

MEDIJI U NAJBOLJEM INTERESU DJETETA

*Pregled znanja i iskustava
za kreatore medijskih sadržaja*

Određivanje šta je najbolji interes djeteta treba početi sa procjenom specifičnih okolnosti koje dijete čine jedinstvenim. To podrazumijeva da će neki elementi biti korišteni, a drugi ne i da će to utjecati na to koji će element prevagnuti. Za djecu općenito, procjena najboljeg interesa uključuje iste elemente.

Da bi najbolji interes djeteta bio posmatran kao „primaran“ zahtijeva svjesnost o mjestu koje interesi djeteta moraju imati u svim akcijama i volji da se prioritet da tim interesima u svim okolnostima, posebno kada da aktivnost ima neosporan utjecaj na djecu koje se tiče.

Determining what is in the best interests of the child should start with an assessment of the specific circumstances that make the child unique. This implies that some elements will be used and others will not, and also influences how they will be weighted against each other. For children in general, assessing best interests involves the same elements.

Viewing the best interests of the child as “primary” requires a consciousness about the place that children’s interests must occupy in all actions and a willingness to give priority to those interests in all circumstances, but especially when an action has an undeniable impact on the children concerned.

UN Committee on the Rights of the Child, 2013. General comment No. 14

IMPRESSUM

Izdavač: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
Recenzije: Prof. dr. Asim Mujkić i Doc. dr. sc. Zlatiborka Popov Momčinović
Uredništvo: prof. dr. Nermina Mujagić i Nela Kačmarčik- Maduna, MA
Dizajn i prelom: PRIME Communications
Lektura: Vanja Tešić
Fotografija naslovne strane: Dženat Dreković
Fotografije: Dženat Dreković, Almir Panjeta, Anthony Asael
Štampa: ARCH DESIGN
Tiraž: 200 primjeraka
1. izdanje

CIP- Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.726-053.2:316.774(497.6)(082)
316.774:342.726-053.2(497.6)(082)

MEDIJI u najboljem interesu djeteta : pregled znanja i iskustava za kreatore medijskih sadržaja /
[uredništvo Nermina Mujagić, Nela Kačmarčik- Maduna] ; [fotografije Dženat Dreković, Almir Panjeta,
Anthony Asael].- Sarajevo : Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, 2017.- 169 str. : ilustr. ; 21 cm

Biografije: str. 154-161.- Bibliografija i bilješke uz tekst

ISBN 978-9958-522-26-0

COBISS.BH-ID 24027142

Izradu publikacije omogućio je UNICEF u Bosni i Hercegovini

*Stavovi i mišljenja izražena u publikaciji su odgovornost autora i ne odražavaju zvanične stavove
ili mišljenja UNICEF-a u BiH ili Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.*

Vitezovi zaštitnici djece prvog reda

Ogrćem vas svijetloplavim ogrtačem i proglašavam Vitezovima zaštitnicima djece prvog reda. Pozivam da isučete svoje mikrofone, kamere, fotoaparate, olovke, knjige, krede, spužve i sva druga (dozvoljena) sredstva za rad u zavisnosti ko se čim već bavi i krenemo u odlučnu borbu. Da se na svakom koraku i u svakom smislu suprotstavimo pošasti koja se nadvila nad djecu.

Kredo našeg okruglog viteškog stola:

„Javni interes, niti bilo koji drugi, ne može biti ispred interesa djeteta.“

Zoka Ćatić

Sadržaj

UVOD

I DIO – PRAVA DJETETA U BOSNI I HERCEGOVINI I MEDIJI

Milena Jurić: Institucionalni okvir za zaštitu prava djeteta u Bosni i Hercegovini

Berina Ceribašić: Pregled situacije u ostvarivanju prava djeteta u BiH

doc. dr. Nada Grahovac: Prepreke za ostvarivanje prava djeteta

Ljiljana Zurovac: Medijska (samo)regulativa za najbolji interes djeteta

II DIO – NAJBOLJI INTERES DJETETA U MEDIJIMA

prof. dr. Ivana Zečević: Uticaj medija na djecu

Nela Kačmarčik - Maduna, MA: Medijski imidž djetinjstva kao društvene investicije

Nineta Popović, MA: Učešće djece u medijima

Zoran Čatić: Zaštita djece od medija

Vanja Ibrahimbegović - Tihak, MA: Medijska pismenost

Maja Nikolić: Mediji u funkciji zagovarača prava djeteta

prof. dr. Lejla Turčilo: Novi mediji i djeca

Dženat Dreković: Djeca u vizuelnom medijskom prostoru

III DIO – SITUACIJE KOJE POVEZUJU DJECU I MEDIJE

Željko Bajić i Ana Kotur: Djeca s poteškoćama u razvoju

prof. dr. Elmedin Muratbegović: Djeca u kriminološkom fokusu i mediji

Milkica Milojević: Djeca u siromaštvu

Vanja Stevanović: (Ne)humane akcije za prikupljanje pomoći za djecu

Alema Kazazić, MA: Djeca bez roditeljskog staranja

Almir Panjeta: Djeca pogođena katastrofama

Ognjen Tešić: Djeca; zvijezde i šampioni

prof. dr. Nermina Mujagić: Mediji i dječija suicidalnost

Uvod

Kroz konsultativni proces o zaštiti najboljeg interesa djeteta u medijima, nastao je ovaj pregled znanja i iskustava namijenjen svim kreatorima medijskih sadržaja. „Mediji u najboljem interesu djeteta: pregled znanja i iskustava za kreatore medijskih sadržaja“ kombinuje akademski pristup sa iskustvima iz prakse. Pregled je namijenjen svim kreatorima medijskih sadržaja. „Pregled znanja i iskustava za kreatore medijskih sadržaja“ kombinuju akademski pristup sa iskustvima iz prakse. Imajući u vidu multidisciplinarnost dječijih prava i dobrobiti za djecu, kompleksnost principa „najboljeg interesa djeteta“, kao i višedimenzionalnu prirodu medija koja se svakodnevno redefiniše, konsultativni proces je okupio veliki broj stručnjaka, praktičara i aktivista.

Namjena pregleda je da odgovori na pitanja roditelja, šire javnosti, kao i na potrebe medija: urednika, novinara i njihovih sagovornika, kao i da ponudi edukativni sadržaj studentima različitih studijskih programa koji se zanimaju za prava djeteta.

Pregled je podijeljen u tri cjeline, od kojih je prva zamišljena kao uvod u situaciju i kontekst u kome se u Bosni i Hercegovini regulišu i štite prava djeteta. Ovo poglavlje daje pregled bazičnih informacija o situaciji, regulativi, institucionalnom okviru i preprekama za ostvarivanje prava djeteta, i to iz ugla koautora koji su predstavnici zvaničnih institucija i organizacija. Dio ovog poglavlja je i opis sistema koji uređuje ponašanje medija u odnosu na etičke principe i zaštitu prava djeteta.

Drugo poglavlje pozicionira okvir za profesionalni pristup principima najboljeg interesa djeteta u medijima. Osim pregleda koji opisuje utjecaj medija na djecu obzirom na razvojna razdoblja, ovo poglavlje govori o učešću djece u medijima sa posebnim fokusom na novu „digitalnu“ generaciju, o medijskoj pismenosti i zaštiti od zloupotrebe u medijima. Cijeneći poseban značaj vizuelnih medija, ovo poglavlje tretira i osjetljiva pitanja o balansu između dječije zaštite i vizuelne promocije. Posebna pažnja je posvećena ulozi medija u promociji značaja djetinjstva za društvo u cjelini, kao i na aktivnu ulogu medija u zagovaranju društvenih promjena u korist djeteta.

Treće poglavlje daje pregled znanja i iskustava za zaštitu i promociju najboljeg interesa djeteta u situacijama u kojima je dijete posebno ranjivo u odnosu na medije. Od vanrednih situacija koje posebno pogađaju djecu, ekstremnog publiciteta, do siromaštva, nedostatka roditeljske zaštite pa do kontakta sa pravosudnim sistemom, mediji se suočavaju sa rizikom da čak i u najboljoj namjeri zanemare najbolji interes djeteta.

Ekipe autora je kroz konsultativni proces, revizije i korekcije željela sumirati iskustva i naučene lekcije, uz mnogo predanosti i poštovanja i prema profesiji i prema pravima djeteta. Autorski tim ostaje na raspolaganju za dalje diskusije, poboljšanja i revizije publikacije kako bi se najbolje namjere kreatora medijskih sadržaja pretvorile u zaštitu najboljeg interesa svakog djeteta.

Pregled će biti dostupan na internetu i otvoren za komentare, redovna poboljšanja i ažuriranja, kako bi odgovorio svojoj široj namjeni i održao savremenost.

**PRAVA DJETETA
I MEDIJI**

Institucionalni okvir za zaštitu prava djeteta u Bosni i Hercegovini

Milena JURIC¹

Djeca su oduvijek bila dio populacije koji je trebao posebnu pažnju društva usmjerenu na zadovoljavanje njihovih potreba, što je i razlog nastanka Konvencije o pravima djeteta. Najbolji interes djeteta je jedan od četiri osnovna principa na kojima počiva Konvencija o pravima djeteta a sadržan je u svim članovima Konvencije. Bosna i Hercegovina je sukcesijom preuzela Konvenciju o pravima djeteta i tim činom se obavezala na njeno provođenje i izvještavanje Komiteta za prava djeteta. Nakon prezentacije kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog periodičnog izvještaja BiH o provođenju Konvencije o pravima djeteta i preporuka Komiteta za prava djeteta, BiH je usvojila Akcioni plan za djecu, za čiji monitoring je zaduženo Vijeće za djecu BiH. U tekućoj godini Vijeće je uputilo inicijative javnim servisima u BiH, radi provođenja dvije mjere Akcionog plana za djecu djecu koje se odnose na promoviranje odgovornog roditeljstva u medijima i unaprjeđenje kodeksa ponašanja novinara radi uklanjanja stereotipa i stigmatizacije manjinskih i/ili etničkih grupa u medijima.

Ključne riječi: Međunarodni pravni i institucionalni mehanizmi, institucionalni mehanizmi zaštite prava djeteta u BiH.

Međunarodni pravni i institucionalni mehanizam

Temeljni dokument u međunarodnom pravnom sistemu zaštite prava djeteta je *UN Konvencija o pravima djeteta* usvojena 20. novembra 1989. godine a stupila na snagu 2. septembra 1990. godine. Kao prvi pravno obavezujući međunarodni instrument sadrži sveobuhvatne standarde za zaštitu prava djece i primjenjuje se na svu djecu, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Konvencija obavezuje sve članice potpisnice da odgovarajućim zakonodavnim i upravnim mjerama osiguraju takvu zaštitu i brigu djeteta kakva

1 Stručna savjetnica u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH. E-mail: milena.juric@mhrr.gov.ba

mu je prijeko potrebna za njegovu dobrobit.

Aneks 4 Okvirnog sporazuma o miru u BiH² predstavlja *Ustav Bosne i Hercegovine* koji navodi najviše standarde na polju ljudskih prava, među kojima i Konvenciju o pravima djeteta.. Time se odredbama Konvencije daje snaga ustavne norme, što znači da se mogu izravno primjenjivati.

Konvencija daje cjelovito viđenje prava djeteta kojemu se priznaje urođeno dostojanstvo, jednaka i neotuđiva prava, bez obzira na bilo koji status ili pripadnost djeteta. Četiri temeljna principa Konvencije su vrlo bitna za sve koji se bave pitanjem i problemom prava djeteta. O njima moraju voditi računa svi koji donose odluke i rade za djecu, uključujući i novinare kada se bave temama o djeci i u vezi sa djecom. To su:

- *najbolji interes djeteta;*
- *pravo svakog djeteta da ne bude diskriminisano;*
- *pravo svakog djeteta da se njegovo mišljenje čuje u vezi sa svim pitanjima koja ih se tiču, i*
- *pravo svakog djeteta na opstanak i razvoj.*

Posebno treba naglasiti najbolji interes djeteta, jer je on prioritetan. U članu 3. Konvencije o pravima djeteta se navodi da, bez obzira na to da li neku aktivnost u vezi sa pravima djeteta provode javne ili privatne institucije za socijalnu zaštitu: sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tijela, moraju prioritetno utvrditi najbolji interes djeteta.

U okviru građanskih prava i sloboda djeteta definisana su i medijska prava djeteta. Tako, *član 12. Konvencije garantuje djetetu pravo na iznošenje stavova o stvarima koje ga se tiču, dok se članom 13. utvrđuje pravo djeteta na slobodu izražavanja: „pravo obuhvata slobodu da traži, prima i daje informacije i ideje svih vrsta bez obzira na granice, bilo usmeno, pismeno ili štampano, u umjetničkoj formi ili preko bilo kojeg drugog sredstva informisanja po izboru djeteta.“* Član 16. navodi da nijedno dijete ne može biti izloženo proizvoljnom i nezakonitom miješanju u njegovu privatnost, dom i porodicu, niti nezakonitim napadima na njegovu čast i ugled, kao i da dijete ima pravo na zakonsku zaštitu protiv takvog miješanja. Član 17. naglašava ulogu medija u širenju informacija koje pozitivno utiču na djecu. Sugerise se državi da prepozna važnost medija za pravilan psihički, fizički i društveni razvoj djeteta. Konvencija garantuje djetetu *pravo na privatnost*, što je također, izuzetno važno kod pojavljivanja djece u medijima.

Odredbom člana 44. Konvencije, ustanovljen je međunarodni institucionalni mehanizam praćenja ispunjavanja obaveza država članica u vezi s primjenom Konvencije. Tako su

2 Daytonski sporazum 25.11.1995. godine parafiran u Daytonu, a 14.12.1995. godine potpisan u Parizu.

države-potpisnice dužne da Komitetu za prava djeteta³ dostavljaju, preko Generalnog sekretara UN-a, izvještaj o mjerama na ustanovljavanju prava priznatih Konvencijom i o napretku koji je postignut u uživanju tih prava. BiH je do sada podnijela dva izvještaja, Inicijalni 2005. godine i Kombinovani drugi, treći i četvrti periodični izvještaj 2010. godine. Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije, dostavila je i Mreža nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu“.

Nakon prezentacije Periodičnog izvještaja BiH o provođenju Konvencije o pravima djeteta, Komitet je 2012. godine dostavio *Zaključna zapažanja* sa Preporukama na kojima BiH u narednih pet godina mora raditi, a u cilju unaprjeđenja prava djeteta.

Komitet je u primjedbama jasno iskazao svoju „zabrinutost zbog informacije da – uprkos izvjesnom napretku - mediji ponekad doprinose stigmatizaciji i društvenoj izopćenosti osoba koje pripadaju određenim manjinskim i/ili etničkim grupama podstičući u izvještavanju stereotipe i nepovjerenje prema njima.“ S tim u vezi, Komitet preporučuje „izradu kodeksa ponašanja koji bi pomogao da se otklone stereotipi i stigmatizacija manjinskih i/ili etničkih grupa u medijima.“⁴

Osim toga, Komitet je izrazio svoju zabrinutost i zbog čestih slučajeva neetičnog i neprofesionalnog ponašanja novinara koji objavljuju lične podatke djece i mladih koji su žrtve ili počinioci krivičnih djela. U tom kontekstu, istaknut je i problem nepostojanja mehanizama kojim se osigurava poštovanje Etičkog kodeksa za novinare, kao i to što Regulatorna agencija za komunikacije blagovremeno ne interveniše u slučajevima povrede privatnosti djeteta i izriče kazne koje nisu primjerene učinjenoj šteti djeteta. Stoga, preporuka Komiteta ide u pravcu da BiH razmotri mogućnost donošenja nacionalnog zakonodavstva koje medijima zabranjuje objavljivanje ličnih podataka djece od strane medija i / ili novinara i osigura primjerene kazne za takvo ponašanje, te da uspostavi specifične institucionalne mehanizme za djecu kako bi imala mogućnost da se žale zbog kršenja njihove privatnosti.⁵ Također, vrlo važna preporuka Komiteta odnosi se i na donošenje *Smjernica za određivanje najboljeg interesa djeteta* u svakoj oblasti značajnoj za njegov život i razvoj.

Institucionalni mehanizmi zaštite prava djeteta u Bosni i Hercegovini

Vijeće za djecu Bosne i Hercegovine je stručno, interresorno savjetodavno i koordinirajuće

3 Komitet za prava djeteta je tijelo UN-a koje razmatra napredak koje države stranke postignu u ispunjavanju obaveza preuzetih Konvencijom na način da periodično razmatra izvještaje država članica o stanju prava djeteta, te na osnovu analize usvajaju zaključna razmatranja i donose preporuku za državu.

4 Zaključna zapažanja Kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog Periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine, usvojen na 61- oj sjednici Komiteta (17. septembar-5.oktobar 2012. godine), Zabrana diskriminacije, Mjera 29. (d) i 30 (d)

5 Ibid, Pravo na privatnost, Mjera 37 i 38.

tijelo Vijeća ministara BiH⁶ čija je zadaća izvršenje obaveza koje ima Bosna i Hercegovina u vezi Konvencije UN-a o pravima djeteta i njena dva fakultativna protokola. Ovo tijelo djeluje pri Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH. Ključne nadležnosti, djelokrug rada i odgovornosti Vijeća za djecu BiH su: promocija i zaštita prava djeteta, iniciranje i aktivno učestvovanje u izradi i monitoringu strateških, planskih i akcionih dokumenata iz oblasti prava djece u BiH, uspostava saradnje i koordinacija između svih nosilaca implementacije Akcionog plana za djecu u BiH, izvještavanje Vijeća ministara BiH o stanju, problemima i aktivnostima u oblasti prava djeteta u BiH, te priprema izvještaja, stručnih analiza, inicijativa, preporuka i mišljenja u vezi sa konkretnim mjerama i mogućim rješenjima za dobrobit djece i zaštitu njihovih prava koje putem Ministarstva za ljudska prava dostavlja Vijeću ministara BiH. Članovi Vijeća za djecu BiH su imenovani predstavnici nadležnih državnih ministarstava, akademske zajednice Univerziteta Sarajevo, Banja Luka, Sveučilišta u Mostaru i Mreže nevladinih organizacija „Snažniji glas za djecu.”

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH pruža administrativnu podršku radu Vijeća za djecu BiH. Ovo Ministarstvo ima Sektor za ljudska prava u okviru kojeg djeluje *Odjel za zaštitu individualnih i kolektivnih ljudskih prava*, koji se bavi i pitanjima zaštite dječijih prava. Sektoru za ljudska prava u tekućoj i prethodnim godinama podneseno je više predstavki koje se odnose na povredu najboljeg interesa djeteta. Mehanizmi kojima se služi Sektor za ljudska prava je posredovanje s tijelima vlasti da se ispoštuju najviši standardi na polju ljudskih prava.

Vijeće ministara BiH, u cilju provođenja Konvencije, a samim tim i preporuka Komiteta za prava djeteta usvojilo je *Akциони plan za djecu BiH 2015 –2018*⁷; kao **strateški dokument**, za čiji monitoring je zaduženo Vijeće za djecu BiH. Akcioni plan za djecu je usmjeren na poboljšanje zaštite prava djece. U njemu su sadržane određene obaveze, aktivnosti i konkretne mjere ka poboljšanju zakonodavnog okvira i institucionalnih kapaciteta potrebnih za bolju zaštitu dječijih prava. Pojedine mjere se odnose na zaštitu privatnosti djeteta u medijima: *“unaprjeđenje kodeksa ponašanja novinara radi uklanjanja stereotipa i stigmatizacije manjinskih i/ili etničkih grupa u medijima” (Mjera B.1.5.)* i *„uspostavljanje specifičnih institucionalnih mehanizama za djecu kako bi ona imala mogućnost da se žale zbog kršenja njihove privatnosti” (Mjera C.2.1.)*.

Osnovni nacionalni mehanizam za promovisanje, praćenje i zaštitu prava djeteta je Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, kao nezavisna, javna i parlamentarna institucija. Unutar Institucije Ombudsmena za ljudska prava BiH djeluje *Odjel za praćenje prava djeteta koji ima ovlaštenja da na osnovu žalbe ili na vlastitu inicijativu ispituje navodna kršenja*

6 Formirano je Odlukom Vijeća ministara BiH, „Službeni glasnik BiH”, broj 4/13

7 Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, 9. sjednica održana 2. juna 2015. godine, “Službeni glasnik BiH”, broj 63/15

prava i sloboda djeteta i daje preporuke za njihovo otklanjanje, prati stanje prava i sloboda djece i pripremanje izvještaja o tome, kao i funkcionisanje zakonodavne, izvršne i sudske vlasti od značaja za ostvarivanje prava djece.

U Republici Srpskoj uspostavljen je *Ombudsman za djecu*. Nadležnosti Ombudsmana za djecu utvrđene su Zakonom o Ombudsmanu za djecu Republike Srpske⁸. U obavljanju poslova iz svoje nadležnosti Ombudsman za djecu: prati usklađenost zakona i drugih propisa u Republici Srpskoj koji se odnose na zaštitu prava djeteta s odredbama Ustava Republike Srpske i Konvencije o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumenata koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta, prati izvršavanje obaveza Republike Srpske koje proizlaze iz Konvencije o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumenata koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta, prati primjenu svih propisa koji se odnose na zaštitu prava i interesa djeteta, prati povrede prava i interesa djeteta, zalaže se za zaštitu i promociju prava i interesa djeteta, predlaže preduzimanje mjera za zaštitu i promociju prava, kao i za sprječavanje štetnih postupanja koja ugrožavaju prava i interese djeteta, te obavještava javnost o stanju prava djeteta. Ombudsman za djecu je dužan da pokrene postupak pred *Ustavnim sudom za ocjenu ustavnosti i zakonitosti zakona, drugog propisa i opšteg akta*, kada utvrdi da nisu usklađeni sa Ustavom, odnosno zakonom.

Mehanizmi kojima se služe Ombudsmeni u zaštiti ljudskih prava i sloboda, uključujući i prava djeteta, su: *posredovanje* (medijacija) s tijelima vlasti, zatim *istrage* i obavještavanja javnosti o rezultatima istrage i *izvještaji* (godišnji, redovni i posebni).

Ukazujući na uzroke Ombudsmeni u svojim izvještajima i preporukama obavezuju vlade i parlamente da otklone – kako diskriminirajuće propise tako i administrativnu praksu – koja proizvodi kršenje ljudskih/ prava djeteta. Objavljujući svoje izvještaje u medijima, općenito podižu svijest o ljudskim, odnosno, pravima djeteta i utiču na ponašanje i odgovornost vlasti. Treba naglasiti da kroz posebna specijalna izvještavanja, izdavanjem određenih preporuka, mišljenja i pokretanjem određenih inicijativa prema vladinim institucijama i ustanovama Ombudsmeni djeluju na predstavljanju i rješavanju konkretnih pojava problemima ugrožavanja prava djeteta. Tako je Institucija Ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine kroz poseban Specijalni izvještaj uradila analizu sa Preporukama za unaprjeđenje stanja u oblasti zaštite prava djece na privatnost kada su prava narušili mediji u Bosni i Hercegovini, posebno djece žrtava seksualnog nasilja, dok je Ombudsman za djecu

⁸ „Službeni glasnik Republike Srpske” broj 103/08

Republike Srpske izdao posebnu Preporuku medijima u cilju poštivanja principa najboljeg interesa djeteta prilikom izvještavanja o događajima i temama kada su djeca u pitanju.

Važnu ulogu u zaštiti prava djeteta, imaju *parlamentarne komisije i odbori koji djeluju kao stalna radna tijela*: Zajednička komisija za ljudska prava Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, Komisija za ljudska prava i slobode Doma naroda Parlamenta Federacije BiH, Komisija za zaštitu ljudskih sloboda i prava Predstavničkog doma Parlamenta Federacije BiH, Odbor jednakih mogućnosti kao i Odbor za pitanja djece, mladih i sporta pri Narodnoj skupštini Republike Srpske. U pravilu, ova radna tijela se bave pitanjima zaštite ljudskih prava koja najčešće pokreću ombudsmeni, građani, političke organizacije, udruženja građana, druge organizacije i zajednice, i o tome obavještavaju nadležne organe koji utvrđuju i donose svoje odluke i stavove.

Specifičan institucionalni mehanizam za zaštitu prava djeteta na privatnost u elektronskim medijima okvirno je definisan Zakonom o komunikacijama koji propisuje da Vijeće ministara i Regulatorna agencija za komunikacije (u daljem tekstu: RAK) preduzimaju sve razumne mjere za ostvarenje ciljeva koji uključuju zaštitu privatnosti. Zakon također ovlašćuje RAK da regulira oblast emitovanja, proglašava pravila u oblasti emitovanja i osigurava njihovo poštivanje. RAK je nezavisna i neprofitna institucija koja između ostalog prati, zaprima i odlučuje po pritužbama koje se odnose na povredu odredbi Kodeksa o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija, a u vezi sa zaštitom maloljetnika i privatnosti djeteta. RAK uvijek sankcije izriče samo mediju, nikada novinarima, niti urednicima unutar medija.

Centri za socijalni rad su ustanove socijalne zaštite nadležne za socijalnu i porodično-pravnu zaštitu. Centri pružaju posebnu pomoć i podršku djeci bez roditeljskog staranja, djeci žrtvama zlostavljanja i zanemarivanja, djeci sa invaliditetom i svojoj djeci kojoj je potrebna dodatna pomoć i podrška u procesu odrastanja. Centri za socijalni rad, također, obavljaju poslove organa starateljstva i obavljaju nadzor nad vršenjem roditeljskog prava u slučaju da roditelji zanemaruju ili vrše zloupotrebu djeteta.

Policija ima ključnu ulogu u slučajevima nasilja i zaštite djeteta. Otkrivanje i prikupljanje podataka–dokaza (činjenica) o počinjenom krivičnom djelu ili prekršaju na štetu djeteta jedan je od najvažnijih zadataka policije. Osim toga, policija indirektno učestvuje i doprinosi u okviru svoje nadležnosti i u vođenju postupaka za ostvarivanje prava djeteta na zaštitu (centar za socijalni rad), vođenju građanskog sudskog postupka u sklopu porodično-pravne zaštite (sud,

tužilaštvo, centar za socijalni rad), odnosno pokretanju krivičnog/prekršajnog postupka, provođenju istrage i na kraju suđenju za krivična djela čije su žrtve djeca (tužiteljstvo, sud).

U slučaju povrede prava djeteta na privatnost od strane medija, roditelji, odnosno nadležni organ starateljstva mogu protiv novinara pokrenuti postupak zaštite prava djeteta pred nadležnim sudom. Zbog pretrpljene materijalne i nematerijalne štete uzrokovane povredom integriteta djeteta i drugih njegovih prava, u skladu sa Zakonom o obligacionim odnosima, može se putem suda tražiti odgovarajuća naknada. Osim što može dosuditi odgovarajuću novčanu naknadu, sud može narediti i objavljivanje presude, ispravke ili povlačenje izjave na trošak štetnika. U slučaju povrede prava djeteta zaštićenih *Kodeksom o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija* prema medijima se mogu izreći izvršne mjere ovisno o stepenu prekršaja, i to usmeno ili pismeno upozorenje, novčana kazna ili oduzimanje dozvole za rad.

Zaključak

- Konvencija o pravima djeteta utvrđuje minimalne međunarodne standarde koji je država dužna osigurati u ostvarivanju i zaštiti prava djeteta, uključujući i prava djeteta na privatnost. Postojeći institucionalni mehanizmi zaštite privatnosti djece u Bosni i Hercegovini su zadovoljavajući ali je potrebno i dalje raditi na njihovom unaprjeđenju, kao i osiguranju primjene postojećeg normativnog okvira koji se odnosi na obavljanje novinarske profesije u skladu sa pravilima struke.
- Bez obzira na sve propise, kodekse, institute zaštite djece, najbolji način zaštite najboljeg interesa djeteta u medijima bi bila profesionalna samoregulacija, kao osnovno opredjeljenje novinara koji pišu i objavljuju o djeci. To bi dugoročno dalo najbolje rezultate u pogledu zaštite dječijih prava u medijima, a izrada Smjernica za određivanje najboljeg interesa djeteta u medijima samo će olakšati i ubrzati ovaj proces.

Literatura

Akcionni plan za djecu BiH (2015-2018)

Mediji u BiH i prava djeteta – pravni osnov, pristup 20.12.2016. godine

UN, 1989, Konvencija o pravima djeteta

Ustav BiH

Zaključna zapažanja Kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog Periodičnog izvještaja Bosne i Hercegovine (2012)

Zakon o komunikacijama, „Službeni glasnik BiH“ broj: 31/03, 75/06, 32/10, 98/12

Pregled situacije u ostvarivanju prava djeteta u BiH

Berina CERIBAŠIĆ⁹

Iz ugla djece i nevladinih organizacija, tekst opisuje trenutnu situaciju i daje pregled najčešćih oblika kršenja Konvencije o pravima djeteta u Bosni i Hercegovini. Iako je država preuzela obavezu njene pune primjene i izvještavanja prema UN Komitetu za prava djeteta i iako su prava djeteta regulisana kroz više od 70 dokumenata, povrede ovih prava jedne su među najčešćim. Siromaštvo, nasilje, nedostaci u sistemu obrazovanja, diskriminacija i segregacije, postale su svakodnevica u bosanskohercegovačkom društvu. Nevladine organizacije upozoravaju da često korištenu krilaticu „na mladima svijet ostaje“ treba shvatiti kao upozorenje i mobilizovati sve instance društva kako bi se unaprijedila briga o djeci.

Ključne riječi: Prava djeteta, Konvencija o pravima djeteta, nevladine organizacije, glas djece, glas za djecu

Stanje prava djeteta u BiH

„Države ugovornice će poštivati i garantirati prava izložena u ovoj Konvenciji svakom djetetu u svojoj jurisdikciji, bez diskriminacije bilo koje vrste, bez obzira kojoj rasi, boji, spolu, jeziku, religiji, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom, etničkom, ili društvenom porijeklu, bez obzira na imovinsko stanje, onesposobljenosti, rođenje ili drugi status kome dijete, njegovi roditelji ili zakonski staratelji pripadaju.” (Konvencija o pravima djeteta, član 2.).

Bosna i Hercegovina kao potpisnica Konvencije o pravima djeteta dužna je uskladiti svoje zakone i prakse sa standardima propisanim u Konvenciji, u skladu sa svojim mogućnostima. Prava djeteta su regulisana kroz više od 70 dokumenata u Bosni i Hercegovini. Ratifikacijom Konvencije o pravima djeteta, Bosna i Hercegovina preuzela je i obavezu izvještavanja

9 Izvršna direktorica udruženja „Naša djeca“ Sarajevo i koordinatorica mreže „Snažniji glas za djecu”. Članica Vijeća za djecu BiH od 2013. godine. E-mail: n.djeca@bih.net.ba; berinasvc@gmail.com.

prema UN Komitetu za prava djeteta o stanju prava djece u zemlji. Uporedo sa državom, praćenje stanja prava djece u BiH vrše i domaće i međunarodne nevladine organizacije i agencije kao i Institucija ombudsmena za ljudska prava. Članice mreže nevladinih organizacija za djecu BiH „Snažniji glas za djecu“ vrše monitoring stanja prava djece od 2004. godine.

Siromaštvo predstavlja jedan od ključnih problema za ostvarivanje prava djece u BiH (Izveštaj o implementaciji Akcionog plana za djecu BiH od 2002. do 2010.). Na osnovu studije stope siromaštva djece koju su proveli UNICEF i Agencija za statistiku BiH, 30,6 % djece uzrasta od pet do petnaest godina živi ispod praga siromaštva. Socijalna i dječija zaštita još uvijek je naglašeno diskriminirajuća, zavisno od teritorije gdje dijete živi ili kategorije onesposobljenja djeteta.

U čak pet kantona (Posavski, Unsko-Sanski, Hercegovačko-neretvanski, Zapadno-hercegovački i Kanton 10) djeca uopće ne dobivaju dječiji doplatka zbog neriješene zakonske regulative ili neplaniranih sredstava u budžetu za ovu namjenu. U preostalih pet kantona dječiji doplatka se isplaćuje ali neujednačeno. U Kantonu Sarajevo osnovni dječiji doplatka iznosi 33,00 KM, Srednje-bosanskom 30,00 KM, Bosansko-podrinjskom 29,00 KM a u Zeničko-dobojskom samo 14,50 KM. U Tuzlanskom kantonu za prvo dijete izdvaja se 20,00 KM a za svako treće i naredno dijete 40,00 KM.

Za razliku od Federacije BiH, u Republici Srpskoj isplata dječijeg doplatka je jednaka na cijeloj teritoriji i za prvo dijete dodatak se ne dodjeljuje, drugo dijete dobija 35,00 KM, treće 75,00 KM, četvrto 35,00 KM i svako sljedeće dijete nema pravo da dodatak. Najviši dječiji doplatka primaju djeca nastanjena u Distriktu Brčko – 80,00 KM¹⁰.

Nedostatak sredstava koja se izdvajaju za djecu, predstavlja problem i kod realizacije drugih politika za djecu. Na nivou Bosne i Hercegovine dugo je izražen problem neizdvajanja finansijskih sredstava za realizaciju Akcionog plana za djecu BiH. Budžeti za djecu, ni na jednom nivou vlasti u BiH, nisu vidljivi a nepostojanje baze podataka o djeci i njihovim potrebama predstavlja dodatnu poteškoću kod planiranja sredstava.

Na nivou Federacije BiH ne postoji Ministarstvo za obitelj, djecu i mlade, Fond dječije zaštite i Fond za liječenje teško oboljele djece u inozemstvu. U pojedinim kantonima nema ni zakona o dječijoj zaštiti (HNK, K10 i PK).

10 Podaci prikupljeni od strane članica mreže „Snažniji glas za djecu“ tokom juna 2015. godine.

Program rehabilitacije i reintegracije djece žrtava nasilja, provode lokalne nevladine organizacije u suradnji sa nadležnim kantonalnim ministarstvima, centrima za socijalni rad i službe unutrašnjih poslova. Realizaciju strategija ne prate adekvatna materijalna sredstva, što za posljedicu ima nedosljedno provođenje mjera iz donesenih strategija i slabe rezultate u borbi protiv nasilja nad djecom.

Oblast zdravstvene zaštite djece bilježi određeni napredak, ali još uvijek nije uspostavljen ujednačen sistem zdravstvene zaštite djece u oblasti ruralno-urbano. U Republici Srpskoj ostaje da se riješi problem zdravstvene zaštite djece od 15 do 18 godina, kao i osiguranja bolje dostupnosti ambulanti porodične medicine. Pitanje liječenja teško oboljele djece u inozemstvu još uvijek nije riješeno.

Oblast obrazovanja ukazuje na potrebu da se u potpunosti provedu strategije, okvirni zakoni i okviri za kvalifikacije. Postotak BDP-a utrošenog na obrazovanje ima tendenciju pada od 2011. godine - 4,88% do 2013. kada je bio 4,30% godine. Materijalna sredstva koja se izdvajaju za obrazovanje najviše se troše na plate za uposlenike – 77,7% (Snažniji glas za djecu, 2014).

Diskriminacija u obrazovanju manifestira se na više načina. Djeca iz marginaliziranih skupina su uglavnom isključena iz predškolskog odgoja i obrazovanja najčešće iz materijalnih razloga, što ima negativan učinak na njihovo dalje obrazovanje. Praksa diskriminacije, segregacije, asimilacije i politizacije je sveprisutna u obrazovanju u BiH. Nastava u školama se uglavnom odvija na jeziku većinskog konstitutivnog naroda.

Koordinacija ministara obrazovanja iz 10 kantona Fedracije BiH izradila je i usvojila dokument „Preporuke za eliminiranje segregirajućih i podijeljenih struktura u odgojno-obrazovnim ustanovama u FBiH“, bez rezultata, jer kantonalna ministarstva Srednjo-bosanskog i Hercegovacko-neretvanskog kantona nisu ništa učinila da riješe to pitanje. Ovaj sistem uspostavljen je u toku ratnih dejstava i pored svih kritika domaće i strane javnosti održao se do danas.

Kada su u pitanju prava iz oblasti posebnih mjera zaštite djeteta, situacija nije ništa bolja. U Bosni i Hercegovini jos uvijek živi 103.449 interno raseljenih osoba. U 88 kolektivnih centara živi 8.580 raseljenih osoba i 6.927 izbjeglica. U FBiH 4.009 djece je raseljeno, u RS imamo 2.824 raseljenih porodica sa djecom. Djeca i porodice žive u lošim uslovima u kolektivnim centrima, često bez vode, kanalizacije i struje. Nema systemske podrške djeci u obrazovanju i društvenim aktivnostima. Manji pomaci napravljeni su u stambenom zbrinjavanju Roma izgradnjom 348 stambenih jedinica.

Prisilno prosjačenje i prisilna udaja najčešći su oblici trgovine djecom (Mreža „Snažniji glas za djecu“, 2014). Prema procjenama, oko 2.000 djece prisiljeno je na prosjačenje i ugrožena su im elementarna prava. Nema sistemskog odgovora na suzbijanje prosjačenja djece a programi NVO za reintegraciju djece ulice isključivo su ovisni od donatora.

Tokom 2013. godine urađeno je prvo istraživanje o djeci u pokretu koje je pokazalo da je interna migracija djece u porastu. Nema adekvatnog smještaja za djecu bez pratnje a zdravstvena zaštita djece migranata ograničena je samo na osnovnu zaštitu.

Kada je u pitanju zaštita djece u sukobu sa zakonom, Bosna i Hercegovina nema državnu strategiju protiv maloljetničkog prestupništva, nema adekvatnih institucija za resocijalizaciju maloljetnika a uslovi smještaja maloljetnika u zatvorima su loši.

Prava iz ugla djeteta

Iako se djeca u bosanskohercegovačkom društvu percipiraju drugačije, dugogodišnji rad nevladinih organizacija, pomogao je dokazati da su djeca sposobna da uvide probleme u svojim zajednicama, predstave ih i ponude rješenja za poboljšanje stanja. Prvi dječiji izvještaj o stanju prava djece u Bosni i Hercegovini promoviran je početkom 2015. godine i u njegovoj izradi učestvovalo je deset dječijih grupa unutar mreže „Snažniji glas za djecu“. Sama djeca odabrala su da istraže četiri problema koja oni smatraju najbitnijim, odabrali su metode istraživanja, osmislili pitanja za upitnike i fokus grupe, proveli istraživanje među svojim vršnjacima, obradili rezultate i dali svoje preporuke.

Pitanja koja su djeca odabrala kao najznačajnija su: nasilje nad djecom, pravo na izražavanje mišljenja, pravo na kvalitetno obrazovanje i nedovoljna informiranost o pravima djeteta.

Zabrinjava podatak da djeca smatraju da je nasilje moguće prijaviti (osoblju škole, roditeljima i policiji) ali da se prijavom ništa ne rješava, jer se ne reaguje kako treba. Oni, kao učenici, ne mogu ništa da urade kako bi se nasilje smanjilo, jer ih je strah da i njima može da se desi isto. Većina ispitanika smatra da nastavnici i uprava škole nisu zainteresovani da čuju njihovo mišljenje, niti probleme sa kojima se suočavaju. Vijeće učenika, kao tijelo posredstvom kojeg djeca mogu da izraze svoje mišljenje, u većini škola postoji samo formalno i nije prepoznato kao tijelo koje može da pomogne da se čuje glas djeteta. Većina ispitanika je bila iznenađena činjenicom da mogu da učestvuju u donošenju odluka na nivou lokalne zajednice.

Iznenadjujući podatak koji je proizašao iz istraživanja je da većina djece ispitanika nije znala navesti 10 svojih prava.

Obrazovanje je tema o kojoj djeca najradije pričaju i najslobodnije iznose svoje mišljenje. Za ovu oblast djeca su dala čak 17 preporuka. Najviše primjedbi djece odnosi se na opremljenost škola i kabineta, higijene u toaletima, preobimnim nastavnim programom, nedostatkom praktične nastave, neprilagođenom arhitekturom za djecu sa poteškoćama u razvoju. Djeca smatraju da se treba poboljšati školska kuhinja, prilagoditi školsko dvorište učenicima, obnoviti koševi, klupe i rasvjeta, uvesti obavezne uniforme, da bi se djeca što manje razlikovala po materijalnom statusu. Na kraju, djeca preporučuju više edukacija za roditelja i nastavnike o dječijim pravima i njihovom poštivanju.

Literatura

Finalni izvještaj: „Analiza potreba djece i porodica iz oblasti socijalne zaštite i zdravlja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu”, UNICEF, Federalno ministarstvo zdravstva, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Brčko Distrikt.

Izvještaj o implementaciji Akcionog plana za djecu BiH od 2002. do 2010.

„Konvencija o pravima djeteta” (1989) Generalna skupština Ujedinjenih nacija

Lucija Ferrone, Yekaterina Chzhen, UNICEF (2014) „Dječije siromaštvo i uskraćenost u BiH”: Analiza višestrukog poklapanja uskraćenosti na nacionalnom nivou.

Mreža „Snažniji glas za djecu” (2014) Alternativni izvještaj o stanju prava djece u BiH 2012-2014.

Mreža „Snažniji glas za djecu” (2014) „Prvi dječiji izvještaj o stanju prava djece u BiH”

Smith Hrle, Megan i Tošić, Sanja UNICEF (2015) „Jednak pristup pravdi djece u Bosni i Hercegovini”

Prepreke za ostvarivanje prava djeteta

doc. dr. Nada GRAHOVAC¹¹

Prihvatajući UN Konvenciju o pravima djeteta, država je preuzela i obavezu i odgovornost da preduzme sve potrebne zakonodavne, administrativne i ostale mjere, kako bi osigurala ostvarivanje svakog prava iz Konvencije za svako dijete. Obaveza države odnosi se, prije svega, na usklađivanje zakonodavstva sa Konvencijom i njenim zahtjevima i osnovnim principima. Ta obaveza zahtijeva od države, između ostalog, da prepozna i važnost medija u odrastanju djece i ostvarivanju i zaštiti njihovih prava, ne samo prava djeteta na zaštitu njegove privatnosti, već i prava djeteta da traži, prima i daje informacije, prava na izražavanje mišljenja o svim pitanjima koja se tiču djeteta, prava na najbolji interes u svim aktivnostima koje se odnose na dijete. Ostvarivanje prava djeteta i njihova zaštita u medijima osigurava se medijskim zakonima i mehanizmima za njihovo provođenje, u skladu sa međunarodnim standardima.

Ključne riječi: Konvencija o pravima djeteta, prava djeteta i obaveze države, prepreke u implementaciji Konvencije

Uvod

UN Konvencija o pravima djeteta¹², obavezuje države da preduzmu sve potrebne zakonodavne, administrativne i ostale mjere¹³, kako bi osigurala ostvarivanje svakog prava iz Konvencije za svako dijete.

Implementacija Konvencije je proces u kojem države članice preduzimaju mjere kako bi obezbijedile ostvarivanje svih prava iz Konvencije za svako dijete u njihovoj nadležnosti. To

11 Ombudsman za djecu Republike Srpske, e-mail: nada.grahovac@yahoo.com

12 Bosna i Hercegovina je Konvenciju o pravima djeteta preuzela notifikacijom o sukcesiji 1993. godine

13 Konvencija o pravima djeteta, član 4.

zahtijeva da se, prije svega, zakonodavstvo u potpunosti uskladi sa Konvencijom, kako bi se njeni zahtjevi i osnovni principi mogli direktno primjenjivati. "Komitet ističe da, u kontekstu Konvencije, države moraju da vide svoju ulogu kao dužnost ispunjenja jasnih zakonskih obaveza prema svakom djetetu. Ostvarivanje ljudskih prava djeteta ne smije se shvatiti kao dobrotvorni rad ili iskazivanje milosti."¹⁴

Obaveza države da „će preduzeti“ odgovarajuće mjere ne ostavlja prostor za državu da procjenjuje da li će i koje mjere preduzeti, već je obavezuje da preduzme „sve odgovarajuće mjere“ da u potpunosti osigura ovo pravo za svu djecu.¹⁵ Da bi sistem odgovorio na potrebe djece i njihovo pravo na zaštitu, sve odgovarajuće mjere odnose se na cijeli niz mjera u različitim resorima, uključujući i strateške dokumente za unaprjeđenje brige za djecu, zakonodavnu aktivnost, programe prevencije i usluge za podršku djeci, obavezan multidisciplinarni pristup, edukaciju djece i odraslih koji rade sa djecom.

Sve odgovarajuće mjere za ostvarivanje prava djece i njihovu zaštitu obavezuju i na efikasna pravna sredstva u svim slučajevima povrede utvrđenih prava, a što uključuje i adekvatne postupke koji su dostupni djeci u njihovom korištenju jer i „ekonomska, socijalna i kulturna prava, kao i građanska i politička prava moraju da imaju sudsku zaštitu. Od suštinske je važnosti da domaći zakoni dovoljno detaljno utvrde prava kojima se obezbjeđuju efikasna pravna sredstva u slučaju nepoštovanja.“¹⁶

Preporuke UN Komiteta za prava djeteta ukazuju na nedostatke i daju preporuke kako bi Bosna i Hercegovina odgovorila preuzetim međunarodnopravnim obavezama, i time i potrebama djeteta u skladu sa Konvencijom.

UN Komitet za prava djeteta¹⁷ koji je uspostavljen Konvencijom o pravima djeteta kao poseban mehanizam nadzora u primjeni Konvencije, sa posebnom pažnjom prati:

- usklađenost zakonodavstva u oblasti zaštite djeteta sa zahtjevima Konvencije i
- stanje u praksi u ostvarivanju i zaštiti prava djeteta država članica.

Razmatrajući drugi, treći i četvrti kombinovani izvještaj Bosne i Hercegovine o stanju prava djeteta¹⁸, UN Komitet za prava djeteta je Bosni i Hercegovini uputio brojne preporuke za

14 UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 5: Opšte mjere za provođenje Konvencije, tačka 1,11.

15 UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 13: Pravo djeteta na slobodu od svih oblika nasilja, tačka 37.

16 UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 5: Opšte mjere za provođenje Konvencije, tačka 25.

17 Konvencija o pravima djeteta, član 43.

18 Prvi inicijalni izvještaj BiH o stanju prava djeteta, Komitet je razmatrao u maju 2005. godine. U junu iste godine Komitet je usvojio Zaključna razmatranja i državi uputio brojne preporuke.

unapređenje brige za djecu u različitim oblastima i sa žaljenjem konstatovao da neke od preporuka date 2005. godine još uvijek nisu realizovane.

Komiteo za prava djeteta, svojim zaključnim razmatranjima i preporukama, između ostalog, izražava i svoju zabrinutost zbog učestalih slučajeva neetičnog i neprofesionalnog ponašanja novinara koji objavljuju lične podatke djece i mladih koji su žrtve ili počinioci krivičnih djela. Komiteo izražava zabrinutost i zbog činjenice da, iako država ima etički kodeks za novinare, ne postoji izvršni mehanizam za obezbjeđenje njegovog poštovanja te da Regulatorna agencija za komunikacije države ne interveniše blagovremeno u slučajevima povrede dječije privatnosti, a u slučaju intervencije izriče kazne koje nisu srazmjerne, te preporučuje državi da¹⁹:

- razmotri donošenje nacionalnog zakona kojim se zabranjuje objavljivanje ličnih podataka djece od strane medija i/ili novinara i obezbijedi srazmjerne kazne za takvo ponašanje;
- uspostavi mehanizme specifične za djecu i prilagođene djeci da se žale protiv kršenja njihove privatnosti i da se poveća zaštita djece uključene u krivične postupke;
- razmotri provođenje kampanje za podizanje svijesti o Konvenciji i pravu djeteta na privatnost kod novinara i drugih medijskih profesija.

Zašto konvencija još uvijek nema svoju punu primjenu u praksi?

Ostvarivanje prava djece zahtijeva sistemski rješenja, zakonom jasno utvrđena prava koja djeca imaju u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta i efikasne mehanizme za zaštitu zakonom utvrđenih prava. Komiteo za prava djeteta, u cilju efikasnije primjene Konvencije, utvrdio je cijeli niz mjera i aktivnosti koje svaka država treba da preduzme kako bi prava djeteta kako ih Konvencija uspostavlja, u praksi bila ostvarena i to „donošenjem zakona, uspostavljanjem tijela za koordinaciju i nadzor - državnih i nezavisnih, sakupljanjem svih neophodnih podataka, podizanjem svijesti i obukom, kao i donošenjem i primjenom odgovarajućih mjera, usluga i programa.“²⁰

Mjere na kojima Komiteo insistira odnose se, prije svega, na:

Donošenje dugoročnog strateškog dokumenta za djecu: Izrada strateškog dokumenta za unapređenje društvene brige za djecu, dio je obaveze koju je država preuzela prihvatanjem Konvencije o pravima djeteta. Svrha strateškog dokumenta je da se obezbijedi efikasnost promocija prava djeteta i efikasnija zaštita djece u ostvarivanju njihovih prava, kroz provođenje međunarodnih i nacionalnih standarda koji se odnose na djecu. Strateški do-

19 UN Komiteo za prava djeteta: Zaključna razmatranja i preporuke 2012., tačka 38.

20 UN Komiteo za prava djeteta, Opšti komentar broj 5.: Opšte mjere za provođenje Konvencije, tačka 9.

kument, multidisciplinarnim pristupom treba da obezbijedi cjelovit pristup svim pravima djece i uspostavi sistemski okvir, čija realizacija, kroz akcione planove i druge provedbene programe, uz mobilizaciju svih subjekata zaštite treba da osigura ostvarivanje prava djece. Na žalost, u Bosni i Hercegovini nema dugoročnog strateškog dokumenta, kojim bi se na osnovu identifikovanih problema u ostvarivanju i zaštiti prava djece, na realno zasnovanim potrebama djece, definisale dugoročne politike, mjere i aktivnosti radi unapređenja položaja djece u svim segmentima društva, uključujući i važnost medija u odrastanju djece.

Usklađivanje zakona sa zahtjevima Konvencije: Prihvatanjem Konvencije o pravima djeteta država je preuzela obavezu da će preduzeti sve potrebne zakonodavne mjere, a one obavezuju na usklađivanje cjelokupnog zakonodavstva sa zahtjevima i osnovnim principima Konvencije. Usklađivanje zakonodavstva, koje mora biti kontinuiran proces, obavezuje na sveobuhvatnu analizu svih zakona²¹, i Zakona koji su na snazi i novih prijedloga Zakona, na način "da se razmotri ne samo svaki član Konvencije posebno, već i Konvencija u cjelini, uvažavajući međuzavisnost i nedjeljivost ljudskih prava."²² Na žalost, praksa pokazuje da zakoni u Bosni i Hercegovini, još uvijek nisu usklađeni sa Konvencijom. Ostvarivanje prava djeteta u pojedinim oblastima u kojima izostaju sistemski rješenja, ili kada su ona neadekvatna i nedorečena, ostavljaju prostor za različito tumačenje i različit pristup u njihovoj primjeni u praksi, što onemogućava ili otežava ostvarivanje prava koja djeca imaju, a u svakom slučaju do nejednakog pristupa u ostvarivanju prava djece. Usklađivanje zakonodavstva obavezuje državu i nadležne institucije da sistemski prate kakvi su efekti primjene postojećih zakonskih rješenja u ostvarivanju i zaštiti prava djece.²³

Prikupljanje podataka i vođenje odgovarajućih evidencija: Prihvatanjem Konvencije o pravima djeteta, država je, između ostalog, preuzela i obavezu prikupljanja podataka i vođenje odgovarajućih evidencija koje se odnose na sve faze dječijeg odrastanja. Danas u Bosni i Hercegovini nema statističkih pokazatelja koji se odnose na implementaciju Konvencije²⁴: nema godišnjih izvještaja o vršnjačkom nasilju u obrazovnom sistemu, o djeci koja su napustila školu, koja su zatečena u prosjačenju, koja nisu ostvarila pravo na dnevno

21 Primjera radi, sve dok zakonom ne bude utvrđeno da nije moguće ublažavanje kazne počiniocima KD seksualnog zlostavljanja djece, i ovim počiniocima kao i svim drugima, kazna se može ublažiti pod uslovima utvrđenim zakonom.

22 UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 5.: Opšte mjere za provođenje Konvencije, tačka 18.

23 Praksa pokazuje da postojeća zakonska rješenja nisu osigurala potrebne mehanizme da djeca ostvare svoje pravo na izdržavanje, a pri tome nema zvaničnih podataka o broju djece čiji roditelji ne izvršavaju zakonsku obavezu izdržavanja bilo da alimentaciju uopšte ne plaćaju ili uplate vrše povremeno ili u iznosu manjem od do-suđenog, nema podataka o broju pokrenutih postupaka porodično-pravne zaštite i efektima njihove primjene.

24 Nema godišnjih izvještaja o vršnjačkom nasilju u obrazovnom sistemu, o djeci koja su napustila školu, koja su zatečena u prosjačenju, koja nisu ostvarila pravo na dnevno zbrinjavanje, koja nisu upisana u školu zbog poteškoća u razvoju, koja su u riziku od izdvajanja iz porodice i sl.

zbrinjavanje, koja nisu upisana u školu zbog poteškoća u razvoju, koja su u riziku od izdvajanja iz porodice i slično. Prikupljeni podaci, evidencije i njihova analiza, pored statističkih pokazatelja koji se odnose na djecu: broj djece čija su prava po različitim osnovama povrijeđena, njihov uzrast, pol, postupanje nadležnih organa; ukazuju i koje dijelove sistema i u kom pravcu treba jačati da bi sistem zaštite funkcionisao, odnosno da bi u datim uslovima, na najbolji mogući način odgovorio na potrebe djeteta. Izvještaji o ostvarivanju prava djeteta po različitim osnovama i u različitim resorima, nisu sami sebi svrha, već isti, prije svega, trebaju biti u funkciji praćenja pojave i problema, sa ciljem otklanjanja onih situacija koje sistem čine nedovoljno efikasnim i istovremeno trebaju biti osnov za intervenciju u postojećim normativnim rješenjima.

Koordinacija i stručni nadzor: Za ostvarivanje prava djece i njihovu zaštitu neophodna je stalna i stvarna saradnja nadležnih službi i institucija. Na žalost, nedovoljna koordinacija, ne samo u radu različitih resora, već i unutar istih resora, kako u dijelu planiranja i definisanja politika u ostvarivanju prava i interesa djece tako i u određivanju prioriteta, ali i u samom postupanju, dovodi u pitanje ostvarivanje prava djece.

Osnovni principi Konvencije još uvijek nisu prihvaćeni u potpunosti, posebno koncept najboljeg interesa djeteta i pravo na izražavanje mišljenja i učešća djeteta u svakom postupku koji se njega tiče. Takođe, zakonodavstvo još uvijek nije u potpunosti usklađeno sa Konvencijom, dobar dio potrebnih podataka o implementaciji Konvencije je nedostupan a ni dugoročne politike za osvarivanje svih prava iz Konvencije nisu dovoljno definisane. Pravo djeteta, bez obzira da li govorimo o pravu na obrazovanje, zaštiti privatnosti, zaštiti od različitih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja neće biti obezbijeđeno ako pri tome nisu ispunjeni osnovni zahtjevi sadržani u četiri osnovna principa.

Najbolji interes djeteta²⁵, i kao pravo djeteta i pravni standard, zahtijeva da se u svakom pojedinačnom slučaju, na osnovu procjene svih elemenata i specifičnih okolnosti u vezi sa djetetom, i uz obavezno učešće djeteta, procijeni šta je najbolji interes djeteta.²⁶ S obzirom da u praksi još uvijek nije obezbijeđen princip najboljeg interesa djeteta, Komitet predlaže BiH da se pojačaju naponi kako bi se osiguralo da načelo najboljeg interesa djeteta bude široko poznato i na odgovarajući način ugrađeno i dosljedno primijenjeno u svim zakonodavnim, administrativnim i sudskim postupcima i svim politikama, programima i projekti-

25 Konvencija o pravima djeteta, član 3.

26 UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 14. (2013), O pravu djeteta da se prvenstveno vodi računa o njegovim najboljim interesima

ma relevantnim i sa uticajem za/na djecu.²⁷ Činjenica da najbolji interes djeteta kao pravni standard nije unaprijed određen, samo potvrđuje obavezu svih nadležnih na individualni pristup u procjeni šta je najbolje za dijete u svakoj situaciji u kojoj se dijete nađe. Pravo djeteta na izražavanje mišljenja, utvrđeno članom 12 Konvencije, obavezuje državu ne samo da prizna ovo pravo djeteta, već i da obezbijedi njegovu punu primjenu. Za njegovu punu primjenu, od ključne važnosti su potrebne informacije na koje dijete ima pravo i to na način da dijete razumije postupak koji se vodi, da razumije svoje učešće i svoju ulogu u tom postupku, da razumije da izražavanjem mišljenja doprinosi procjeni njegovog najboljeg interesa u datoj situaciji. U svim slučajevima povrede prava djeteta da bude saslušano „dijete mora imati pristup postupcima žalbi i prigovorima koji obezbjeđuju pravne lijekove za kršenje prava. Postupci prigovaranja moraju da obezbijede pouzdane mehanizme kako bi djeca bila sigurna da ih njihova upotreba neće izložiti riziku od nasilja ili kazne.“²⁸

Zaključak

- Unapređenje društvene brige za djecu, jačanje sistema zaštite djece i njihovih interesa, prije svega je potreba djece, ali i društva u cjelini, a onda i zahtjev Konvencije, jer zbog posebne prirode djece i njihove veće ranjivosti i osjetljivosti na rizike i povrede, posljedice neblagovremene i neadekvatne reakcije mogu biti vrlo teške i dugotrajne.
- Da bi država odgovorila na potrebe djece, u skladu sa preuzetom međunarodno-pravnom obavezom, aktivnosti se, u skladu sa Ustavom utvrđenim nadležnostima, moraju usmjeriti na:
 - donošenje dugoročnog i sveobuhvatnog strateškog dokumenta kojim bi se na osnovu identifikovanih problema u ostvarivanju i zaštiti prava djece, na realno zasnovanim potrebama djece, definisale dugoročne politike, mjere i aktivnosti radi unapređenja položaja djece u svim segmentima društva, uključujući i važnost medija u odrastanju djece. Multidisciplinarni pristup u donošenju strateškog dokumenta, pored navedenog, ukazao bi i na činjenicu da su sva prava djeteta jednako važna i da ih nije moguće rangirati po značaju, jer su sva potrebna svakom djetetu na njegovom putu odrastanja;
 - usklađivanje zakona sa zahtjevima Konvencije na način da svi sektorski zakoni, (obrazovanje, porodični odnosi, zdravstvena zaštita i drugi) jasno prepoznaju osnovne principe Konvencije i pored utvrđenog prava osiguraju efikasne postupke koji su dostupni djeci u slučaju povrede prava i mehanizme za njihovu zaštitu, a

27 UN Komitet za prava djeteta, Zaključna razmatranja i preporuke 2012; tačka 31.

28 UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 12.: Pravo djeteta da bude saslušano, tačka 47.

što uključuje i potrebne informacije, zastupanje djece, postupke za prigovore i žalbene postupke. Djeca u obrazovnom sistemu, kao i u svim drugim, treba da znaju kome se u školi i kako obraćaju zbog povrede njihovog prava, kada i pod kojim uslovima mogu zahtijevati preispitivanje odluke prvostepenog organa i ko o tome u školi odlučuje;

- Usklađivanje zakona obavezuje državu i da djetetu omogući ostvarivanje prava da izrazi svoje mišljenje i da bude saslušano, a to obavezuje da svi sektorski zakoni jasno prepoznaju ovo pravo djeteta i omoguće njegovo ostvarivanje i u porodici, školi, zdravstvenom i socijalnom sektoru, na način da se mišljenju djeteta posveti dužna pažnja ne samo kod donošenja pojedinačnih odluka, već i u pripremi propisa, odgovarajućih mjera i njihovoj evaluaciji;
- jačanje mehanizama nadzora u primjeni zakona i drugih propisa jer isti imaju posebnu odgovornost da postupanje nadležnih organa bude usklađeno sa važećim propisima, bez obzira da li je riječ o stručnom ili inspeksijskom nadzoru, da li je on redovan ili vanredan, isti, između ostalog, treba da ima preventivnu ulogu i da sprečava ponavljanje istih nepravilnosti, u ostvarivanju svih prava za svako dijete, ne samo u kontrolisanom organu već i u brojnim drugim situacijama koje nisu bile predmet kontrole;
- uporedo sa aktivnostima na uspostavljanju adekvatnog zakonodavnog okvira aktivnosti se moraju usmjeriti i na edukaciju svih subjekata zaštite ali i na djecu od najranijeg uzrasta. Ali i ta aktivnost mora biti i sistemska i kontinuirana;
- bez obzira o kojem pravu djeteta govorimo, ono neće biti osigurano ako pri tome nije obezbijeđen najbolji interes djeteta. Najbolji interes djeteta obavezuje sve, uključujući i medije i kreatore medijskih sadržaja, a prije svih državu potpisnicu Konvencije, da preduzme sve potrebne mjere da bi Konvencija imala svoju punu primjenu u praksi.

Literatura

UN, 1989, Konvencija o pravima djeteta

Prvi inicijalni izvještaj BiH o stanju prava djeteta 2005. godine

UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 5: „Opšte mjere za provođenje Konvencije”

UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 12: „Pravo djeteta da bude saslušano”

UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 13: „Pravo djeteta na slobodu od svih oblika nasilja”

UN Komitet za prava djeteta, Opšti komentar broj 14 (2013), „O pravu djeteta da se prvenstveno vodi računa o njegovim najboljim interesima”

UN Komitet za prava djeteta, Zaključna razmatranja i preporuke 2012.

Medijska samo-regulativa za najbolji interes djeteta

Ljiljana ZUROVAC²⁹

Tekst obrađuje samoregulatorni okvir za printane i *online* medije u Bosni i Hercegovini koji predstavlja balans između novinarskih sloboda i etičkih ograničenja. Poseban dio bavi se zabilježenim povredama novinarskih kodeksa i reakcijama samoregulatornog tijela – Vijeća za štampu BiH. Iako je dio Kodeksa za štampu i *online* medije posvećen zaštiti prava djeteta u skladu sa Konvencijom, često se povrede Kodeksa tiču upravo djece.

Ključne riječi: samoregulacija medija, novinarske slobode, pravo na privatnost, zaštita djece

Pravo na slobodno informiranje i slobodu izražavanja zagantirano je u demokratskom društvu i ničim ne smije biti ugroženo. Urednička sloboda i urednička odgovornost su neprikosnoveni.

Ipak, ograničenje postoji i to u slučaju izvještavanja o djeci i maloljetnicima ili o događajima u koje su na neki način uključena djeca i maloljetnici. To se ograničenje posebno primjenjuje kada se radi intervju sa djetetom ili maloljetnikom, kada se dijete pojavljuje u snimci ili se identificira u razgovoru sa odraslima o određenom događaju.

Novinari uvijek treba da polaze od interesa djeteta, a to podrazumijeva dvojaki cilj: zaštitu djece i maloljetnika i zaštitu slobode izražavanja djece i maloljetnika. Posebno treba biti oprezan kod korištenja arhivskog materijala koji bi, nakon prolaska određenog vremenskog perioda kada su djeca već odrasla, mogao biti ponovno aktualiziran i objavljen, a naročito ako su u pitanju traumatične scene osobnih ili obiteljskih tragedija. U takvim slučajevima je uvijek potrebno tražiti dozvolu roditelja i djeteta, uz etičku procjenu autora medijskog

sadržaja da li dijete treba zaštititi (i) od roditelja.

Na žalost, vrlo često se u novinarskim izvještajima zaboravlja interes djeteta i krše prava djeteta zarad senzacionalističkih vijesti i želje da se bude prvi, najčitaniji ili najposrećeniji medij. Svjesno ili nesvjesno, a sa istim rezultatom štete po dijete, zanemaruje se da nije u interesu djeteta da bude pomenuto i/ili identificirano u određenom kontekstu izvještavanja i da bi takvo pominjanje moglo dugoročno biti smetnja ili čak izvor traume za dijete ili za njegovu obitelj.

Kodeks za štampu i *online* medije BiH, koji se, između ostalih dokumenata, referira i na Konvenciju o pravima djeteta, u **Članu 11 - Zaštita djece i maloljetnika**, navodi:

„U tretiranju djece i maloljetnika novinari su dužni krajnje obazrivo postupati, poštujući dobre običaje i Konvenciju o pravima djeteta, polazeći od interesa djeteta. Novinari su dužni zaštititi identitet djeteta u postupcima u kojima je inače isključena javnost.

Novinari ne smiju intervjuirati niti fotografirati djecu mlađu od 18 godina, s pitanjima koja se odnose na porodicu djeteta, bez prisustva ili bez dozvole roditelja ili staratelja.

Novinari ne smiju identificirati djecu mlađu od 18 godina u slučajevima kada su žrtve krivičnih djela. Novinari ne smiju ni pod kakvim okolnostima identificirati djecu mlađu od 18 godina koja su umiješana u kriminalne slučajeve kao svjedoci, žrtve ili optuženi.“

Dakle, osnovni je princip uvijek polaziti od interesa i prava djeteta, to treba biti prioritet kod svakog izvještavanja o djeci. U tom smislu, treba posebno voditi računa o kontekstu, prirodi i senzitivnosti sadržaja o kojem se izvještava, a iznad svega o stepenu djetetove emotivne involviranosti u događaj, kao što su obiteljske tragedije, bolest, samoubojstvo, siromaštvo, itd.

Prije nego li se priđe djetetu da bi se o njemu pisalo ili od njega uzimala izjava, uvijek treba procijeniti djetetovu zrelost i mogućnost prosudbe u datom momentu. Dozvola od roditelja ili staratelja je neophodna u slučajevima izvještavanja o emotivno osjetljivim temama, obiteljskim pitanjima, kod kontroverznih sadržaja ili dugoročnog izvještavanja fokusiranog na maloljetnike. U svim ovim situacijama identitet djeteta uvijek treba biti zaštićen, podrazumijevajući i neotkrivanje posrednih informacija koje bi mogle naslutiti identitet djeteta, poput punih imena roditelja, adrese stanovanja, škole, itd.

Može izgledati da se neophodnost traženja roditeljske/starateljske dozvole za snimanje ili izvještavanje o djeci u određenim okolnostima, kosi sa tvrdnjom neprikosновенosti i slobode uredničke politike i da je kontradiktornost zagaranjiranoj slobodi izvještavanja ako za neko izvještavanje urednik mora tražiti dozvolu. Međutim, u slučaju izvještavanja o djeci i maloljet-

nicima kod već navedenih situacija, zbog interesa djeteta - to jeste neophodno. Pored „dozvole roditelja”, odgovorni novinari će postaviti i dodatni filter pitanjem da li roditelj djeluje u najboljem interesu djeteta, odnosno da li je dijete potrebno zaštititi (i) od roditelja.

Situacije u kojima nije potrebno tražiti odobrenje za fotografiranje ili izvještavanje su kod svakodnevnog izvještavanja o nekontroverznim pitanjima i ako se radi izvještaj ili reportaža o svakodnevnim temama sa ilustracijom djece dok borave na javnim površinama. Odobrenje može biti i prećutno i neformalno, ali roditelj, staratelj i autor medijskog sadržaja treba da imaju na umu interes djeteta kratkoročno i dugoročno prije nego se odluče za objavu sadržaja koji eksponira dijete javnosti, bilo podatkom, bilo slikom ili audio zapisom.

Gdje se najviše griješi, kada i zašto?

Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini³⁰ prima žalbe građana, institucija i nevladinih organizacija za netačno i neprofesionalno izvještavanje štampe i *online* medija u BiH. Angažman građana na ukazivanju novinarskih greški pri izvještavanju je veoma važan i puno znači u procesu podizanja profesionalnih standarda medijskog izvještavanja i ostvarivanja jednog od osnovnih ljudskih prava – prava na tačnu i pravovremenu informaciju datu putem medija. Ipak, ne znači svaka upućena žalba i kršenje Kodeksa za štampu i *online* medije BiH. O tome odlučuje neovisno tijelo Vijeća za štampu - Žalbena komisija, sastavljena od 9 članova, urednika, novinara, pravnika i akademskih profesora, koji donose odluku po žalbi na osnovu sadržaja žalbe, analize članka i uredničkog odgovora, a sve u skladu sa Kodeksom za štampu i *online* medije BiH i profesionalnim odrednicama za novinarsko izvještavanje.

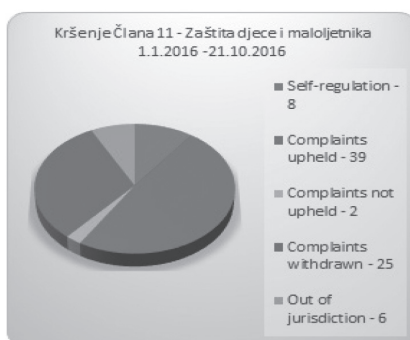
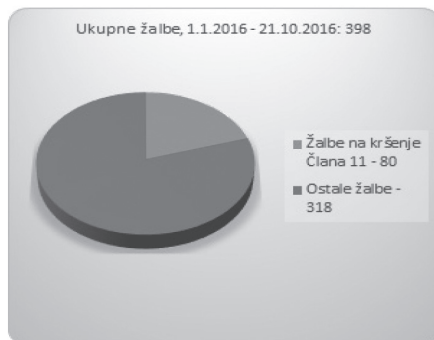
Uvidom u povećavanje ukupnog broja žalbi tokom 16 godina postojanja Vijeća za štampu u BiH, očigledno je povećanje žalbi i utvrđenog kršenja profesionalnih standarda izvještavanja kada su u pitanju djeca i maloljetnici.

U prvih deset mjeseci 2016. godine (januar-oktobar) Vijeće za štampu u BiH je zaprimilo 398 žalbi, od kojih se 80 odnosilo na kršenje prava djece i maloljetnika.

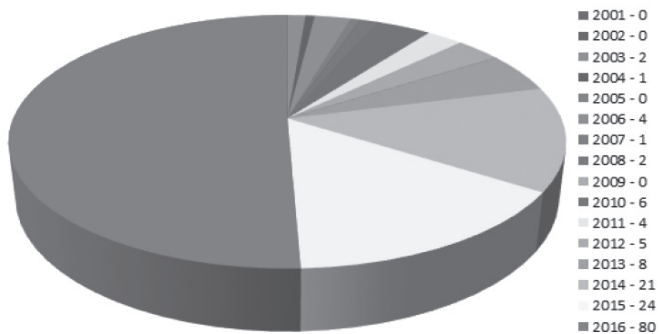
Nije svaka od tih žalbi prihvaćena, ali dobar dio jeste: osam žalbi riješeno je u startu suradnjom sa urednicima i objavom demantija ili reagiranja, a to znači procesom samoregulacije, 39 žalbi je prihvaćeno od Žalbene komisije Vijeća i u njima je utvrđeno kršenje Kodeksa

30 Vijeće za štampu u BiH je jedinstveno samoregulacijsko tijelo za štampu i online medije, koje štiti slabodu profesionalnog novinarskog izvještavanja i omogućava građanima ulaganje žalbi na netačno i neprofesionalno medijsko izvještavanje u štampi i online medijima. Sve informacije na www.vzs.ba info@vzs.ba

i prava djece, dvije žalbe nisu prihvaćene jer nije bilo kršenja Kodeksa, 25 ih je povučeno nakon pojašnjenja žalbenicima o pravu i slobodi novinara da izvještavaju o određenim temama i šest od zaprimljenih žalbi koje su bile izvan nadležnosti Vijeća, jer su se odnosile na RTV programe, za što je zadužena Regulatorna agencija za komunikacije BiH.

Pregled porasta kršenja člana 11 – zaštita djece i maloljetnika, od 2001-2016.

Godina	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016*
Ukupan broj žalbi	7	30	37	27	26	39	37	63	100	113	129	199	205	875	220	398*
Samoregulacija / Objava demantija	1	8	10	9	3	8	8	20	17	41	50	89	66	408	127	138
Ukupno žalbi na kršenje Člana 11	0	0	2	1	0	4	1	2	0	6	4	5	8	21	24	80

Najveći broj žalbi odnosi se na zanemarivanje interesa djeteta, zarad senzacionalizma i brzine plasiranja informacija.

Otkrivanje identiteta djeteta koje je umiješano u kriminalne radnje kao počinitelj, žrtva ili svjedok je teško kršenje profesionalnog izvještavanja jer nanosi trajne posljedice djetetu. Na žalost, veoma se često krši *Kodeks* direktnom objavom identiteta djeteta / maloljetnika i njihovih fotografija, ili posredno imenovanjem roditelja, adresom stanovanja ili fotografijama porodice i kuće u kojoj dijete živi.

Jedan od primjera takvih slučajeva, koji je bio na razmatranju Žalbene komisije, je bilo medijsko izvještavanje o slučaju seksualnog zlostavljanja dječaka u jednoj od osnovnih škola u BiH, od strane nastavnika. Identitet dječaka je bio prikriiven inicijalima, međutim, objavljena je fotografija kuće i roditelja, sa potpisom imena roditelja, te naziv škole i ime razrednika dječaka. Budući da se radilo o malom mjestu, takve informacije su više nego dovoljne da dijete bude u potpunosti identificirano u svojoj sredini, da bude obilježeno i da trauma koju je proživjelo bude još veća.

Definitivno jedan od najdrastičnijih primjera ovakvog kršenja Kodeksa profesionalnog izvještavanja je bilo izvještavanje o maloljetničkoj prostituciji, skandalu u koji je navodno, bilo uključeno desetak javnih ličnosti.

Svi mediji, izuzev jednog tadašnjeg dnevnog lista, su u svojim izvještajima u potpunosti zanemarili činjenicu da je žrtva prisilne prostitucije bila maloljetna djevojčica, čiji je identitet trebalo maksimalno zaštititi. Na žalost, to nije učinjeno. Objavljivani su i privatni detalji djeteta a koji su bili potpuno irelevantni za priču.

Senzacija privođenja i ispitivanja javnih osoba u izvještavanjima o ovom događaju bila je prioritet, a identitet djevojčice/žrtve bio je posredno ili neposredno objavljen, u nekim medijima i sa fotografijom, pa čak i sa objavljivanjem mjesta sigurne kuće u koju je bila sklonjena tokom istrage.

Takvim, potpuno neodgovornim izvještavanjem, nanesena je trajna šteta malodobnoj osobi, čije posljedice mogu biti dalekosežne.

Veliki je broj žalbi poslat od građana i NVO na izvještavanje medija o ovom slučaju. U žalbama je negodovano zbog izrazito neodgovornog izvještavanja i dodatnog izlaganja djeteta

traumi, kao i zbog izazivanja opasnosti po njen život otkrivanjem adrese sigurne kuće u kojoj je trebalo da bude zaštićena.

Žalbena komisija Vijeća za štampu je ocijenila ovakva izvještavanja krajnje neprofesionalnim, navodeći da je nedopustivo objavljivanje punog imena maloljetne žrtve, mjesta stanovanja, imena njene starateljice osumnjičene za podvođenje na prostituciju, te naziva škole koju je žrtva pohađala. To je, uz kršenje Člana 2 – *Urednička odgovornost*, u suprotnosti sa Članom 11 – *Zaštita djece i maloljetnika*, Članom 4a – *Ravnopravnost spolova i poštivanje osobnosti* i Člana 9 – *Privatnost*, Kodeksa za štampu i *online* medije BiH. Posebno je nedopustivo objavljivanje fotografija i personalnih podataka maloljetnice s isticanjem njene nacionalne pripadnosti, kao i aludiranje na njene karakterne osobine. Time se žrtva seksualnog zlostavljanja višestruko diskriminira po osnovu uzrasta, spola i manjinske nacionalne pripadnosti.

Dobra je strana, u cijeloj ovoj priči, da su urednici, nakon intervencije Vijeća za štampu, priznali i shvatili pogrešku, a većina njih je rekla da su jednostavno zanemarili interes maloljetnice zarad senzacije privednih javnih osoba u toj aferi.

Nerijetko se, nenamjerno i iz neznanja, a iz najboljih namjera, krše profesionalni standardi izvještavanja o djeci i maloljetnicima.

To se najčešće događa u slučajevima tragedija, posebno stradanja, ubojstava ili samoubojstava djece, kada su emocije i pažnja javnosti usmjerene ka tome događaju.

Mnogi mediji, a u novije vrijeme posebno web-portali, neselektivno i bez razmišljanja o osjetljivosti sadržaja o kojem izvještavaju, misleći da tako odaju počast žrtvi i sućut obitelji, čine upravo suprotno - objavom serije fotografija sa mjesta nesreće, serije fotografija sa sahrane/dženaze a bez dozvole roditelja ili bliže rodbine, te iznose intimne detalje o žrtvi ili obitelji, koji nisu ni u kakvoj vezi sa događajem.

Izvještavanje o tragičnim događajima je, samo po sebi, izuzetno teško, a naročito ako su u tragediju na bilo koji način uključena djeca. Novinari treba da se posebno psihički, a ne samo znanjem, pripreme za izvještavanje o tim temama, u okolnostima povišenih emocija. Empatijska novinara često dovodi do grešaka u objektivnom izvještavanju, daje se prednost emocijama umjesto činjenicama i time se gubi fokus izvještavanja; tada se objavljuju neprovjerene i jednostrane informacije, pretpostavke i nagađanja, a to nikako nije u interesu djeteta.

Kodeks za štampu i *online* medije BiH nalaže u *Općim odredbama* da „Novinari štampe i *online* medija u BiH imaju obavezu da prema javnosti održavaju visoke etičke standarde u

bilo kojem trenutku i pod bilo kakvim okolnostima”.

Ova je napomena data na samom početku profesionalnih uputa za novinare s velikim razlogom, napominjući novinare da je istinito i profesionalno izvještavanje uvijek prioritet i da za takav zahtjevan poziv moraju biti dobro pripremljeni mentalno, fizički i psihički, kako u okolnostima u kojima ili o kojima izvještavaju, ne bi zaboravili da je istinita i profesionalno plasirana informacija njihova zadaća. Ukoliko nisu dovoljno iskusni i educirani u svome pozivu, dovode se u situaciju da budu emotivno izmanipulirani i da naprave profesionalne greške a da toga nisu ni svjesni.

U takve ih situacije često stavljaju i roditelji djece. Zna se dogoditi da roditelji sami pošalju fotografije svoje djece i zahtijevaju od novinara da ih objave, s ciljem ostvarivanja nekih svojih nauma, da ukažu na siromašno stanje svoje obitelji i animiraju javnost da im se pomogne, ili da užurbaju istražne radnje u događajima u kojima su djeca na bilo koji način povrijeđena ili stradala.

Primjera za takva kršenja profesionalnih standarda ima mnogo. Jedan od njih je i primjer kada je otac seksualno zlostavljane male djevojčice sa intelektualnim poteškoćama, poslao njenu sliku redakcijama novina i tražio od urednika da je objave uz članak o hapšenju i privođenju zlostavljača. Neki urednici su to učinili, s objašnjenjem da je fotografija data od roditelja i da su imali dozvolu objaviti je.

Ipak, bez obzira na dobijenu fotografiju i poruku od roditelja djeteta da se publikuje, urednik je, prije objavljivanja, trebalo da misli na interes djeteta i da prosudi da li je bilo u interesu djeteta objaviti tu fotografiju ili ne.

Ponukani emotivnom reakcijom roditelja, urednici su reagirali, također emotivno umjesto profesionalno i objavili fotografiju. No, nakon ukazivanja na grešku odlukom Žalbene komisije Vijeća za štampu, ta je fotografija skinuta ili zamagljena.

Odgovornost novinara i urednika kod izvještavanja o djeci i maloljetnicima jeste velika. U interesu javnosti, novinari su obavezni izvještavati javnost o različitim događajima pa i o onima u koja su uključena djeca, posebno ako su se ti događaji odvijali na javnom prostoru. Odvagati u brzini izvještavanja da li je prioritet interes javnosti ili interes djeteta nije uvijek lako, ali je jednostavnije ako se unaprijed zna da je interes djeteta primaran.

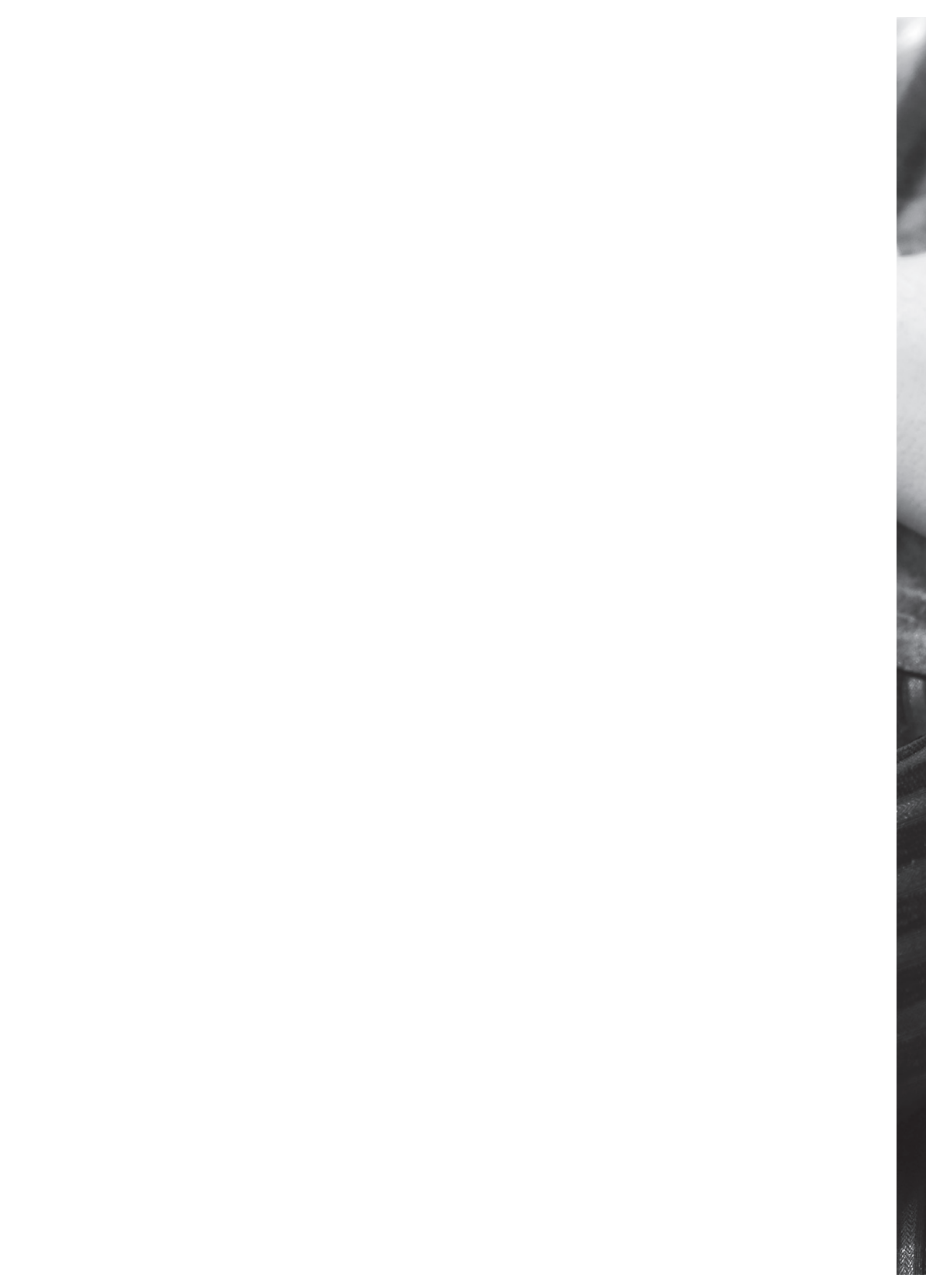
Međutim, kada su privatnost i zaštita djece u pitanju, odgovornost nije samo na novinari-

ma. Roditelji djece također, snose veliku odgovornost kod zaštite vlastite djece. U nekontroliranom korištenju socijalnih mreža i interneta, roditelji masovno sami krše prava svoje djece postavkama njihovih fotografija i intimnih podataka, vjerovatno nesvjesni javnog dometa tih podataka. Razlika je jedino što će novinar i urednik odgovarati za grešku, biti prozvan i opomenut kada je napravi, a roditelji neće.

U tom smislu će se morati napraviti bitne promjene, ukoliko se zbilja hoće u potpunosti zaštititi prava djece i maloljetnika u medijima i u tom procesu će neizostavno, pored novinara i urednika, morati biti uključeni i roditelji i organizacije koje imaju zadaću provođenja Konvencije o zaštiti djeteta.

Istraživačka pitanja

1. Istražiti koliko su medijski sadržaji, u različitim vrstama medija i u različitim periodima, u skladu sa odredbama Kodeksa za štampu i *online* medije BiH, kada je u pitanju zaštita najboljeg interesa djeteta?
2. Uporediti različite prakse u drugim zemljama kada je u pitanju zakonodavni i samoregulatorni okvir regulacije medijskog prostora, i balans između poštovanja i uvažavanja medijskih sloboda, te prava javnosti da bude informirana i potrebe za zaštitom najboljeg interesa djeteta.

**NAJBOLJI
INTERES DJETETA
U MEDIJIMA**

Uticaj medija na djecu

prof. dr. Ivana ZEČEVIĆ³¹

Ovaj rad govori o načinu na koji mediji utiču na različite aspekte razvoja djeteta, te njihovim mogućnostima da taj razvoj podstiču, kao i mogućnostima da ga sputavaju i da mu štete. Danas je dijete, odmah po rođenju, izloženo različitim dostignućima tehnologije, preko kojih je uticaj medija konstantan. Informacije koje do djeteta dolaze su različite, neke više, a neke manje važne. Određen broj njih je štetan, a određen broj koristan. Sami mediji i njihove poruke, za gledaoca u ranim fazama razvoja, predstavljaju nešto različito od onoga što predstavlja za odraslog čovjeka i zato je vrlo važno da ljudi koji rade u medijima i kreiraju medijske proizvode koje djeca gledaju, i odrasli koji žive sa djecom ili se na bilo koji način njima bave, razumiju način i kvalitet informacije koja ima pozitivan, odnosno negativan uticaj na razvoj djeteta.

Ključne riječi: Kognitivni razvoj, socioemocionalni razvoj, informacija, psihologija mas medija

Razumijevanje informacija i mediji

Djeca su, kao konzumenti medija, najčešće konzumenti elektronskih medija (televizije i interneta). Kada su u pitanju drugi mediji, kao npr. radio, novine, istraživanja u regionu³² (Ilišin, Vlasta, 2003, Miletić, 2009) ukazuju na to da su oni slabo zastupljeni, odnosno da ih djeca i mladi ne koriste kao izvor informacija. Kada ih i koriste, kao npr. radio, onda su to isključivo muzički sadržaji u pitanju. Slaba zastupljenost radija može da bude objašnjena time što je to medij koji nudi informacije samo na čulo sluha i koje u današnjoj eri djeci i mladima nisu interesantne, jer su bez vizuelnog potkrepljenja. Zato se radio koristi samo u svrhu slušanja muzike, ali i za to danas postoje drugi mediji (MP3, MP4, itd.). Djeca i mladi su sve rjeđe čitaoci informacija pisanih na papiru, posebno onih koje imaju više sadržaja. Vrlo teško se motivišu da čitaju knjige primjerene njihovom uzrastu. Zato je medij, kao što su novine, sve manje interesantan. Ono što je njima u novinama interesantno,

31 Vanredni profesor, Univerzitet u Banjaluci, Filozofski fakultet, Studijski program psihologija, e-mail: rastko.matija@gmail.com

32 Mladi i mediji u Hrvatskoj, Forum za slobodu odgoja.

to mogu da nađu i u kratkim crtama, kao informaciju na društvenim mrežama. Kultura čitanja se kod djece i mladih na ovim prostorima lagano gubi.

Televizija kao audiovizuelni medij emituje mnogobrojne i raznolike sadržaje, kako bi zadovoljila ukuse veoma mnogobrojnog i heterogenog auditorijuma (Rotar, 2005). Neki od sadržaja koji se prenose putem televizije, nepresušni su izvor za raspravu i istraživanja (Rotar, 2005). Ti sadržaji se posmatraju u privatnom prostoru, namijenjenom i drugim aktivnostima, od kojih se neke mogu odvijati i za vrijeme gledanja tih programa (Korać, 1992). Sve ovo utiče na to kako gledalac opaža mjesto i ulogu medija u sopstvenom životu, pa i na to kako doživljava sadržaje koje oni prikazuju, čak i kada su potpuno isti.

Istraživanja načina na koje djeca gledaju i razumiju TV programe započela su kasnih šezdesetih godina prošlog vijeka, dakle prije šezdesetak godina (Korać, 1992). Sve negdje do sredine osamdesetih, djeca su uglavnom shvatana kao pasivni primaoci informacija, čija pažnja je čvrsto vođena i kontrolisana onim što su neki istraživači nazvali "vizuelni vartrometi" – brzi rezovi, intenzivan ritam, mnoštvo pokreta i boja. Nešto kasnija istraživanja su pokazala da su načini na koje se pažnja privlači i zadržava znatno drukčiji nego što se to u početku smatralo. Moglo bi se, naime, reći da dijete program "gleda" prvenstveno – ušima. Dok je televizor uključen, dijete može da se bavi raznim drugim aktivnostima (igranje, čitanje, razgovor ...), a u trenutku kada čuje neki od privlačnih zvučnih signala (muziku ili glas nekog lica), koji najavljuju njemu zanimljiv i razumljiv sadržaj, ono usmjerava pogled ka ekranu. On će tamo i ostati sve dok traje takav (razumljiv i zanimljiv) sadržaj.

Na šta dijete posebno usmjerava pažnju u TV sadržaju? To su ritmovi, oni brži, pokreti, rezovi i slično, ali samo do određene granice, koja je određena prije svega razumljivošću. Kada to što gleda prestane da mu bude razumljivo, dijete se vraća svojoj prethodnoj aktivnosti. Ovo nam govori da dijete nije pasivni posmatrač sadržaja, već da ga svjesno prati i da ima potrebu da ga razumije. Međutim, postoje razlike u razumijevanju sadržaja, a na te razlike prvenstveno utiče uzrast i razvijenost osobe koja prati TV sadržaj.

Da li će neki sadržaj za dijete biti koristan ili ne, prvenstveno zavisi od njegove sposobnosti da ga razumije. Razumijevanje zavisi od njegovog kognitivnog razvoja i uzrasta, ali i od trenutnih ili trajnih interesovanja i emotivnog stanja. Uzrast je faktor koji stvara najviše sistematskih razlika među djecom.

Istraživanja koja se provode u ovom polju ukazuju na to da je razumijevanje TV sadržaja

kod djece parcijalno i ograničeno. Djeca nižeg školskog uzrasta imaju mogućnost da se sjećaju oko polovine važnih podataka, dok tek adolescenti dobijaju tu mogućnost da u potpunosti razumiju ponuđeni sadržaj. Problem koji imaju sedmogodišnjaci i osmogodišnjaci u razumijevanju i pamćenju cijelog sadržaja vezan je za njihovu nesposobnost da povežu sadržaje. Također, ova djeca obično ne prepoznaju da je neka ranije viđena scena izazvala događaje u nekoj kasnijoj sceni. Za ovo je potrebna sposobnost uzročno-posljedičnog mišljenja, koje se u kognitivnom sistemu pojavljuje sa adolescencijom. Razumijevanje ovakvih uzročno-posljedičnih veza dodatno je otežano ako uzroci nečijih postupaka nisu vidljivi – kao kada su ti postupci izazvani osjećajima. Zbog ove nesposobnosti da se razumije sadržaj koji je uzročno-posljedično vezan mlađa djeca iz istog programa često primaju sasvim drugačiju poruku od one koju primaju adolescenti i odrasli.

Pored kognitivnog razvoja, na razumijevanje sadržaja koji se nude u medijima, utiče i socio-emocionalni i moralni nivo razvoja. U periodu djetinjstva, sadržaji koji se nude na TV-u i koji su popularni, privlačni su većini djece, a na tu privlačnost posebno utiču reakcije roditelja i vršnjaka, koji za dijete predstavljaju modele identifikacije. Svaki sadržaj koji je interesantan osobi koja predstavlja autoritet za dijete, privući će i pažnju djeteta. Njegova pažnja će se zadržati na sadržaju, ukoliko bilo šta može da razumije. Ukoliko je to neki apstraktan sadržaj, dijete prestaje da ga posmatra. Takođe, osobe koje na televiziji vode određene emisije i koje su interesantne djetetu, predstavljaju osobe čije će stavove djeca prije usvajati nego neke druge. Dakle, djeca su u periodu djetinjstva vrlo podložna uticaju odraslog autoriteta, dok su u periodu adolescencije podložnija uticaju vršnjačke grupe.

Istraživanja načina na koje djeca razumiju televiziju veoma često su se bavila nasilnim sadržajima. Nalaz koji je posebno značajan tiče se sklonosti djece da imitiraju agresivno ponašanje viđeno na TV programima. Pokazalo se da su, kada su scene agresija bile jasno i blisko vremenski povezane sa socijalno-neprihvatljivim motivima (loši postupci "lošeg momka"), djeca bila znatno manje sklona da ih imitiraju nego kada je agresija bila nedovoljno očigledno obrazložena, odnosno kada je stajala sama za sebe kao model za akciju. Nepotpuno razumijevanje sadržaja programa, dakle, često dovodi do toga da djeca iz njih stižu stavove i načine ponašanja različite, ili čak suprotne, od namjera njihovih autora. Generalno govoreći, među istraživačima je u početku preovladavala hipoteza da se porast agresivnog ponašanja kod djece i mladih može u velikoj mjeri objasniti kao imitacija nasilja viđenog na televiziji. I, mada su mnogi ukazivali na pojednostavljenost i jednostranost takvih gledišta, zbog čega su ih naučnici vremenom napustili, ona su i danas veoma prisutna u javnosti. Ipak, ima podataka koji ukazuju na to da nasilje viđeno na

televiziji ima mnogo suptilnije, i zato opasnije, načine djelovanja na publiku, kako dječiju tako i odraslu. Prema tim gledištima, mehanizam djelovanja televizijskog nasilja je prije svega takav, da postepeno dovodi do ravnodušnosti i pasivnog odnosa prema nasilju u svakodnevnom životu. Kada je riječ o djeci, ovo ima i dodatne razloge: što je dijete mlađe, ono teže pravi razliku među pojedinim vrstama programa. Tako će, recimo, ratnu scenu u informativnom programu posmatrati manje-više isto kao i sličnu scenu u nekom filmu. Drugo, i još važnije, ono na taj način postepeno uči da je televizijsko nasilje samo "ko-bajagi" i da je, čak i onda kad se zaista događa nekom drugom, ono za njega bezopasno.

Procjena prikazivanja nasilja zavisi od ukupnog konteksta i od načina umetanja predstava u ukupnu ponudu. Ovdje treba uzeti u obzir i pojedinačno prikazivanje nasilja u njegovom obliku i intenzitetu. Akcioni film npr. sadrži većinom scene nasilja koje u ozbiljnom kontekstu mogu da budu problematične zbog svojih posljedica, ali koje mogu da budu prekinute humorističnim umetcima ili natpisima, pa da umanje negativan efekat na gledaoce. Kod komedija u pravilu nema scena nasilja (one ih ne sadrže), ali konkretni slučajevi mogu da sadrže određene nasilne radnje. Stručno koncipirane ponude vijesti mogu neočekivano da konfrontiraju publiku sa dramatičnim slikama žrtava rata ili nesreća. Pri procjeni količine nasilnog sadržaja u tim emisijama treba da budu odvagane ove mogućnosti djelovanja.

Radnja se može utoliko lakše oponašati ako je logički strukturirana kao i ako je koherentno i hronološki ispričana. Ona se teže može oponašati ako je kompleksna ili nelogična i ako sadrži različite vremenske nivoe. To znači da ukoliko se nasilna radnja prikaže realističnije i hronološki, predstavlja direktnu ponudu za oponašanje. Zastrašujuće djelovanje mogu da imaju:

- a) ponude koje se karakterišu negativnim osnovnim raspoloženjem kao i ponude koje sadrže sumorne, opasne i pesimistične sadržaje (npr. filmovi o katastrofama, samoubistvu);
- b) drastične i krvave slike;
- c) visoka emocionalnost, često naglašena putem muzike;
- d) što je veće prisustvo brutalnih i ekscesivnih scena nasilja;
- e) realistično oblikovane scene nasilja u kojima se prikazuju posljedice nasilja (povrede, bol, patnja itd.). To važi naročito onda kada su umetnute u realne i životu bliske kontekste npr., u priložima vijesti ili realiti formatima.

Postoje i takve ponude u kojima se zahtijeva dominacija nasilnih scena koja potpuno

stavlja u drugi plan ostalu radnju i ostale sadržaje. Napetost koja se stalno zadržava bez rasterećujućih elemenata (pauze, komični elementi) ili bez smanjivanja na kraju (npr. sretn kraj) može da dovede do stanja visoke uznemirenosti. Napetost može da bude proizvedena u vezi s psihološkim obrascima pripovijedanja (npr. u psihotrileru) ili u akcijama koje sadrže nasilje (npr. u akcijskim filmovima). Stalno zadržanoj napetosti su naročito podložna djeca. Realistično oblikovane scene nasilja u kojima se ne prikazuju posljedice nasilja (npr. akcijski filmovi) mogu da imaju djelovanje koje je u pogledu nasilja bezazleno. To se naročito tiče još nedovoljno odraslih gledalaca, koji nemaju neophodna znanja o pojedinim žanrovima.

Nerealistično oblikovane scene nasilja u kojima se ne prikazuju posljedice nasilja (npr. Slapsticks), po pravilu sadrže nizak potencijal ugrožavanja. Kod ponuda koje se odlikuju napetošću u detalju koji se odnosi na pojedine scene treba da se ispita da li je napetost razgrađena rasterećujućim scenama ili pauzama.

Ovdje naročito treba uzeti u obzir da mlađa djeca nisu u stanju da spoznaju filmske ponude u njihovom cjelokupnom kontekstu već da ih razlažu u pojedinačne scene, zbog čega naročito treba da se odvaže moguće djelovanje problematičnih scena. Veoma je važno da se vodi računa o tome ko su lica koja su nasilna, jer kod figura, koje su na osnovu gore navedenih obilježja naročito atraktivne za recipijente, nasilno ponašanje može da se osjeća kao legitimno. Nosioci simpatija mogu da transponuju primjenu nasilja bez razloga, koji mogu da se oponašaju ili da se odbrane kao uspješno ponašanje i ponašanje koje je ostalo bez posljedica i koje se spoznaje kao pravilno, uzorno i vrijedno oponašanja. Ukoliko postoje određeni rizični faktori, nasilno ponašanje može da se prihvati kao model za vlastiti repertoar ponašanja i radnji. Nosioci simpatija s visokim identifikacijskim potencijalom, nad kojima je vršeno nasilje, dobijaju, naprotiv, emocionalno saučešće posmatrača. Često se kao reakcije posmatraju sažaljenje i strah. Nosioci antipatije koji koriste nasilje mogu, nasuprot tome, da očekuju distancirajuće reakcije, a da kao oni koji trpe nasilje ne budu okarakterisani kao žrtve, već kao oni koji to nasilje zaslužuju. Nasilje koje se događa nosiocima antipatije često se može posmatrati u kontekstu nediferenciranih strategija rješavanja problema (npr. samopravda). Pri tome, uopšte ne dolazi u pitanje pravednost djelovanja dobrog protivnika koji se zalaže za pravednu stvar i koji je pozitivno okarakterisan.

Pored sadržaja i vrsta insceniranja, dramaturški tokovi kao i formalno-estetska sredstva oblikovanja igraju značajnu ulogu u ocjeni ponude. Tako npr. forme insceniranja, dramaturški efekti i filmsko-tehnička sredstva oblikovanja mogu da pojačaju ili da oslabe

moć djelovanja scena nasilja. Ovome mogu da doprinesu npr. visoka režijska frekvencija, kadrovi u krupnom planu, kadrovi koji daju detaljan prikaz i kadrovi iz blizine, akustična podloga kao i oblikovanje putem boja i svjetla. Nasilne radnje i njihove posljedice mogu da budu prikazane direktno, kao odigrane ili prikazane detaljno ili da budu samo nagoviještene u scenama i da tako budu prepuštene fantaziji i moći asocijacije posmatrača. One mogu da budu ponuđene i artifično prenaplašeno ili sa distance. Perspektiva kamere može da prikaže nasilne radnje kako iz ugla počinioca tako i iz ugla žrtve (subjektivna perspektiva kamere) ili iz jedne distancirane pozicije i da preko izbora perspektive cilja na npr. sugestivna ili distancirajuća djelovanja.

Uticaj medija na psihološki razvoj djece

Kada govorimo o uticaju medija na psihološki razvoj djece, moramo da počnemo sa pričom o tome da li stvarati programe namijenjene djeci, a ako je odgovor potvrđan, onda na koji način to raditi? Danas sve manje novca i vremena, kada su TV i radio stanice, te pisani mediji u pitanju, izdvajamo na programske sadržaje za djecu. Da li ih je potrebno stvarati? Odgovor je naravno potvrđan, jer danas su djeca konzumenti medija više nego ikada. Na šta je sve potrebno da se obrati pažnja prilikom stvaranja ovih medijskih sadržaja?

1. Ovi sadržaji treba da budu prilagođeni i razumljivi djeci. To znači, da je važno da se vodi briga oko jezika, likova i muzike koja se koristi u tim sadržajima. Danas ti sadržaji treba da budu interaktivni, kako bi dijete bilo aktivan učesnik u toku praćenja svega što mu medij nudi.
2. Kada je razvoj u pitanju, medijski sadržaji treba da se usmjeravaju na njegov cjelovit razvoj, da nude više različitih tema, da prikazuju pozitivne primjere međuljudskih odnosa, kako bi djeca na njima učila o adekvatnim relacijama.
3. U medijskim sadržajima je potrebno da se naglašava kvalitet, da se pomoću njih izgrađuje djetetovo samopouzdanje, te promovise pravda.
4. Medijski sadržaji treba da se bave svom djecom, a ne samo djecom koja u nekoj zajednici pripadaju većini, kako bi uticali na izgradnju tolerancije na različitosti. U ovakvim sadržajima je potrebno posebnu pažnju obratiti na izbjegavanje stereotipa bilo koje vrste³³.

Kada se govori o uticaju medija, posebno televizije i sadržaja koje ona emituje, najviše pažnje svakako se poklanja i diskutuje o negativnoj strani medija, pretjeranom nasilju

33

Koluchi B; Lemish D; „Kako komunicirati sa djecom/Medijsko komuniciranje sa djecom“, UNICEF

kojem smo stalno izloženi (Rotar, 2005). Međutim, mediji su itekako nepresušni izvor informacija, te neki medijski pedagogzi sugerišu i ukazuju na mogućnost pozitivnog uticaja medija, ako se na temelju njihovih zabavnih i drugih pozitivnih osobina restrukturise nastava i obrazovanje (Chen 1995; McMane 2000; Košmir, 2000; prema Rotar, 2005). Gledajući i sa pozitivnog i sa negativnog aspekta, može se reći da svaki na svoj način utiče na društvenu socijalizaciju, i oblikovanje identiteta djeteta i odraslih osoba (Rotar, 2005).

Mediji imaju itekako važnu ulogu u životu djece i njihovih porodica, pa bi roditelji trebalo da osvijeste svoje lične medijske navike, ali isto tako i medijske navike svoje porodice. Na taj način postižu da bolje razumiju medijske navike svoje djece i razgovaraju sa njima o medijskim sadržajima koji se emituje (Rotar, 2005). Trebalo bi da znaju kako se njihova djeca i koliko koriste datim medijima, šta žele od tih medija i šta dobijaju (Rotar, 2005). U prosjeku, dijete provede oko tri do četiri sata dnevno uz televiziju, tj. najveći dio svog slobodnog vremena, te bez oblikovanog kritičkog odnosa prema datim sadržajima, podložniji su njihovim štetnim uticajima. Pored televizije, danas djeca sve više vremena provode i na internetu, pa su konzumenti Youtube i drugih kanala. Ne utiče samo ono što se prima putem medija, već i pasivnost okoline u kojoj dijete odrasta, pasivnost vršnjaka, porodice i škole (Rotar, 2005).

Dijete izloženo velikim količinama nasilja prikazanog na televiziji i internetu postaje, tako, malo pomalo, sve ravnodušniji pojedinac, koga se stvarno nasilje u svakodnevnom životu sve manje tiče. Takav pojedinac će sve lakše dopuštati da ljudi oko njega budu žrtve nasilja, a i samo će lakše postati njegova žrtva. Ovako naučena ravnodušnost prema nasilju, dakle, širom otvara vrata novom nasilju. Jedan od najpoznatijih istraživača u ovom području, George Gerbner (1988), našao je da se u televizijskim programima zapravo pojavljuje mnogo više nasilja nego što ga u stvarnom svijetu zaista ima. U vezi s ovim, on je istakao jednu zanimljivu i u isto vrijeme veoma zabrinjavajuću hipotezu: „gledajući sve više nasilja na televiziji, dijete se postepeno navikava na to da je svijet opasno mjesto u kome su ljudi bespomoćni i gdje im je potrebna zaštita nekog jačeg. Zastrahujuće je i zamisliti u kakvom će obliku društva takvo dijete, kada odraste, biti spremno da živi”. Zato je vrlo važno djecu zaštititi od tolike količine nasilja. Ista stvar je i sa internet kanalima.

Prema mišljenju teoretičara koji su razvijali instinktivističke teorije, uticaj medija na pojavu nasilnih oblika ponašanja ne postoji, jer se naše ponašanje zasniva na instinktima, koji su nasljedni i gotovi dati. Pojam instinkta sadrži i izvjesno opravdanje nasilja. Za predstavnike psihoanalitičke teorije televizija bi mogla da ima ulogu katarze kod gledalaca.

Prema ovoj teoriji instinkt može da se prazni ne samo obavljanjem nasilnih radnji, nego i na zamjениčkoj osnovi, odnosno posmatranjem nasilnih radnji koje obavljaju drugi. Tako bismo mogli reći da bi televizija i internet sa nasilnim sadržajem bili pogodni za pražnjenje agresije.

Teorija socijalnog učenja ističe sredinu i učenje kao relevantne činioce u pojavi nasilja. Prema njoj: televizija i internet, kao snažni mediji masovnih komunikacija, imaju veliku ulogu u učenju gledalaca nasilnim oblicima ponašanja. Pristalice ove teorije direktno optužuju televiziju za povećanje nasilja u savremenom svijetu. Negativni efekti medijskog nasilja su sljedeći:

- djeca postaju tolerantnija prema nasilju i ono im manje smeta;
- razvijaju krive stavove o nasilju i imaju gubitak saosjećanja prema onima koji trpe nasilje;
- počinju gledati svijet kao nasilan, plašeći se da će se naći u situaciji da trpe nasilje;
- sve više ispoljavaju asocijalno i nasilno ponašanje;
- više su izložena nasilju i imaju potrebu za više nasilja u igri;
- konfliktne situacije pokušavaju riješiti koristeći se nasiljem kao prihvatljivim i poželjnim;
- žive u virtuelnom svijetu, ne razvijaju optimalno emocionalnu inteligenciju ni samopouzdanje;
- manjka im kreativnosti, povećava im se mogućnost razvoja depresije i nesigurnosti;
- prisutno je nerazumijevanje pravog značenja nasilja, pa iz toga proizlazi pogrešno zaključivanje;
- nasilje vrši konstantan uticaj na navike i način života.

Pored televizije i internet kanala, kao što je Youtube, sadržaje koji su štetni po razvoj djeteta nude i društvene mreže, na kojima su njihovi članovi potpuno nezavisni, anonimni (ukoliko to žele), što otvara polje mogućnosti da vrše negativan uticaj jedni na druge. Ova potencijalna anonimnost odgovara i djeci i odraslima, jer iza nje mogu da produkuju sadržaje sa vrlo negativnim porukama i porukama koje mogu negativno da utiču na razvoj djeteta.

Djeca u Bosni i Hercegovini žive u vrlo specifičnom društvenom kontekstu, okružena diskriminacijom i netolerancijom. Za adekvatan razvoj djeteta, ovo nije nikako dobar kontekst. Taj kontekst se još dodatno začinjava većom količinom negativnih uticaja iz medija, koji su važan segment socijalizacije danas.

Zaključak

- Prva preporuka je da se počne izdvajati više sredstava za stvaranje medijskih sadržaja za djecu, po kriterijima i preporukama stručnjaka, kako bi se vršio pozitivan uticaj na dječiji razvoj. Mediji treba da postanu sredstvo koje nudi adekvatne sadržaje, podsticajne za razvoj djeteta, a ukoliko se i nude sadržaji, koji mogu da štete djetetu, onda je vrlo važno insisitirati na korištenju sistema oznaka koji bi pomogao da se izbjegnju, ili bar ublaže, štetni uticaji koje neke vrste televizijskih sadržaja mogu imati na djecu.
- Izvještavanje o stvarnosti koja nas okružuje, kada su nasilje i njegove posljedice u pitanju, trebalo bi da bude sa što manje detalja. Posebno je važno da se zna da vijesti, koje se odnose na nasilje izvršeno nad djetetom, treba da budu vrlo kratke, bez opisivanja čina nasilja i slika posljedica.

Literatura

- Dodge, K.A., Pettit, G.S.(2003). „A Biopsychosocial Model of the Development of Chronic Conduct Problems in Adolescence”. *Developmental Psychology*, 39 (2), 349-371
- Gerbner, G. (1988). „Violence and teror i mass media”, *UNESCO*
- Ilišin, Vlasta (2003) „Mediji u slobodnom vremenu djece i komunikacija o medijskim sadržajima”, *Medijska istraživanja*, Vol. 9, Br. 2, 9-34
- Korać, N. (1992). „Vizuelni mediji i saznanji razvoj deteta”, *Beograd: Zavod za udžbenike*
- Lerner, R.M., Theokas, C., Bobek, D.L. (2005). „Concepts and theories of human development: Historical and contemporary dimensions”, *In M.H. Bornstein M.E. Lamb (Eds.) „Developmental Science: An advanced textbook”, (5th ed. , pp. 3-43). Mahwah, NJ: Erlbaum*
- Miletić, M. (2009). „Škola, mediji i dokolica u životu mladih u Srbiji”, *Kultura Polisa*. pp. 37-54
- Rotar – Zgrabljčić, N. (2005). „Mediji-medijska pismenost, medijski sadžaj i medijski uticaj”, *Sarajevo: MediaCentar*
- Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (2004). „Dječija psihologija”, *Zagreb: Naklada Slap*
- Vizek Vidović, V. i Sar. (2003). „Psihologija obrazovanja”, *Zagreb: IEP VERN*

Medijski imidž djetinjstva kao društvene investicije

Nela KAČMARČIK- MADUNA³⁴

Pored razmatranja dobrobiti djeteta u društvu kroz prizmu dječijih prava, ona se može posmatrati i kao međugeneracijska investicija koja se odražava kroz javne investicije usmjerene na poboljšanje statusa djeteta u društvu: finansiranje obrazovanja, zdravstvenog sistema, socijalne zaštite za djecu, kao i kroz promjenu svijesti o važnosti prvih godina života i značaju materijalnih i nematerijalnih investicija za dobrobit djece u društvu. Bosna i Hercegovina u tom smislu ima prostora za napredak u poređenju sa drugim zemljama a odgovornost medija je da kreiraju i zagovaraju stimulatívno okruženje za razvoj i dobrobit svakog djeteta. Ovaj tekst kroz prizmu teorija o ekonomskom značaju prvih godina života predlaže smjernice za promjenu medijskog imidža djetinjstva u pravcu vrednovanja međugeneracijske investicije u rani razvoj ljudskog kapitala. Ideja ovog teksta je da predstavi argumente za promjenu imidža djece u društvu i medijima.

Ključne riječi: Ljudski kapital, međugeneracijska investicija, dobrobit za djecu, imidž djetinjstva

Medijska slika djeteta u Bosni i Hercegovini

Kreatori medijskih sadržaja doprinose kreiranju javne slike pojmova, događaja, pojava ili ličnosti (engl. image: slika) na osnovu atributa koje im pripisuju, direktno ili indirektno, namjerno ili podsvjesno. Ponovljeno i konzistentno opisivanje na određeni način pojmova o kojima ne postoji prethodno jasno utemeljeno određenje kao negativnih ili pozitivnih, korisnih ili humanih, postepeno gradi naučenu asocijaciju. Konzumenti medijskih sadržaja – čitatelji, gledatelji i slušatelji često zbog nedostatka interesa ili kapaciteta spremno prihvataju ovako pripremljene formulacije, prihvatajući medijski formirane odrednice i attribute pojmova, događaja, pojava ili ličnosti. Imajući u vidu odgovornost i značaj javnih i profesionalnih u odnosu na privatne medije, među koje možemo uvrstiti i društvene

34 Voditeljica komunikacija u UNICEF-u Bosne i Hercegovine, doktorski kandidat na Univerzitetu u Sarajevu iz oblasti ekonomskih nauka, E-mail: nkacmarcik@unicef.org

mreže, jasno je da autori i urednici sadržaja značajno utječu i na kreiranje opće slike djece u medijima. U UNESCO-voj Grunwald Deklaraciji o medijskom odgoju (UNESCO, 1982) naglašava se uloga medija i medijskih profesionalaca, u promjeni strukture obitelji i odnosa unutar nje. Deklaracija pojašnjava da će medijska edukacija biti efikasnija ukoliko i roditelji, nastavnici, zaposleni u medijima i donosioci odluka shvate da imaju ulogu u razvijanju bolje kritičke svijesti među slušateljima, gledateljima i čitateljima.

S druge strane, ekonomske nauke potvrđuju da društvene investicije u zdravlje, obrazovanje i općenito bolji kvalitet života stanovništva dovode i do povećanja sposobnosti društva da stvara nove vrijednosti. Pojam „kapital“ podrazumijeva bogatstvo ili sredstva za proizvodnju koja se koriste sa ciljem uvećanja vrijednosti a pojam „ljudski kapital“ je prihvaćen kao teorijski okvir koji označava akumulirano znanje, vještine i iskustvo pojedinca ili društva koje imaju ekonomsku vrijednost. „Ljudski kapital“ je značajna determinanta razvoja i ekonomskog rasta, te investicija u razvoj ljudskog kapitala nosi veću stopu povrata ukoliko se desi u prvim godinama života (Heckman, 2010, Schweinhart et al., 2005, Conti i Heckman, 2012).

Posmatrajući sveukupnost medijskih sadržaja u Bosni i Hercegovini, djeca zauzimaju veoma mali dio prostora i vremena (ispod 5 procenata³⁵), a teme i način obrade svrstavaju ih pod „socijalne teme“, zabavu ili zanimljivosti - u neformalnom tumačenju manje vrijedne u poređenju sa aktuelnim političkim i ekonomskim temama.

Statistika procjenjuje da se procenat djece u ukupnoj populaciji u BiH od 1990. do 2015. godine stalno smanjuje - od 29 na 20 procenata (UNICEF Transmonee baza podataka). Istovremeno se procenat djece koja žive u siromaštvu povećava – relativno siromaštvo sa 18,8 na 19,7 a apsolutno sa 26,2 na 30,5 od 2007. do 2011. godine (Bruckauf, 2014). Obuhvat predškolskim obrazovanjem svrstava BiH u trećinu zemalja sa najnižim stopama, pokrivenost imunizacijom protiv dječije paralize je u donjoj polovini ljestvice i manja je od obuhvata u manje razvijenim i siromašnijim zemljama.

Ekonomske argumente - investicija za dobrobit djeteta

Ideja o investiranju u čovjeka ugrađena je u ekonomsku nauku još od njenih korijena budući da „stečene i korisne sposobnosti svih stanovnika ili članova društva kao izvor bogatstva treba tretirati na isti način kao i osnovna sredstva proizvodnje i fizički kapital“

35 Na osnovu višegodišnjeg praćenja medijskih sadržaja u BiH sa posebnim osvrtom na teme koje se tiču dobrobiti, zaštite i prava djeteta, koje za svoje potrebe naručuje UNICEF BiH.

(Smith, 1776). Za razliku od fizičkog kapitala, koji prepoznaje profit kao glavnu motivacijsku snagu u društvenoj produkciji, ljudski kapital daje smisao razumijevanju vrijednosti pojedinca koja se mjeri njegovom obučenošću za život, posao, kojeg određuju i njegovo zdravlje, mobilnost, iskustvo.... Iz te pozicije, na djecu tj. njihovu dobrobit možemo gledati i iz ugla ekonomskih nauka koje zagovaraju investiranje u djecu, posebno u prvim godinama života. Važnost prvih godina života u ekonomskim istraživanjima naučnici baziraju na dokazima prikupljenim iz bioloških i društvenih nauka a koncept „dobrobiti za djecu“ je onedavno prihvaćen, jer se dijete posmatra u cjelini kao „ljudsko biće u nastajanju“, u originalu: in fieri (lat.) (Conti i Heckman, 2012). Ako je ljudski kapital, kako ga opisuje James Heckman, „spoj urođene sposobnosti, obrazovanja i vještina stečenih kroz životno iskustvo“, onda samo pojedinci koji steknu dovoljno ljudskog kapitala na početku svog životnog ciklusa, mogu izbjeći da kasnije u životu ostanu zarobljeni u siromaštvu i usporeni preprekama za produktivnost (Heckman, 2010: 4). Postoje dokazi (Schweinhardt et al., 2005) da se djeca koja povećaju svoj ljudski kapital kroz visok kvalitet obrazovanja u ranom djetinjstvu mogu bolje suočiti s izazovima kasnije tokom školovanja. Manje su šanse da će takva djeca razviti poremećaje u ponašanju, a veća je vjerovatnoća da će steći obrazovanje i bolje uslove za zaposlenje. Nadalje, s višim stopama zaposlenosti, više ljudi plaća poreze i državni prihodi se povećavaju a država može uštedjeti novac namijenjen za socijalna davanja i naknade za nezaposlenost. Društvo od toga također ima koristi kroz ukupno poboljšanje javne sigurnosti, te od smanjenja javnih troškova za borbu protiv devijantnih ponašanja.

Društvene investicije za dobrobit djeteta

Komitez za prava djeteta je u julu 2016. godine objavio „Opći komentar Konvencije o pravima djeteta“ (UN, 2016) posebno fokusiran na javne finansije i budžetiranje za realizaciju prava djeteta. Ovim dokumentom se pojašnjava da je obaveza svake zemlje da ostvarivanje prava djeteta, osim deklarativno, postavi i praktično kao prioritet u svim budžetima. Ombudsmeni za djecu Jugoistočne Evrope su, kroz zajednički stav, pozvali države da prihvate investiranje u djecu kao humaniji i plodonosniji izbor ekonomskih vlasti, i dugoročno jeftiniji pristup ekonomskom razvoju (CRONSEE, 2014). Preporuka Evropske komisije državama članicama (EU, 2013) je da donesu i implementiraju politike koje će djelovati na siromaštvo djece i njihovu socijalnu isključenost, imajući u vidu da je sprječavanje generacijskog prenošenja siromaštva ključna investicija u budućnost Evrope i neposredan doprinos evropskoj Strategiji inteligentnog, održivog i inkluzivnog razvoja do 2020. godine. Navedeni strateški dokumenti se naslanjaju na ideju ljudskog kapitala i istovremeno prepoznaju multidisciplinarnu prirodu dobrobiti za djecu, jer se ne mogu realizirati bez političke volje, podrške medija i civilnog društva. Također, omogućavaju da se problem „vrijednosti“ uve-

de u samo jezgro i društvenog i medijskog diskursa.

Djelovanje medija bit će u najboljem interesu djeteta ukoliko se investiranje u sigurno i poticajno okruženje za djecu u medijskim sadržajima bude posmatralo i predstavljalo kao dugoročna kapitalna investicija, a ne kao dobročinstvo, nametnuta obaveza ili dobrovoljno odricanje.

Uloga kreatora medijskih sadržaja bit će u promjeni imidža djeteta: od ukrasa, zabavljača ili „budućnosti društva“ do vrijednih članova zajednice čija sadašnjost i uslovi u kojima se razvijaju određuju budućnost kompletnog društva. Autori različitih vrsta sadržaja: od vijesti, izvještaja, pa do statusa i komentara na društvenim mrežama, treba da prihvate svoj dio odgovornosti za kreiranje imidža djetinjstva u javnom prostoru. Investicije za dobrobit djece (finansiranje kvaliteta obrazovanja, zdravstva i ostalih usluga ili pogodnosti za djecu) u tom smislu će se prihvatati kao dugoročna ulaganja, a ne kao trošak. Promjena se može postići samo i jedino konstantnim zagovaranjem poboljšanja uslova za život djece i promjenom medijskog i političkog diskursa, tako da dobrobit djeteta dobije tretman najvrijednije društvene investicije.

U Bosni i Hercegovini medijska slika djeteta je svedena na marginu, a kreatori medijskih sadržaja djecu prečesto predstavljaju kao simpatične zabavljače i dekoracije ili kroz degradirajuće humanitarne akcije ili crne hronike. Kreatori medijskih sadržaja, prvenstveno profesionalni novinari, mogu doprinijeti promjeni nepovoljnih statistika podizanjem svjesnosti javnosti o tome koliko je važno da se djeca nađu ispred ostalih političkih prioriteta u javnom diskursu.

Zaključak

- Preporuke kreatorima medijskih sadržaja mogu se podijeliti na (1) preporuke za medijske profesionalce i praktičare, (2) preporuke stručnjacima koji novinarima i medijima nude informacije koje se tiču djece i (3) savjete roditeljima i porodicama. Svaka od ovih grupa je istovremeno i kreator i konzument medijskih sadržaja, važan dio društva i karika u lancu kreiranja stimulativnog i sigurnog okruženja za odrastanje djeteta kao društvene investicije u napredak i za dobrobit naredne generacije.
- Medijski profesionalci i praktičari - novinari i urednici - svojim djelovanjem mogu utjecati na promjenu medijske slike djeteta i djetinjstva. Umjesto iskazivanja dobre volje i solidarnosti kroz učešće u sumnjivim projektima pozivanjem na solidarnost,

svoju ulogu mogu odigrati tretirajući vijesti o investicijama i akcijama za djecu u rangu sa ostalim kapitalnim investicijama, na primjer, u infrastrukturu. Iskazivanje dobre namjere da se „pomogne djeci“, na primjer, prikupljanjem sredstava za humanitarne akcije treba ograničiti za namjene čija upotreba se može direktno kontrolisati i efekte koji se mogu jednostavno izmjeriti. Zadatak novinara i urednika prema svim profesionalnim standardima je da nepristrasno, tačno i pravovremeno obavještavaju javnost o korištenju javnih resursa, efektima javnih politika, kao i da upozoravaju na propuste i prezentiraju alternative. Profesionalnim izvještavanjem, pozivanjem odgovornih donositelja odluka (institucije, organi izvršne vlasti, stručnjaci, organizacije) na odgovornost, kao i nepristrasnim djelovanjem zastupajući javnost (u ovom slučaju porodice sa djecom) novinari će djelovati u najboljem interesu djeteta.

- Stručnjaci i praktičari koji su u poziciji da medijima i novinarima ponude tačne informacije koje se se tiču djece će promovirati najbolji interes djeteta tako da u kontaktima sa medijima svaku akciju u korist djece (kreiranje nove usluge, omogućavanje pristupa za veći broj djece, inovativna rješenja dostupna djeci) i svaku novu osiguranu sumu usmjerenu na dobrobit djece opisuju kao kapitalnu investiciju. Okruženje u kome odrastaju djeca, osim porodice, čine svi dijelovi sistema obrazovanja, zdravstva, socijalne i društvene zaštite, uključujući i medije. Iako je prema anegdotalnim dokazima trenutno imidž i status svih profesionalaca čiji opis posla podrazumijeva rad sa djecom ili za djecu, relativno nepovoljan, važnost ove vrste angažmana zahtijeva promjenu te slike. Na promjenu imidža osim medija utječu i svi predstavnici profesija koji će se pojaviti kao sagovornici novinara kada se u javnosti govori o djeci. Na osnovu njihovih izjava, tona, argumentacije i atributa koje koriste govoreći o situaciji, potrebama ili rezultatima oni mogu promijeniti način kako i novinari prezentiraju djecu, njihove probleme i uspjehe u svojim izvještajima. Oni stoga nose i dio odgovornosti za drugačije pozicioniranje djeteta i djetinjstva u javnosti - kao međugeneracijske investicije u ljudski kapital, ne samo za dobrobit djeteta, nego i za razvoj društva i ekonomije.
- Odgovornost roditelja je, osim da pruže najbolju podršku za odrastanje svoje djece, i da od društva (države, odnosno nosilaca vlasti na odgovarajućim nivoima) zahtijevaju da ispune svoje obaveze prema djeci. Odgovornost građana je da izabrane predstavnike u organima vlasti i institucijama redovno podsjećaju na preuzete obaveze i od njih zahtijevaju da aktivno rade na njihovoj realizaciji. Pojednostavljeno, u najboljem interesu djeteta je društveno odgovoran i politički pismen roditelj koji će u saradnji sa medijima tražiti realizaciju prava djeteta od nadležnih vlasti i odgovornih službi.

- Pored osnovne Konvencije o pravima djeteta koja sa pravnog aspekta predstavlja politički izraz volje i spremnosti društva, i ekonomski argumenti također govore u prilog tvrdnji da djeci treba posvetiti posebnu pažnju i zaštitu. Kvalitetno investiranje za dobrobit naredne generacije zahtijeva što skorije dugoročno ulaganje u jačanje bogatstva reprezentovanog u ljudima i to od najranijeg djetinjstva. Mediji i kreatori medijskih sadržaja mogu doprinijeti kreiranju društvenog i medijskog brenda i zagovarati da svi segmenti društva preuzmu aktivnu ulogu u promjeni realnosti u kojoj žive djeca. Mediji mogu pomoći zagovaranjem diskursa „najbolji interes djeteta“, otvaranjem debate o ovim pitanjima, zagovaranjem kvalitetnijeg i sadržajnijeg ulaganja (uključujući finansije i budžetska ulaganja) direktno usmjerena na poboljšanje dobrobiti djeteta. Ekonomska logika i dokazi ukazuju da ovakva ulaganja donose veći povrat na investiciju i na taj način potkrepljuju moralnu i pravnu argumentaciju za društvenu promjenu i kreiranje stimulativnog okruženja za razvoj svakog djeteta.

Istraživačka pitanja

1. Istražiti korištenje javnih prihoda i analizirati koliko su budžeti „osjetljivi na potrebe djece“?
2. Ispitati koliko medijske politike i smjernice promoviraju važnost ulaganja u dobrobit djeteta kao društvenu investiciju?

Literatura

Bruckauf, Z. (2014). Child poverty and deprivation in Bosnia and Herzegovina: „Analysis of the Bosnia and Herzegovina Household Budget Survey“, 2011. Sarajevo: UNICEF Bosnia and Herzegovina. Preuzeto sa: <http://goo.gl/qFnGsC>, pristup 17. juli 2016.

Conti, G. i Heckman, J. (2012), „Economics of Child Well-being“, IZA Discussion Paper Series, No. 6930, Bonn: Institute for the Study of Labour (IZA). Preuzeto sa <https://goo.gl/pORpTG>, pristup 28. sept. 2016.

CRONSEE - Mreža ombudsmana za djecu Jugoistočne Evrope (2016). Stav: „Investiranje u decu - investiranje u budućnost“, usvojen na redovnoj Godišnjoj konferenciji Mreže ombudsmana za decu Jugoistočne Evrope, 19. 09. 2014. godine u Beogradu. Preuzeto sa <https://goo.gl/mLCG7r>, pristup 20. septembar 2016.

European Union (EU). (2013). Commission Recommendation. „Investing in children: breaking the cycle of disadvantage“, Preuzeto sa <https://goo.gl/S6DWev>, pristup 20. septembar 2016.

Heckman, J. (2010). „Policies to create and destroy human capital in Europe”, Working Paper 15742, „National Bureau of Economic Research”. Preuzeto sa <https://goo.gl/TLlqva>, pristup 6. septembar 2012.

Schweinhart, L., et al (2005). „The High/Scope Perry Preschool Study Through Age 40 Summary”, Conclusions, and Frequently Asked Questions. Bazirano na Schweinhart, L. et. al. (2005). Lifetime Effects: The High/Scope Perry Preschool Study Through Age 40 (str. 194–215), Ypsilanti, MI: High/Scope Press.

United Nations (UN), Committee of the Rights of the Child (2016). General comment No. 19 on public budgeting for the realization of children’s rights (art. 4). Preuzeto sa: <https://goo.gl/Pc3jNp>, pristup 27. septembar 2016.

UNESCO (1982). Grunwald Declaration on media education. Preuzeto sa <https://goo.gl/sK9f5>, pristup 20. septembar 2016.

United Nations Children’s Fund (UNICEF) (2016). TransMonEE 2016. Database. „Regional Office for Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States” (CEE/CIS). Preuzeto sa: <http://www.transmonee.org>, pristup 20. septembar 2016.

Učešće djece u medijima

Nineta POPOVIĆ³⁶

Članak je podijeljen u četiri povezane cjeline, od kojih prva daje uvid u najčešće uloge koje djeca u savremenim medijima imaju, koje im se dodjeljuju prinudno, koje uz pristanak, te koje sami preuzimaju. Druga cjelina se bavi relativno novom, pa samim time, teoretski nedovoljno obrađenom pojavom javnih i medijskih humanitarnih akcija i programa, čiji su direktni ili indirektni korisnici djeca. Ova tematska cjelina daje uvid u osnovne razlike u humanitarnom i pristupu zasnovanom na pravima djeteta, te objašnjava posljedice prvog i benefite drugog. Treća cjelina daje uvid u situacije u kojima je neophodno zaštititi identitet djeteta, kako to ispravno uraditi, u odnosu na situacije u kojima sakrivanje identiteta djeteta postaje kontraproduktivno i štetno. Ovdje se definiše i dostojanstvo djece, te se nude smjernice, kako ga u savremenim medijima sačuvati. Posljednja cjelina objašnjava značenje i vrijednost medijskog učešća djece, te pruža preporuke, kako ga učiniti smislenim, edukativnim i utjecajnim.

Ključne riječi: Djeca, mediji, pravo na privatnost, dostojanstvo, učešće.

Uloge djece u savremenim medijima

Kako danas izgledaju djeca u medijima, u kakvim se ulogama pojavljuju i šta predstavljaju, pitanja su koja možemo sebi postaviti i dobiti odgovore čak i kroz veoma površnu analizu medija. Dovoljno je uzeti jedne dnevne novine, jedan magazin, pogledati nekoliko sati televizijskog programa, posjetiti vodeće internet portale i društvene mreže. Prvo što se može uočiti je nedostatak sadržaja o djeci. Analize medijskih sadržaja u Bosni i Hercegovini (Medijske Inicijative, 2009), dokazuju da je broj objava, koje se neposredno tiču djece, zanemarljivo mali u odnosu na ukupan broj objava. Uočeno je i gotovo potpuno *odsustvo sadržaja koji kreiraju ili ko-kreiraju sama djeca*. Ono što će biti zajedničko gotovo svim prilozima i tekstovima o djeci, je ilustracija djeteta kao objekta, bez stava i mišljenja, oko kojeg bi se gradila novinarska priča. Umjesto toga, priču o djeci donose, ili novinari, ili sugovornici iz „reda odraslih“.

36

Voditeljica Komunikacija za razvoj u UNICEF-u BiH; E-mail: npopovic@unicef.org

Ukoliko medijski sadržaji o djeci i ukažu na prava, odnosno na Konvenciju o pravima djece, radi se, najčešće, o sadržajima koji se tiču obilježavanja Dječije nedelje, Dana djeteta, ili nekog drugog međunarodnog datuma.

Ukoliko bismo morali napraviti sliku bosanskohercegovačke djece, baziranu na informacijama koje dolaze iz medija, dobili bismo grupni portret na kojem su najčešće zastupljena bolesna djeca, siromašna djeca i djeca - sportski, školski i estradni talenti.

Na slici će se u nešto manjem broju naći vrijedni đaci pješaci, djeca sa poteškoćama u razvoju, od kojih je nekima potrebna pomoć, a neki su je primili u vidu donacija, djeca Romi - najčešće ilustrirana kao ulični prosjaci, potom maloljetni prijestupnici, žrtve, predmeti skandala ili neuobičajeno uspješna djeca. Naći ćemo u medijima i djecu zlopotrijebljenu u političkim ili reklamnim kampanjama, te usputno spomenutu djecu u množini, koja predstavljaju simbole obilježavanja nekog međunarodnog datuma, žrtve sistema ili korisnike beneficija i usluga.

Glas djece rijetko ćemo čuti u medijskim sadržajima za odrasle, osim ukoliko ih treba zabaviti dječijim poimanjem svijeta u jutarnjem radijskom ili popodnevnom televizijskom terminu.

Iako, u domaćoj literaturi i na medijskoj sceni, pojam objektivizacije, vežemo isključivo uz seksualnu objektivizaciju žena, slijedeći definiciju Marthe Nussbaum, po kojoj je objektivizacija sadržana u sedam principa, uočljivo je, da se isti principi mogu primijeniti i na tretman djece u medijima;

1. **Instrumentalizaciji:** predstavljanje osobe kao sredstvo koje služi nekoj svrsi;
2. **Poricanju autonomije:** tretiranju osobe kao zavisnog i samoneodređenog entiteta;
3. **Inertnosti:** predstavljanju osobe kao nečega čemu je potreban tuđi pogon da bi funkcionisala;
4. **Fungibilnosti (zamjenjivosti):** predstavljanju osobe na način da se može zamijeniti bilo kojom drugom osobom;
5. **Povredljivosti:** predstavljanju osobe kao nekoga koga je dozvoljeno povrijediti, budući da nema vlastiti mehanizam zaštite;
6. **Vlasništva:** predstavljanja osobe kao robe, koja nekome pripada;
7. **Poricanja subjektivnosti:** predstavljanja osobe, kao nekoga čija iskustva, stavovi i osjećanja ne postoje, ili su nebitni (Nussbaum, 1995).

Pored objektivizacije, ovakva medijska slika djece doprinosi i stigmatizaciji, građenju stereotipa i kategorizaciji djece na bolesnu, siromašnu, uspješnu, djecu sa teškoćama, Rome itd.

Razlike u humanitarnom i principu izvještavanja zasnovanom na ljudskim pravima

U bilo kojoj humanoj nauci ili djelatnosti koja podrazumijeva istraživanje, analizu, izvještavanje, planiranje i djelovanje, moguće se voditi principima humanitarnosti, potreba, ili principima ljudskih, odnosno prava djece.

Humanitarni princip je najprimitivniji, instiktivan model djelovanja, budući da postoji koliko i čovječanstvo. Duboko ukorijenjen u religiji, običajima i društvenim normama, ovo je jedan od prvih principa za kojim se poseže ukoliko je nekome potrebna pomoć. Humanitarni princip se sastoji od doniranja novca, odjeće, hrane, lijekova ili drugih sredstava kojima se nakratko zadovoljavaju osnovne potrebe ugroženih. Ovakav princip ne poziva niti provocira sistemske promjene i trajno rješavanje potreba. Odlično funkcioniše, ukoliko se radi o velikom broju ljudi, čije su osnovne životne potrebe ugrožene, usljed rata, prirodnih i drugih katastrofa, u kojima sistem društvene zaštite ne može odgovoriti individualnim i hitnim potrebama ljudi (United Nations Office of High Commissioner for Human Rights – UN OHCHR, 2006).

Uvidjevši manjkavost ovakvog pristupa, sredinom dvadesetog vijeka, teoretičari razvoja nude napredniji model – pristupa zasnovanog na potrebama ljudi. Ovaj pristup komunikaciju među davateljima i primateljima pomoći, čini dvosmjernom, omogućavajući donatorima da od korisnika čuju šta im je potrebno. Uprkos tome, ponovo se pokazuju manjkavosti principa, budući da ni on ne doprinosi trajnim i univerzalnim rješenjima problema, niti podstiče sisteme društvene zaštite na odgovornost i reakciju. S druge strane, korisnici su i dalje portretirani kao siromašni prosjaci, na kojima donatori grade vlastiti imidž (UN OHCHR, 2006).

Kao rezultat svih ovih naučenih lekcija, nastaju Konvencije o ljudskim i pravima djece, kojima se države potpisnice, odnosno sistemi društvene zaštite unutar tih država, dobrovoljno obavezuju da preuzmu odgovornost u ostvarenju tih prava. Konvencijama su zajedničke potrebe svakog ljudskog bića definisane kao prava. Pristup baziran na ljudskim pravima odlikuje univerzalnost, jednakopravnost i cjelovitost – sva ljudska prava su ista bilo gdje, bilo kada i za bilo koga (UN OHCHR, 2006).

Ovakav pristup svakog čovjeka stavlja u poziciju nosioca prava, dajući istovremeno odgovornost za njihovo ostvarenje, kako institucijama, tako i svakom pojedincu.

U mladim demokratskim društvima, ovaj princip još nije zaživio u javnom diskursu. To je prvenstveno rezultat općeg nerazumijevanja osnovne podjele odgovornosti, kada je u pitanju ostvarenje prava ljudi. Država, odnosno sistem društvene zaštite, jeste vrhovni nosilac odgovornosti za zaštitu i ostvarenje ljudskih prava svakog svog građanina. No, pored vrhovnog nosioca odgovornosti, u zakonodavstvu svake države definisani su primarni, sekundarni i tercijarni nosioci odgovornosti za zaštitu i ispunjenje ljudskih i dječijih prava, tako da odgovornost dijele roditelji, staratelji, pružatelji usluga, policija, vojska, poslodavci, zajednica, pojedinci ...i mediji.

Umjesto toga, mediji daju sve više prostora pozivima na humanitarne akcije ili izvještavanju o njima. Oglasi i priče, koje pozivaju na finansijsku podršku oboljeloj djeci, gladnoj djeci, djeci koja nemaju sredstava da otputuju na međunarodno takmičenje, djeci koja nemaju sredstava za školski pribor i prevoz, svakodnevni su medijski sadržaji. Korisnici interneta dnevno se suoče sa barem deset različitih apela za pomoć na portalima i društvenim mrežama. Posljedice ovoga su već vidljive na različitim nivoima djelovanja.

Mediji, kao i sektor nevladinih organizacija, napuštaju svoju osnovnu ulogu, a to je preispitivanje odgovornosti sistema društvene zaštite, uočavanje manjkavosti i informisanja javnosti o njima. U gomili poziva na akcije, mediji ne provjeravaju autentičnost priče čime mogu doprinijeti obmanjivanju javnosti. Potpuno zanemaruju etiku, objavljujući eksplisitne fotografije i video zapise o bolesnoj djeci, razotkrivaju medicinske dijagnoze, narušavajući prava pacijenata, donose stigmatizirajuće priče o djeci, svodeći ih na predmet humanitarne akcije, bolesti i potrebu, tako ih objektivizirajući i dehumanizirajući, te i sami krše prava i zanemaruju najbolji interes djece.

Institucije sistema bivaju posredno oslobođene odgovornosti da omoguće trajna rješenja, koja će doprinijeti ostvarenju svih prava za svu djecu.

Pojedinci na društvenim mrežama funkcionišu kao mediji, te snose istu odgovornost za objektivizaciju i dehumanizaciju djece. U humanitarnim akcijama, čiji je cilj sakupljanje novca za liječenje bolesne djece, prioritizira se pravo djeteta na život i zdravlje, ali se istovremeno krši pravo na privatnost djeteta, čije dijagnoze i fotografije postaju vlasništvo svakog korisnika društvenih mreža, što može rezultirati i zloupotrebom tih materijala.

Zaštita identiteta i čuvanje dostojanstva

Izveštavanje o djeci i mladima ima svoje specifične izazove. U nekim situacijama izvještavanje o djeci dovodi ih u rizik od odmazde ili stigmatizacije. Stoga je UNICEF razvio smjernice za novinare, kako bi im olakšao izvještavanje o djeci, vodeći se osnovnim principom najboljeg interesa djeteta. To su Etičke smjernice, dostupne na web stranici UNICEF-a u BiH, a one, koje se odnose na zaštitu identiteta i čuvanje dostojanstva djece su:

- Dignitet i prava djeteta moraju se poštovati u svim okolnostima,
- U intervjuiranju i izvještavanju o djeci, specijalna pažnja će biti posvećena pravu svakog djeteta na privatnost i povjerljivost, kako bi se čuli njihovi stavovi, kako bi im se omogućilo da učestvuju u odlučivanju o svemu što ih se tiče i kako bi bili zaštićeni od povrede i odmazde, uključujući i mogućnost povrede i odmazde,
- Ne objavljivati priču koja bi mogla dovesti djecu, njihovu braću ili sestre ili vršnjake pod rizik ako se otkriju identiteti, čak i ako su oni izmijenjeni, skriveni ili ako nisu objavljeni.

Ovaj princip je posebno bitan u izvještavanju o događajima u kojima su djeca počinitelji, žrtve ili svjedoci krivičnog djela. Kada postoji sumnja da li je dijete pod rizikom, može se napraviti izvještaj o generalnoj situaciji radije nego priča o jednom djetetu, bez obzira na to koliko je vrijedna priča (UNICEF, 2003).

Za razliku od navedenih primjera, kada otkrivanje identiteta nije u najboljem interesu djeteta, postoje situacije u kojima mediji, sakrivajući identitet djece, doprinose stigmatizaciji i marginalizaciji djece. Ilustrativan primjer su reportaže, prilogi ili fotografije djece sa teškoćama u razvoju čija su lica zamučena, bez obzira na to što priča ima pozitivan ton i uklon.

To je direktna poruka publici da djecu sa poteškoćama treba sakriti, da je njihova teškoća, a ne sistem, ono što ih ugrožava ili da je njihova teškoća jedino što ih određuje. U ovakvim situacijama je poželjno djecu učiniti što vidljivijom, omogućiti da se njihov glas čuje, te pokazati da su ravnopravni članovi svake, pa tako i medijske zajednice.

„Dostojanstvo čovjeka je unutarnji i istovremeno socijalni zahtjev za vrednovanje i poštovanje koji pripada svakome čovjeku. Dostojanstvo je svakome čovjeku urođeno i ne može se izgubiti. Dostojanstvo čovjeka pripada kako nerođenom tako i mrtvom čovjeku“ (Avenarius, 1991, str. 471).

Pored ideje da sva djeca budu ravnopravna u medijskim sadržajima, posebna pažnja treba

biti posvećena načinu na koji uključujemo djecu u medijske sadržaje, kako ih kategoriziramo i prezentiramo. Većina programskih sadržaja za djecu i o djeci, kada je u pitanju pozitivno izvještavanje, uključuje i portretira „tipičnu“ djecu (djeca srednje klase, konstitutivnih etničkih grupa, bez teškoća u razvoju). S druge strane, pojavljivanje djece sa teškoćama u razvoju, djece Roma, djece iz siromašnih porodica, mnogo se češće bilježi u negativnom izvještavanju, ili uz dozu senzacionalističkog incidenta, ukoliko se radi o nekom uspjehu (UNICEF, 2010).

Ovakav pristup zahtijeva hitnu promjenu paradigme po kojoj su ugrožene i manjinske grupe istovremeno i subjekti ili objekti negativnih društvenih pojava ili procesa.

Smisao učešća djece u medijima

Konvencija o pravima djeteta; Član 12

„Sva djeca imaju pravo na izražavanje vlastitog mišljenja, njegovo uvažavanje i razmatranje u skladu sa dobi i zrelošću djeteta.“

Izvještaji UNICEF-a širom svijeta pokazuju da je navedeni član 12 Konvencije o pravima djeteta jedan od najtežih za praktičnu provedbu. Komisija Ujedinjenih nacija za prava djeteta, utvrdila je da bez obzira na ekonomske, socijalne i kulturalne razlike među državama, prava djece na učešće u procesu donošenja odluka bivaju ugrožena zbog veoma sličnih stavova o djeci, kao:

- Nekompetentnoj da donose odluke;
- Nesposobnoj da rasuđuju;
- Nezalicama;
- Nesposobnoj da podnesu teret učestvovanja u donošenju odluka;
- Nesposobnoj da postavljaju realne zahtjeve;
- Nesposobnoj da se nose sa rizicima javnih istupa.

Definicija medijske objektivizacije djece, pojašnjava kako i zašto se takav stav formira. Istovremeno, stav, u pravilu, nije potkrijepljen dokazima, što vodi do zaključka da su djeca apriori, na osnovu predrasuda, isključena iz procesa donošenja odluka, kako porodičnih, tako političkih.

S druge strane, teorije promjene, kojima se rukovode organizacije i pojedinci, čiji su mandat i vizija promovisanje prava djece i društveni razvoj, definišu medijsko učešće djece, kao ključni agens društvene promjene. Ako mediji, civilno društvo, djeca i mladi, dobiju glas i priliku da pruže validne, kredibilne i realistične informacije građanima, a mediji doprinesu

tome da su ove informacije stavljene u kontekst stvarnog i kontinuiranog kršenja prava djece i neophodnosti stvaranja funkcionalnih mehanizama zaštite, onda će društvo razumjeti i prihvatiti standarde zaštite dječijih prava, a potražnja će se usmjeriti na nadležne institucije, koje imaju obavezu da ih štite (Internews Europe, 2014).

U Bosni i Hercegovini postoji veoma mali broj radijskih i televizijskih sadržaja koje kreiraju djeca i mladi. Takva situacija ne samo da ne podstiče medijsko učešće djece, nego ga i ne razmatra ili problematizira. Kod kreiranja medijskog sadržaja za odrasle, koji se tiče prava djeteta, mišljenja djece ne samo da se ne uvažavaju, nego se uopšte ne uzimaju u obzir.

Član 12 Konvencije o pravima djeteta i teorija društvene promjene, ukazuju i na to koliko bi bogatija i korisnija globalna medijska scena, kao i ona u Bosni i Hercegovini bila, kada bi novinski, radijski, televizijski i *online* sadržaji imali barem posebne rubrike koje uređuju, produciraju i prezentiraju djeca. Ovakvi oblici medijskog učešća djece ne samo da bi doprinijeli razvoju njihovog samopouzdanja i životnih vještina, nego bi omogućili široj javnosti da prevaziđe negativne pretpostavke o dječijoj nekompetenciji i nesposobnosti za učešće u društvenim procesima (Lansdown, 2011).

Svaka medijska priča o inkluzivnom društvu doprinosi njegovom stvaranju, a pored posebno ugroženih, manjinskih i zanemarenih grupa, nikako ne smije zaobići najveću od njih - djecu.

Naučene lekcije

- Prilikom kreiranja medijskog sadržaja o djeci, treba voditi računa o učešću samog djeteta ili grupe djece u priči. Djeci treba ponuditi izbor medijskih uloga, umjesto da im ih novinar ili urednik, roditelj ili pružatelj usluga dodjeljuje. Dijete treba predstaviti kao jedinstvenu osobu, nosioca prava, omogućiti da se glas djeteta čuje, a njegovo mišljenje shvati ozbiljno.
- Ukoliko aktivno učešće djeteta u medijskom sadržaju nije preporučljivo zbog potrebe zaštite identiteta, uzrasta ili nemogućnosti, priča se može ispričati kroz prizmu prava djece, a u ime djeteta je može ispričati kompetentna odrasla osoba.
- Princip zasnovan na ljudskim pravima, u izvještavanju o djeci, trebao bi biti *sine qua non* u novinarskom i uredničkom radu. Ovakav princip izvještavanja je u najboljem interesu djeteta.
- Prilikom kreiranja medijskog sadržaja o humanitarnim akcijama važno ih je kategorizirati prema prirodi akcije i povezati sa relevantnim novinskim istraživanjem, kojim

se utvrđuju odgovornosti, ukazuje na manjkavosti i poziva odgovorne na korekciju, a istovremeno unaprjeđuje informisanost i zainteresovanost javnosti za sistemska i dugoročna rješenja. Pri tome ne objavljivati fotografije djece i ne dozvoliti promociju donatora, te pojačati frekvenciju objavljivanja istraživačkih sadržaja, intervjua i reportaža o navedenim temama.

Literatura

Avenarius, Hermann, 1999; Kleines Rechtswörterbuch, Freiburg i Br: Herder
Internews Europe; 2014; „Protecting the rights of children – The role of media”, In-
ternews Europe, London, UK
Lansdown, Gerison, 2011; „Every child’s right to be heard”; Save the Children UK and
UNICEF
Medijske Inicijative, 2009; „Analiza sadržaja izvještavanja medija o socijalnoj problematici
djece”, UNICEF BiH
Nussbaum, Marta C, 1995; „Philosophy and Public Affairs”; Research Library Core
UN Office of the High Commissioner for Human Rights, 2006; „Frequently asked ques-
tions on a human-rights based approach to development and cooperation”; UN New York
and Geneva

Online resursi

UNICEF, 2003; Etičke smjernice; Principi etičkog izvještavanja o djeci, pristup 20.12.2016.
http://www.unicef.org/bih/ba/Eticke_smjernice.pdf
UNICEF, 1993; Konvencija o pravima djeteta, pristup 20.12.2016.
UNICEF, 2010; Communicating with children, pristup 20.12.2016.

Vodič za vitezove zaštitnike djece: kako štititi djecu od političkih i komercijalnih uticaja

Zoran ĆATIĆ³⁷

Milioni informacija o ovoj temi sudaraju se u glavi pojedinca koji želi da bude odgovoran kada je u pitanju zaštita djece, posebno od medija koji pokušavaju da predstave razne kodekse, zakone, povelje, najčešće primjere iz prakse koji ukazuju da se njihova prava svakodnevno krše. Ovaj članak otvara brojna pitanja, prevashodno ona koja jačaju odgovornost kreatora medijskih sadržaja koje nazivamo u simboličkom smislu Vitezovima. **Vitezovi** su svi oni koji jačaju individualnost djeteta, posmatraju stvarnost iz perspektive djeteta, zahtijevaju odgovornost za ispunjenje prava djeteta i kritični su prema svakoj političkoj i komercijalnoj zloupotrebi.

Ključne riječi: *Vitezovi*, individualnost, zloupotreba, odgovornost, promjene

Vitezovi zaštitnici djece prvog reda

*Ogrćem vas svijetloplavim ogrtačem i proglašavam Vitezovima zaštitnicima djece prvog reda. Pozivam da isučete svoje mikrofone, kamere, fotoaparate, olovke, knjige, krede, spužve i sva druga (dozvoljena) sredstva za rad u zavisnosti ko se čim već bavi i krenemo u odlučnu borbu. Da se na svakom koraku i u svakom smislu suprotstavimo pošasti koja se nadvila nad djecu. Kredo našeg okruglog viteškog stola:
„Javni interes, niti bilo koji drugi, ne može biti ispred interesa djeteta“*

Uvod

U nametnutoj utrci za informacijom, vijestima i onim što je navodno interes javnosti,

37 Centar za Kulturnu i Medijsku Dekontaminaciju/eFM radio – zokacatic@gmail.com

kreatori medijskih sadržaja treba da budu oni koji će preduprijediti bilo kakvu moguću manipulaciju, zloupotrebu i sve što bi moglo povrijediti ili naštetiti interesu djeteta. Novinari, kamermani, fotoreporter, čak i roditelji, nastavnici i drugi koji su najčešće u direktnom kontaktu sa djecom su filter za svaku vijest o djetetu, informaciju koja radi za ili protiv njegovog razvoja. Način na koji ćemo kreirati inicijalnu informaciju će zapravo biti presudan u formiranju cijelog fronta onih koji će smisao svog rada naći u odbrani integriteta, identiteta djeteta i njegove porodice. Medijski učinak neće biti možda mjerljiv po društvenim mrežama, ali će zato biti nemjerljiv i neprocjenjiv u životu, u izgradnji pojedinca i cijelog društva.

Mediji su postali multiplikacija istih vijesti, informacija, istih tema, preslikanih članaka u kojima se više ne zna ko koga preuzima i kopira. Većina medija postali su puki prenosioci onoga što imaju za reći „odgovorni“, uglavnom vrlo uski krug političara. Medijski profesionalci su postali nosioci mikrofona, kamera i fotografskih aparata. Bez glasa, bez pitanja, bez dostojanstva, bez etike, bez kritičkog razmišljanja. Generacije mladih ljudi, koji su odrasli bez zaštite *Vitezova*, postali su armija forumaša i komentatora kojoj je to više „furka“ nego izgrađen stav ili mišljenje o nekoj temi. Njihova „furka“ i učestalost uglavnom besmislenih komentara zasnovanim na danas vrlo modernim nacionalističkim uvredama i trivijalnostima, pojedine medije čini popularnijim, ali u osnovi svi sadržaji su uglavnom isti. Većina „odrasle“ javnosti, koja uglavnom putem društvenih mreža kritikuje, ismijava i ironizira većinu sadržaja, zapravo svojim linkovanjem i daljnjim prenošenjem pomenutih sadržaja čini da većina medijskih sadržaja dobija na čitanosti, gledanosti i slušanosti, bez da to ijednim svojim dijelom zaslužuje.

Ovakvi sadržaji ne nude kvalitet niti imaju stvaran uticaj, bez obzira na broj „lajkova“. Sve je virtuelno, pa čak i navodno zadovoljeni ego. Kada bi se ta količina energije ili barem njen dio, preusmjerila na neke korisnije stvari, na primjer, zaštitu djece od vulgarnosti koja dolazi iz javne sfere, bili bismo na dobrom putu. Mediji imaju moć da kreiraju realnost. Kada bi svaki drugi status, svaku petu sliku ili svaki deveti članak usmjerili na informativne, edukativne, obrazovne inicijative, jako brzo bismo imali potpuno drugačiju realnost koja upozorava, opominje, budi ljudskost, solidariše se sa najranjivijom kategorijom stanovništva... Ovo se ne odnosi samo na one koji rade u medijima, već na svakog pojedinca, svakog roditelja, nastavnika, studenta, svakog ko koristi internet i društvene mreže.

Roditelji sluđeni tranzicijom iz jednog u drugi politički sistem, borbom za голу egzistenciju i svakodnevnim apsurdima života u BiH, nemaju dovoljno vremena za djecu, pa čak ni

vlastitu. Umjesto posebne brige za vlastito dijete, vjeruje se da je dijete koje je u vrtiću ili školi, sklonjeno i sigurno; da ga štiti sistem, koji odavno ne funkcioniše. Stara narodna kaže da „svako dijete ima svoju nafaku“. Mobilni, gadžeti, laptop i igrice. Neka se zabavi. Dok roditelji budu razgovarali o važnijim stvarima, dijete ispred TV-a sa daljinskim ili aijfonom u ruci... Poznata slika?

Već sa prvim TV kanalom na koji je naišao/la na kome su slike nasilni crtani filmovi, informativni program u kome svi galame i nadvikuju se, agresivne reklame... Ili igrice na telefonu pune nasilja. Mediji su na trećem mjestu kao izvori učenja nasilja, odmah iza porodice i društvenog okruženja (Zečević, 2010).

Mediji imaju veliki uticaj na društvena ponašanja, formiranje i prenošenje vrijednosti, stvaranje vizije svijeta i života, oblikovanje životnih stilova, stavova i identiteta (UNESCO, 1982). Često se u javnom diskursu pominju sadržaji koje su prethodne generacije gledale, slušale i čitale, ali se ne uzima u obzir uticaj tih sadržaja na te predtranzicijske generacije. To su bila druga vremena, sve je bilo drugačije i bolje. Da li je? Ako je to istina, zašto onda upravo te generacije kreiraju ili učestvuju u kreiranju medijskih sadržaja, politika i društvenih okolnosti kakve jesu u ovom trenutku? Zašto su potrebni *Vitezovi zaštitnici djece prvog reda*?

Odgovornost medija koji žele prikazati dječiji lik je velika i stoga odgovorni moraju imati u vidu i eventualne posljedice koje pojavljivanje djeteta u medijima može izazvati po dijete i njegovu porodicu. Posljedice mogu biti ogromne i pogubne jer nema adekvatne sankcije za neodgovorne. Ni za roditelje koji će svoje dijete dati političaru u ruke u predizborne svrhe. Ni za političara kome su roditelji dali dijete u predizborne svrhe. Ni marketinškom magnatu koji će dijete zloupotrijebiti u reklamne svrhe. Ni za roditelje koji će to naplatiti, školi koja će dopustiti mediju da snima djecu bez odobrenja. Ni mediju koji će na milion načina zloupotrijebiti dječije pravo da bude zaštićeno. Svaki klik se broji. Svaki „like“ se broji. Komentar, reakcija, svaki prodani primjerak, fan, lajk, rič, bust, šer...

Svako dijete ima posebne potrebe

Svako dijete ima posebne potrebe. Pritom se ne misli na diskriminatorski izraz *dijete sa posebnim potrebama*, već da svako dijete ima individualnost, da je ličnost za sebe i da mu na taj način treba pristupiti. Veliki problem „podrazumijevanja“ je upravo pogrešan u poimanju kolektiviteta. Naučeni od politike da je u zemlji jedino važno da štitimo kolektivna prava, individualnost je potpuno zanemarena i gotovo postaje utopija. No, ako ćemo nastaviti sa kolektivnim pravima, onda djeca kao jedna posebna grupa koja je nezaštićena,

izložena svakom obliku diskriminacije ima pravo ne samo na svoj entitet, nego na državu.

Umjesto da donosimo zaključke, pretpostavljamo i mislimo da znamo, mnogo lakše je i ispravnije razgovarati ravnopravno. Fascinantno je šta je sve moguće ukoliko dijete prepozna iskrenu namjeru, djeca imaju nepogrešive senzore. Primjer dječje zrelosti, građanske, političke i sociološke je Dječiji parlament održan u Sarajevu 18. novembra 2014. godine kada su djeca iz svih dijelova Bosne i Hercegovine vrlo jasno artikulirala sve probleme koje su prepoznala – od potrebe za boljim obrazovanjem, besplatnim zdravstvom i lijekovima za djecu ili rješavanja problema vršnjačkog nasilja (Mujagić, 2014).

Učešće djece u svim aspektima života, tako što im se daje mogućnost da daju svoj doprinos i ponude svoje viđenje problema ali i rješenje, jedan je vid obrazovanja odraslih jer zaborave da djeca imaju kapacitet da razumiju probleme i da znaju šta može biti učinjeno da se problemi otklone. Tokom Dječijeg parlamenta, djeca su to političarima i predstavila.

Stanje se mijenja samo ako o temama koje se tiču djeteta i njihovih osnovnih prava, kreatori medijskih sadržaja obrađuju iz njihove perspektive? Oni koji žele da pomognu, ali ne čine opet dovoljno su kreatori medijskih sadržaja koji razgovaraju isključivo sa relevantnim osobama, donosiocima odluka i stručnjacima koji na osnovu svojih zvanja pretpostavljaju šta je najbolji interes djeteta, umjesto da priču počnu upravo sa djetetom. Da dječija vizija onoga što ono misli i promišlja bude zapravo vodilja do ostalih aktera u priči (UNICEF, 2015). Iz najbolje namjere ali ne uvijek i u najboljem interesu djeteta, roditelji često donose odluke koje se tiču djece na osnovu svog iskustva, svojih spoznaja, poimanja svijeta i od ranije stečenih navika bez pravog pokušaja da posmatraju svijet iz perspektive djeteta. Ovo su uobičajene greške, poput onih da odrasli vjeruju da znaju bolje da li je djetetu vruće ili hladno od djeteta, do onih da znaju koju školu treba upisati, kojim sportom se baviti, do onih najradikalnijih a koje se tiču izbora životnih partnera.

Naučene lekcije

- Kreatori medijskih sadržaja mogu biti pokretači akcija za bolju implementaciju postojećih zakona koji tretiraju zaštitu djece. S obzirom da postoji zakonski okvir koji štiti djecu, kreatori medijskih sadržaja mogu otvoriti javni prostor za one koji su angažovani i koji traže hitnu implementaciju zakona koji štite djecu.
- Mediji mogu stvoriti medijski prostor za što bolju zdravstvenu i socijalnu zaštitu djece, odgoj i obrazovanje, jer i trebaju biti prioriteta u odnosu na sve drugo. Postavljati pitanja političarima, javnim servisima, svim medijima, prosvjetnim radnicima. Sebi!

- Uvijek postavljati pitanja: Šta činimo za djecu? Gdje su implementirani zakoni kojima je interes djeteta sve i svja? Koliko u medijskim sadržajima postoji obrazovnog programa za djecu? Na koji način smo zaštitili djecu od neprimjerenih sadržaja? Jesu li nam prioriterniji brojevi klikova na internetu, broj lajkova i komentara u odnosu na odgoj NAŠE djece? Zašto se prosvjetari ne bore za uvođenje medijske kulture i pismenosti u nastavne planove i programe? Zašto bi bilo ko od nas zloupotrijebio dijete?
- Omogućiti da se uspostave dječije redakcije u medijima, pokrenuti serijal audio i video reportaža o velikim temama ali iz dječijeg ugla poimanja, produkcija malih filmova, foto- reportaža i još mnogo toga što će obogatiti sadržaj medijima. Djeca u medijskim sadržajima ne smiju biti samo objekti, već i subjekti koji se i sami uključuju u proizvodnju medijskih sadržaja.
- Izvještavati ZA djecu i SA djecom umjesto samo O djeci.

Istraživačka pitanja

1. Kako mediji mogu pomoći da nadležne institucije u prioritet svoga djelovanja postave djecu?)
2. Razmisliti o pokretanju serijala tema koje bi tretirale reforme obrazovanja u odnosu na najbolji interes djeteta;
3. Istražiti zašto djeca imaju otpor prema školi?
4. Istražiti: šta prosvjetni radnici misle o tome?

Literatura

Mujagić N., 2014. Lekcija o građanskom odgoju, Novo vrijeme, pristup 28. novembar 2016.

UNESCO (1982). Grunwald Declaration on media education, pristup 28. novembar 2016.

UNICEF, 2015. Zajednička izjava novinara, tačka 6, Zaskodijete.ba, pristup 28. novembar 2016.

Zečević I., 2010. Priručnik Program prevencije vršnjačkog nasilja u školama; Mediji nasilje str. 11, *UG Zdravo da ste*, pristup 28. novembar 2016.

Medijska pismenost: prevencija zloupotrebe i preduslov kvalitetnog učešća djece i mladih u medijima

Vanja IBRAHIMBEGOVIĆ- TIHAK³⁸

Šta konkretno zovemo medijskim kompetencijama, kako se one stiču i kakva je situacija u tom pogledu u Bosni i Hercegovini? - pitanja su kojima se ovaj tekst bavi u svome prvom dijelu. Osnovna misao vodilja jeste da su roditelji i nastavno osoblje ključne grupe građana i građanki, čije se medijske kompetencije moraju što hitnije razvijati u BiH, kako bi se omogućilo kvalitetno i sigurno sudjelovanje mladih i djece u medijima. Na kraju teksta su preporuke za unaprjeđenje znanja ključnih grupa u ovoj oblasti.

Ključne riječi: Medijska pismenost, IKT, medijske kompetencije roditelja i nastavnog osoblja, obrazovanje u BiH.

Šta su zapravo vještine medijske pismenosti?

„Ono što znamo o svijetu u velikoj se mjeri zasniva na onome što su mediji odlučili da nam prikažu.“

W. Lipman

Medijska pismenost, odnosno kompetencije koje obuhvata medijska pismenost, omogućit će publici da na efikasan i siguran način, uspješno komunicira u današnjem digitalnom društvu. Medijska pismenost dakle, podrazumijeva niz vještina koje osoba ima a koje joj omogućavaju da pristupi, analizira, evaluira, ali i producira medijske sadržaje, uključujući pri

38

Istraživačica- analitičarka, Measure BiH, E-mail: vanja.ibrahimbegovic@gmail.com, Sarajevo.

tome sve vrste medija, od knjige, filma, muzike, printanih i elektronskih medija, do informacijsko-komunikacijskih tehnologija i interneta. Prema definiciji: kompetencije medijske pismenosti neophodne su građanima i građankama današnjice za aktivnu građansku participaciju u digitalnom društvu.

Unutar spektra vještina medijske i digitalne pismenosti podrazumijeva se između ostalog sposobnost kritičkog evaluiranja i analiziranja medijskih poruka, kao i sposobnost pronicanja u tajne kreiranja medijskog sadržaja. Važno je na primjer, razumjeti da svaka poruka koju ćemo primiti posredstvom bilo koje vrste medija, nosi pečat svoga autora.

Pri tome, o autoru možemo razmišljati na nivou pojedinačne osobe (novinara/ke ili urednika/ce sa imenom i prezimenom, građanina/ke aktivnog/e na društvenim mrežama, ili pak anonimnog/e komentatora/ke na webu) ili na nivou medija (u kontekstu tipa medija, vlasništva te institucije, ili kakve interese taj medij zastupa i slično). Jer, svaki autor, bez obzira misli li se na osobu ili instituciju, u poruku koju kreira ugrađuje vlastiti sistem vrijednosti, interese, politička i druga uvjerenja koja zastupa. To ukratko znači, da je svaka poruka obojena sistemom vrijednosti njenog autora (Thoman and Jolls, 2008).

Također, važno je razumjeti da i mi kao primatelj/ica poruke, kroz prizmu vlastitih uvjerenja, predznanja, interesa i vrijednosti percipiramo tu istu poruku. Istraživanja pokazuju da smo skloniji vjerovati porukama medija, odnosno kreatora poruka sa kojima dijelimo neke vrijednosti, nego onima s čijim stavovima i vrijednostima se ne slažemo (Hobbes, 2010). Što smo medijski pismeniji, svjesniji smo ovih principa, te smo samim time manje podložni manipulaciji, odnosno češće ćemo provjeravati informacije koje dobijamo.

Provjeravanje informacija i izvora informacija u uskoj je vezi sa prepoznavanjem jedne od osnovnih faktora kvalitete medijskog sadržaja ili medija, a to je vjerodostojnost. Po čemu prepoznajemo da je medijski sadržaj koji je predmet naše pažnje, vjerodostojan, odnosno šta ga takvim čini? Vjerodostojnost procjenjujemo po broju i vjerodostojnosti izvora informacija, koji su konsultirani i citirani u datoj poruci (Gillmor, 2010).

Da li su izvori različiti, zastupaju li više od jedne perspektive na temu poruke, te koliko su oni sami vjerodostojni? Vjerodostojnost izvora informacija, posebno je važna tema kada je riječ o *online* medijima i njihovim sadržajima. Danas je dovoljno „pruguglati“ bilo koji pojam i u narednih nekoliko sekundi dobićemo niz informacija o tom pojmu. Kako znati koje od njih su vjerodostojnije od drugih? Znati gdje i kako tražiti vjerodostojne informacije

i izvore je jedna od suštinskih kompetencija koja se uči. U Bosni i Hercegovini, međutim, ona se kao takva ne podučava u obrazovnim sistemima.

Ovo su tek neke od kompetencija medijski pismene osobe, u uskoj vezi sa evaluacijom i analizom medijskih sadržaja, odnosno sposobnošću kritičkog mišljenja koje se smatra ključnom vještinom za obrazovanje u demokratskom društvu³⁹. Pored ovih vještina, medijska i digitalna pismenost, također, podrazumijeva i niz tehničkih vještina koje trebamo imati kako bismo došli do informacija koje su nam potrebne, kao i vještine kreativnog izražavanja koristeći danas dostupne tehnologije. U posljednjih dvadesetak godina svijet u kojem živimo, pod utjecajem digitalnih informacijsko-komunikacijskih tehnologija, mijenjao se (i nastavlja se mijenjati), brže nego ikad prije u istoriji čovječanstva (Kar, 2010).

Mediji i informacijsko-komunikacijske tehnologije su promijenile poslovno okruženje, način na koji se informiramo, zabavljamo, komuniciramo u društvenom i porodičnom kontekstu, način na koji kupujemo... Tehnologije utječu na promjene u poimanju koncepata medija, građanstva, privatnosti, sigurnosti; a utječu i na promjene načina na koji učimo. Zbog svega ovoga, danas je, više nego ikada, učenje i poučavanje vještina medijske i digitalne pismenosti, ključno za građane i građanke 21. vijeka. Bosna i Hercegovina u tom smislu nije iznimka od ostatka svijeta.

Medijski pismeni nastavnici, nastavnice i roditelji ključ su sigurne i kvalitetne interakcije djece sa medijima

U kontekstu ostvarivanja preduslova za kvalitetno učešće djece i mladih u medijima, ključne grupe su roditelji i nastavno osoblje. Upravo ove dvije kategorije, najodgovornije su za razvijanje kompetencija medijske pismenosti kod djece. Važno je, također, istaknuti da i mediji kao takvi, nose određeni nivo odgovornosti, posebno javni servisi.

U BiH ne postoji sveobuhvatno istraživanje koje bi ukazivalo na tačan nivo medijske pismenosti među građanima i građankama, uključujući i ove dvije grupe. Ali, postoji niz utvrđenih okolnosti na osnovu kojih je moguće zaključiti da je nizak. Naime, medijska pis-

39 Na globalnom planu, vlada konsenzus da je kritičko mišljenje jedna od osnovnih vještina potrebnih za život u 21. stoljeću, te da je potrebno razvijati još od osnovne škole, uz vještine rješavanja problema, finansijsku pismenost, digitalnu pismenost i slično. Na ovom mišljenju se između ostalog bazira i PISA globalno testiranje učenika i učenica srednjih škola (testiraju se osobe sa 15 godina starosti), koje se radi svake dvije godine. 2018. godine u testiranju će, prvi put učestvovati i Bosna i Hercegovina. Ideja ovog testiranja jeste provjeriti kompetencije djece srednjoškolskog uzrasta, koje bi trebalo da se stiču, bez obzira na nastavne planove i programe i razlike među njima, a tu spadaju vještine rješavanja problema, odnosno praktične primjene znanja stečenog u školi. Više pogledati na: <https://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/>

menost u Bosni i Hercegovini, sistematski se ne podučava niti se podučavala na nivou osnovne i srednje škole, niti na visoko-školskim ustanovama. (Ibrahimbegović-Tihak, 2015) Izuzetak su, barem u posljednjih par godina, nekoliko javnih fakulteta na kojima postoje studiji novinarstva, medija i komunikacija koji su kao izborni predmet uveli medijsku pismenost, a među njima su Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, te Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici, kao i Univerzitet u Istočnom Sarajevu (Internews, 2015). Ali na ovim se institucijama, nažalost, ne obrazuje budući nastavni kadar. Kada je riječ o nastavnim planovima i programima za osnovnu školu, analiza je pokazala da je medijska kultura u okviru koje se mogu razvijati vještine medijske pismenosti, u nastavnim planovima i programima zastupljena veoma malo i veoma površno, tek nekoliko časova godišnje u okviru nastave maternjeg jezika (Ibrahimović, 2015 i Tajić, 2013). Kao poteškoća vezana za upotrebu medija (tradicionalnih i digitalnih) u obrazovnom procesu u našoj zemlji pojavljuje se, uz nedostatak adekvatnih edukativnih materijala, neobučenos nastavnika i nastavnica da podučavaju na ovaj način. Sami nastavnici i nastavnice, prema anketi provedenoj 2014. godine, potvrđuju značaj upotrebe medija u nastavnom procesu, kao i njihove razvojne mogućnosti u smislu razvoja medijske pismenosti i kritičkog mišljenja uopće. Ista anketa, međutim, potvrđuje i to da su nastavnici i nastavnice svjesni vlastitih ograničenih kompetencija u ovom smislu, te ističu potrebu dodatne profesionalne edukacije, kako bi bili u mogućnosti odgovoriti obrazovnim potrebama djece (Ibrahimbegović-Tihak, 2015). Trenutno, naime, to nije slučaj. U današnjim uvjetima u BiH djecu pripremamo za budućnost u obrazovnom sistemu koji odgovara vremenu koje je prošlo. Prema nekim predviđanjima polovina danas postojećih radnih mjesta, neće postojati 2030. godine. S druge strane, radna mjesta koja će se razvijati i otvarati u budućnosti, nužno uključuju neku od IT vještina. Dakle, ukoliko želimo obrazovati kadar koji će imati vještine upotrebljive na tržištu rada 2030. godine, a tu između ostalih spadaju generacije koje se školuju danas, naš obrazovni sistem (već sad) mora uključivati i razvoj IT kompetencija. Pri tome, važno je pomenuti da se ovdje misli na veoma širok spektar ovih kompetencija, od različitih nivoa korisničkih do različitih nivoa i profila specifičnih IT vještina (progameri, dizajneri, različiti data analitičari, itd.). Danas ima puno autora i autorica koji zastupaju stav da svi ljudi trebaju poznavati osnove programiranja, jer ga smatraju pismenošću 21. stoljeća (Rushkoff, D. 2012).

Kada je riječ o kompetencijama roditelja, moguće je pretpostaviti da su one još i na nižem nivou nego kod nastavnog osoblja. Nacionalna anketa o percepcijama građana i građanki BiH, koju je 2015. godine uradio Measure u BiH, govori u prilog tome, iako joj primarna svrha nije utvrđivanje nivoa medijske pismenosti. Uzorak za anketu je reprezentativan za cijelu BiH, a mi ćemo nekoliko podataka koristiti kako bismo ilustrirali tvrdnju iznad. Naime,

prema ovoj anketi više od 80% građana i građanki koristi TV kao osnovni izvor vijesti; više od 70% ispitanih ima percepciju da je TV kao medij u cijeloj BiH pod značajnim utjecajem političkih stranaka. Kontradiktoran tome je podatak iz iste ankete, prema kojem više od 50% ispitanih smatra TV vjerodostojnim medijem (Measure BiH, 2016). Naime, činjenica da više od polovine ispitanih vjerodostojnim smatra medij, za kojeg u isto vrijeme vjeruje da je pod političkim utjecajem, implicira nizak stepen medijske pismenosti koji se, u ovom slučaju, prvenstveno ogleda u nepročitivanju sprege između medija i političkih partija.

Nakon svega izrečenog iznad, uz napomenu da bi bilo veoma korisno i potrebno uraditi sveobuhvatno istraživanje kojim se utvrđuje nivo medijskih i IKT kompetencija djece i mladih u BiH (kao i građana i građanki BiH uopće), nameće se zaključak da oni ne stiču ove neophodne kompetencije na sistematičan način. To potvrđuju i rijetka istraživanja koja su se, posredno, dotakla ovog pitanja kod djece.

Centar za istraživanje politika suprotstavljanja kriminalitetu uradio je studiju koja se primarno bavi rizičnim ponašanjem djece na internetu. Za potrebe istraživanja urađene su fokus grupe s djecom osnovnoškolskog i srednjoškolskog uzrasta kako bi se utvrdile njihove navike korištenja interneta. Ovo istraživanje pokazalo je da 90% djece u BiH uzrasta 7 - 18 godina, koja imaju pristup internetu, koristi ga u lične svrhe. Kad su upitani za šta najviše, prvorangirani odgovor (46,2% ispitanih djece) je da ga koriste za potrebe škole, a drugorangirani (30,8% djece) je u svrhu komunikacije s prijateljima (Muratbegović, Mujanović i Kepeš, 2013). Pritom, djeca školskog uzrasta ističu da nisu imala nikakav formalan niti manje formalan trening o korištenju interneta, bilo da se radi o instrukcijama o korištenju same tehnologije ili o razvijanju kritičkog stava o sadržajima kroz refleksiju, ali ni o potencijalnim rizicima.

Podaci prezentirani u ovom dijelu teksta dovoljni su za utemeljene pretpostavke o tome da je nivo medijske pismenosti građana i građanki na dosta niskom nivou. Posebno osjetljiva kategorija su djeca i mladi. Važno je naglasiti da se, kada je riječ o rizicima za mlade zbog niskog nivoa kompetencija medijske pismenosti, većina njih odnosi na *online* medije. To je zato što ova dobna grupa koristi uglavnom njih, i to u najvećem dijelu društvene mreže, gdje su aktivni subjekti komunikacijskog procesa. Međutim, kako naglašava Renee Hobbs, upravo je važno ne uhvatiti se u zamku straha i anksioznosti kada se govori o mladima i upotrebi tehnologija. Naprotiv, važno je to prihvatiti kao izazov sadašnjosti i osnaživati mlade da maksimalno koriste tehnologije, kako bi se obrazovali i aktivirali (Hobbs, R. 2010).

Kada je riječ o tradicionalnim medijima, problematičan je način na koji pojedini mediji tretiraju djecu u različitim kontekstima pri izvještavanju o temama koje ih se dotiču. U ovim slučajevima od ključne je važnosti podizati razinu svijesti kod svih aktera u društvu o pravima djece i najčešćim oblicima kršenja dječjih prava putem medija. U tom kontekstu, o nekim konkretnim slučajevima i temama, posvećen je i dobar dio ovog priručnika, zbog toga se u ovom tekstu fokusiramo na *online* medije.

Naučene lekcije

- Razvijanje medijske pismenosti kod svih građana i građanki, sa posebnim naglaskom na nastavno osoblje i roditelje, kao i djecu i mlade, trebalo bi biti prioritet u BiH. Ovo je dugotrajan proces, ali pored dugoročnih strateških odluka, o tome u kom pravcu treba razvijati obrazovne politike za unaprjeđenje medijske pismenosti, paralelno je potrebno raditi i na kratkoročnim mjerama, koje bi eventualno mogle utjecati na neke pozitivne promjene, kroz pojedinačni angažman roditelja i nastavnika i nastavnica, na mikro nivou (Ibrahimbegović-Tihak, 2016).
- Na dugoročnom planu potrebno je prilagođavati *obrazovne politike* kako bi razvoj kompetencija medijske i digitalne pismenosti dobio važno mjesto koje mu i pripada unutar obrazovnih sistema, na svim nivoima. To podrazumijeva, ne samo reformiranje nastavnih planova i programa na način da obuhvate i razvoj ovih kompetencija, nego paralelno planiranje i realiziranje dodatne edukacije nastavnog osoblja koje već radi u nastavnom procesu, a nema ove kompetencije s jedne strane, te uključivanje podučavanja ovih kompetencija na nastavničke fakultete gdje se obrazuje budući nastavni kadar. U Hrvatskoj npr., prijedlog novog kurikulumu predviđa Upotrebu informacijsko-komunikacijskih tehnologija kao međupredmetnu temu, dajući joj poseban značaj. To znači da se o ovoj temi može i treba podučavati kroz ostale predmete (Prijedlog sveobuhvatne reforme nacionalnog kurikulumu RH, 2016). S druge strane, sistematično doeduciranje nastavnog kadra da prati nove trendove u razvoju tehnologije izazov je i za razvijenije zemlje od Bosne i Hercegovine (Vos, I. i Terry, D. 2014), ali ovo je problem koji što prije mora dospjeti na agendu obrazovne politike u BiH.
- Kada je riječ o tradicionalnim medijima, sa aspekta medijske pismenosti, važno je aktivno uključivanje građana i građanki i reagiranje na pojave kršenja dječjih prava u medijima, u okviru sistema samoregulacije (Vijeće za štampu BiH koje je nadležno za printane i *online* medije) i regulacije (Regulatorna agencija za komunikacije-RAK, koja je nadležna za elektronske medije). Naime, dužnost građana i građanki je da kad uoče

sadržaje u medijima koje smatraju neprimjerenim, to prijave Vijeću za štampu ukoliko se radi o printanim ili *online* medijima, ili RAK-u ako se radi o elektronskim medijima. Obje institucije imaju razvijene procedure za odlučivanje o tome da li se u prijavljenim slučajevima radi o kršenju profesionalnih, etičkih ili novinarskih kodeksa. Kada je riječ o regulatornom tijelu za elektronske medije, moguće su i sankcije, s obzirom na to da je to u nadležnosti RAK-a. Ukoliko je riječ o printanim ili *online* medijima, sistem samoregulacije ne podrazumijeva sankciju, ali mediji, prihvatajući principe samoregulacije, prihvataju i odgovornost za eventualna kršenja kodeksa, i u skladu s tim bi trebali i ispraviti problematične sadržaje (Halilović i Džihana, 2012). Praksa pokazuje da građani i građanke rijetko prijavljuju medijske sadržaje na ovakav način. Zato bi bilo dobro uložiti više napora nego što je to do sada urađeno u informiranje građana i građanki o mogućnostima i važnosti ove aktivnije *watch-dog* uloge koju mogu imati prema medijima.

- U kontekstu zaštite djece značajan pomak može i treba proisteći iz proaktivnijeg pristupa nastavnog osoblja. I pored ograničenog prostora unutar nastavnih planova i programa (konkretno u okviru medijske kulture), nastavnici i nastavnice često su u prilici sa djecom razgovarati o medijima i utjecajima koje mediji imaju na živote djece. Dodatni, lični angažman nastavnog osoblja, neophodan je da se trenutne „rupe u kurikulumu“ nadoknade, kada je riječ o medijskoj i digitalnoj pismenosti. Profesorica razredne nastave iz Gradačca, Hazima Biberkić jedna je od učiteljica posvećenih svome pozivu, koja smatra da je upravo to ono što je u praksi potrebno. „Ponekad znam odgovore na pitanja koja mi djeca postavljaju u vezi sa medijima i društvenim mrežama, a ponekad moram da im kažem da ću odgovoriti kasnije, pa potražim odgovore i ponovo razgovaramo o temama koje ih zanimaju. Teško je pratiti nove trendove, a mi nemamo redovnu edukaciju u ovoj oblasti, zato je važno da svako od nas radi na sebi, da uči, da se priprema.“ (Biberkić, 2016 - intervju). Postoje razvijeni resursi, priručnici ili čak cijeli moduli o tome kako podučavati o medijskoj i digitalnoj pismenosti, dostupni i na jezicima naroda u Bosni i Hercegovini. Lista izvora priložena je uz ovaj tekst kao referenca nastavnicima i nastavnicama, koji žele da ih koriste.
- Roditelji imaju možda i najvažniju ulogu u procesu medijskog opismenjavanja svoje djece. Roditelji 21. stoljeća imaju teži zadatak nego što su to imale generacije prije, ali s pozitivne strane gledano, današnji roditelji imaju i puno više dostupnih izvora informacija o tome kako pristupiti ovom zadatku. Uz listu preporučenih izvora (također, priloženih uz ovaj članak), evo i nekoliko praktičnih savjeta, kako početi i kako se aktivnije uključiti u *online* život svoje djece.

- Informirati se o sigurnosnim rizicima povezanim sa djecom na internetu;
- Osvijestiti vlastite medijske korisničke navike kao i korisničke navike svoje djece;
- Standardna metoda koju edukatori u oblasti medijske pismenosti koriste jeste *vođenje medijskog dnevnika*. To znači bilježenje interakcija s medijima (svih tipova), na dnevnom nivou, **što će omogućiti realniju perspektivu na to koliko dnevno vremena, mi ili naša djeca provodimo uz medije**. Ovo je važno, jer često ljudi ne razmišljaju dovoljno o tome koliko dnevno vremena provode uz medije, koliko im je to potrebno, a koliko je to stihijski proces nametnut modernim stilom života i tehnologijama;
- Ograničiti vrijeme koje djeca provode na internetu. Koliko vremena na internetu je preporučljivo, pitanje je na koje ne postoji univerzalan odgovor koji se odnosi na sve. Roditelji bi trebali donositi ove odluke u zavisnosti od uzrasta, potreba, interesovanja, itd., svakog pojedinačnog djeteta. Važno je voditi računa o tome da se izbalansira vrijeme koje djeca *online* provode u učenju, sa onim za zabavu i komunikaciju sa prijateljima. Također, važno je balansirati vrijeme provedeno *online* sa vremenom koje djeca provode za aktivnosti *offline*. Ovo nije odluka koja se jednom donese i ne propituje se više. Naprotiv, ovo bi trebalo biti tema stalnog promišljanja i propitivanja, jer medijske potrebe djece (kao i odraslih), stalno se mijenjaju. Psiholozi preporučuju jasno razgraničavanje određenih dijelova u danu kada se mediji nikako ne bi trebali koristiti (npr. u vrijeme porodičnih obroka), a sugeriraju roditeljima da postavljaju dobar model djeci, tako što će ograničiti i svoje vrijeme sa medijima;
- Roditelji bi se trebali uključiti u *online život svoje djece, barem do te mjere da znaju šta im djeca rade, s kim komuniciraju, koje sadržaje konzumiraju ili proizvode i objavljuju, koje igre igraju i slično*. Kada je riječ o djeci mlađeg uzrasta, uopće se ne preporučuje da surfaju sami. Razgovor sa djecom o aktivnostima *online*, preporučuje se u svim situacijama, što češće.

Literatura

- Gillmor, D. Mediactive, izdavač Dan Gillmor, 2010. *Online* izdanje, objavljeno pod Creative Commons dozvolom, pristup 20.12.2016.
- Hobbs, R. Digital and Media Literacy, A Plan of Action, white paper, The Aspen Institute, Washington D.C., 2010., pristup 20.12.2016.
- Ibrahimbegović Tihak, V. „Medijska pismenost-Obrazovanje 21. stoljeća”: Od učenja sadržaja do učenja procesnih vještina razumijevanja, analize, pristupa, kreiranja.
- Ibrahimbegović Tihak, V. „Kompetencije nastavnog kadra u Bosni i Hercegovini kao element razvoja medijske pismenosti”.U Ibrahimbegović-Tihak, V. ed. „Medijska pismenost u digitalnom dobu”. Sarajevo. Internews, 2015.
- Ibrahimović, N. „Mediji i medijska pismenost u osnovnoj školi”. U Ibrahimbegović-Tihak, V. ed. „Medijska pismenost u digitalnom dobu”, Sarajevo. Internews, 2015.
- Kar, N. Plitko „Kako internet utiče na naš mozak?”, Heliks, Smederevo, 2013.
- Measure BiH. Anketa percepcija građana BiH (NSCP - BIH), IMPAQ International, LLC, 2016., pristup 20.12.2016.
- Muratbegović, E. Mujanović, i Kepeš, N. Sistem za zaštitu od dječje pornografije i ostalih oblika seksualne zloupotrebe i iskorištavanja putem informaciono-komunikacijskih tehnologija u Bosni i Hercegovini. Evaluacija provedenih aktivnosti u periodu 2010.-2012. CPRC, Sarajevo, 2013., pristup 20.12.2016.
- Prijedlog sveobuhvatne reforme nacionalnog kurikuluma RH: Nacionalni kurikulum Međupredmetne teme: „Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije”, februar, 2016. godine, pristup 20.12.2016.
- Pašalić Kreso, A. ed. Zbornika radova Odsjeka za pedagogiju. Godina 1 br 1. Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu. 2016., pristup 20.12.2016.
- Ruskhoff, D. Code Literacy: A 21st Century Requirement. Obrazovni blog Edutopia, 2012., pristup 20.12.2016.
- Strengthening Independent Media Project in BiH, Final Project Report, Internews, Sarajevo, 2015.
- Tajić, L. Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini, Internews, Sarajevo, 2013., pristup 20.12.2016.
- Thoman, E and Jolls, T. Literacy for the 21st Century, An overview / Orientation Guide To Media Literacy Education, CML (Center for media Literacy), 2003; 2005; pristup 20.12.2016.
- Vos, I. And Terry, D, eds. Charting Media and Learning in Europe 2013. Medea project, 2014; pristup 20.12.2016.

Ostali *online* izvori:

UNESCO, Media Literacy

NAMLE- National Association for Media Literacy Education

Center for Media Literacy

***Online* izvori za nastavnike i nastavnice:**

<http://www.medijskapismenost.net/nastavnici/>

<http://www.medijskapismenost.hr/ucitelji/>

<http://dkmk.hr/wp-content/uploads/2016/01/%C4%8Carobni-varljivi-svijet-reklama.pdf>

<http://dkmk.hr/wp-content/uploads/2016/01/Mediji-i-na%C5%A1i-u-%C4%8Ditelji.pdf>

<http://dkmk.hr/wp-content/uploads/2016/01/Svijet-interneta-na-dlanu.pdf>

<http://dkmk.hr/wp-content/uploads/2016/01/Stereotipi-i-medijski-prikazi-ljepote.pdf>

***Online* izvori za roditelje:**

<http://sigurnodijete.ba/bs/>

<http://sigurnodijete.ba/bs/roditelji>

<http://www.roditeljstvo.com/vijesti/djeca-i-mediji-i-uvod-rijec-autora>

Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) BiH <http://rak.ba/bos/>

aktuelnost.php?uid=1269512868&root=1274081346

<http://www.medijskapismenost.hr/>

<http://www.djecamedija.org/>

<http://www.medijskapismenost.net/>

<http://junior.24sata.hr/zanimljivosti/medijska-pismenost-uloga-medija-u-razvoju-djece-365576>

Mediji u funkciji zagovarača dječijih prava

Maja NIKOLIĆ⁴⁰

Često se u novinarskim krugovima može čuti kako se novinari žale na urednike jer su prinuđeni da slijede njihove izbore događaja. Ovaj tekst namjerava pokazati kako se ovakva praksa može mijenjati sa malo vještina i da za to nisu potrebni posebni predmeti na studiju novinarstva. Dovoljno je profesionalizam obogatiti odlaskom na teren i zabilježiti situaciju upravo onakvu kakva ona jeste, kako biste dobili „titulu“ zagovarača dječijih prava. Priča „Svako jutro novi strah“ koja je dobila UNICEF-ovu godišnju nagradu u 2015. godini ilustrativan je primjer takve prakse.

Ključne riječi: društvena odgovornost novinara, zagovaranje društvenih promjena, novinari – zagovornici prava djeteta

Djeca kao savjest javnosti

Obrazovanje u BiH danas je jedno od najvećih problema u zemlji. Dugi niz godina na vidjelo izlaze sve slabosti politički kreiranog obrazovanja zbog kojeg najviše ispaštaju djeca. Osnovno obrazovanje je obvezno, a djeca u školu idu bez osnovnih uvjeta. Mnoge škole podijeljene su nacionalno, neke su ugašene pa su djeca od najbliže škole udaljena i po desetak kilometara. Brojne škole u BiH nemaju dvorane za tjelesni odgoj, a neke škole roditelje djece još uvijek podsjećaju na logore u kojima su ili njihovi roditelji, ili oni sami, doživjeli najveće traume. Kvalitet obrazovanja djece u BiH značajno ovisi i o tome u kojem dijelu zemlje dijete živi. Jedni su nacionalno podijeljeni a drugi materijalno. Na stotine djece još uvijek nazivaju „djecom povratnicima“ iako su rođena cijelo desetljeće nakon rata.

Novinaru je samo par ovakvih činjenica dovoljno da svoj rad kontinuirano posvećuje djeci u BiH i da snosi odgovornost kao kreator medijskog sadržaja. Samo izvještaji od 90 sekundi o narušenim pravima djece nisu dovoljni jer neće doprinijeti promjenama. Odlazak novinara na lice mjesta, pogled djece na njihova prava, razgovor s djecom i na kraju novinarska priča

40 novinarica Radija „Slobodna Evropa“, dobitnica UNICEF-ove godišnje nagrade za novinarski doprinos zaštiti i promociji prava djeteta u BiH, nikolicmaja83@gmail.com.

potkrijepljena činjenicama odražavaju profesionalnost novinara. Također, priča se ne bi smjela zaustaviti na samom otvaranju teme koja problematizira neko od prava djeteta već bi novinar svoju priču morao dovesti do kraja. Odgovore na otvorena pitanja koja muče djecu, pitanje o posljedicama i rezultatima kršenja prava, treba potražiti u institucijama sustava. Ponekad, upućivanje novinarskog pitanja na pravu adresu, može doprinijeti rješavanju problema.

Primjerice, djeca u Podrinju godinama nisu mogla ostvariti pravo na prijevoz iako im je to zakon omogućio. Djeca su bila godinama žrtve različitih političkih nesuglasica. Kada su novinari otkrili da djeca ne ostvaruju svoje zagwarantirano pravo, vrlo brzo se to promijenilo i djeca su dobila mogućnost na prijevoz. Ovaj primjer pokazuje odgovornost novinara i mogućnost da oni svojim radom utječu na promjenu stvarnosti u kojoj žive djeca.

Novinari koji svoj rad temelje na traganju za pričama, odnosno, priče donose s lica mjesta, svaki dan uočavaju institucionalne slabosti u oblasti obrazovanja. Upravo u tome vide način odgovornog izvještavanja i sami zbog toga žele biti zagovarači promjena. Ljudi tada u novinarima vide jedini oslonac i nadu u promjene. Mnogo je primjera koji svjedoče da se nakon objavljenih priča mnogo toga promijeni unutar škola, ali i ljudskih života. Svaku novinarsku priču trebaju krasiti jedino činjenice, a nikako epiteti, žaljenje, radovanje. Činjenice su uvijek te koje dovode do adekvatnih promjena. Izostavljanje činjenica, kao i subjektivan pristup mogu dovesti jedino do mučnih sudskih procesa i demantija. Priča koja je pokrenula sustav je priča o djeci iz Potočana kod Zvornika koja svako jutro sama kroz šumu pješače po 7 kilometara u jednom pravcu kako bi stigli do škole. Vijest o djeci iz Križevaca koja pješače sedam kilometara u jednom pravcu sasvim slučajno je otkrivena, u razgovoru sa novinarom kojeg su roditelji zvali kako bi ponovno objavio priču o tome da je djeci oduzeto pravo na prijevoz. Nikada prije toga niti jedan medij nije došao u Križevce kod Zvornika i pitao u kakvim uvjetima djeca odrastaju i školuju li se uopće. Pristup takvoj temi mora i treba biti izražen povjerenjem. Samo sedam dana nakon objavljene priče djeci je osiguran prijevoz. Vlasti u Podrinju su osigurale prijevoz, dijaspora u inozemstvu kupila dva kombija i osigurala je stipendije za učenike.

Odnos prema pravima djece je odnos civilizacijske razine

Ilustrativni primjere Bosna i Hercegovina ne ispunjava obaveze preuzete u Konvenciji o pravima djeteta takvoj tvrdnji mogu se pronaći na web stranici myright.ba gdje kroz niz ljudskih priča zorno stoje podaci kako djeca s poteškoćama u razvoju uopće nemaju pravo na normalan život, a vrlo često im se uskraćuje i pravo na kvalitetno obrazovanje. Također, Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini koji je prvi put predstavljen 06. rujna 2016. godine radnoj grupi Komiteta za prava

osoba s invaliditetom Ujedinjenih nacija govori o ličnim iskustvima osoba s invaliditetom, posebice djece, kojim se dobila potvrda da se prava koja su garantirana osobama s invaliditetom, kako Konvencijom tako i domaćim zakonima, ne sprovode u djelo. Tijekom 2015. Godine, Institucija ombudsmena zaprimila je 148 žalbi koje se odnose na prava djece, što predstavlja povećanje za 3,5% u odnosu na prethodnu godinu. Žalbe se odnose na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, održavanje ličnih kontakata s roditeljem s kojim dijete ne živi, kao i pravo na život bez nasilja.

Veoma malo medija ovom problemu posvećuje pozornost. Novinari poštujući samo zadane forme urednika vrlo rijetko sami u kršenjima ljudskih prava pronalaze povod za priču, a samim time i prestaju biti zagovarači dječijih prava.

Zagovarači dječijih prava

Djeca su najranjivija kategorija društva. Njihove priče, sudbine, kršenja njihovih prava, zaboje gotovo svakog čovjeka. U takvim pričama mnogi ljudi osjete vlastitu patnju. Međutim, umjesto da budu potaknuti na promjene, obično mediji i to svrstavaju pod neku nacionalnu odrednicu smatrajući da se više govori o djeci jedne nacionalnosti, a manje o djeci druge nacionalnosti. I ta činjenica dovoljno govori u kakvom okruženju odrastaju djeca.

Primjer promjene koja se dogodila nakon novinarske priče govori o djevojčici Almedini koja se nije mogla upisati niti u jednu od škola u Tuzli samo zato jer je slijepa. Iako je pokazivala sve nadarenosti, proglašena „najtinejdžericom“, osvajala nagrade na natjecanjima iz sviranja klavira, jednostavno je pri upisu doživljavala ogromnu diskriminaciju. Iako, ona to nije osjetila kao svoju slabost, institucije sustava su učinile da se kao osoba s invaliditetom, osjeća omalovaženo. Mnoge škole u Tuzli su je odbile upisati, o čemu je Almedina zajedno sa svojom majkom javno svjedočila. Nakon što se uspjela upisati u „Srednju muzičku školu“ u Tuzli, Almedina je nizala samo uspjehe zbog kojih je i škola dobila priznanja za kvalitetno provođenje inkluzije. Nevladine organizacije u BiH također su nakon objavljene priče u magazinu Liberty, Almedinin primjer pokazivale diljem BiH kako bi i druge škole bile dio kvalitetnog obrazovanja, a inkluzija zaživjela u obrazovnom procesu. Almedina je poslije objavljene novinarske priče izjavila: „Postala sam savjest javnosti. Možda sam ja „kolateralna šteta“ ali, nadam se da druga djeca neće biti i da se neće morati duplo više dokazivati. Za mene mediji nisu više sedma sila nego sila koja ovdje sve pokreće.“

U Vučkovcima kod Gradačca oko dvije stotine djece pohađa osnovnu školu „Safvet Beg Bašagić“, koja je izgrađena od azbesta. U jednoj od učionica, ukoliko djeca zatvore vrata moraju izlaziti kroz prozor jer je vrata poslije nemoguće otvoriti bez dodatnog alata, odnosno bez pomoći stručnih osoba. Toalet je od škole udaljen stotinjak metara, grijanje

u školi ne postoji pa se djeca griju na peći na loženje, a i sami svjedoče da se vrlo često u učionicama zna stvoriti jak dim nakon čega su primorani izaći s nastave. Priča je ovo koja je u medijima aktualna nekoliko godina, ali koja nije donijela nikakve promjene koje bi djeci bile od koristi. Ogorčenje roditelja, prikaz obrazovnog stanja najslikovitije je opisano kroz priču „Škola azbestna, WC poljski“.

Evo još jednog primjera: U Hrgovima kod Srebrenika djeca su od prvog do trećeg razreda osnovne škole promijenila 11 učiteljica. Posljedica je to loše uspostavljene politike gdje direktori prema vlastitom izboru biraju koga će zaposliti. Svjedočenja djece iznesena u priči „Kako dođu, tako prođu“, o tome kako su imali učiteljicu po samo nekoliko dana, tjedana ili mjeseci strašna su i bolna. Završavali su treći razred, bez da su sudjelovali i na jednoj priredbi. Niti jednoj učiteljici nisu zapamtili ime, proživjeli su brojne traume, a do trećeg razreda nisu naučili ni slova iako su svi imali petice u knjižicama. Nakon što je u veljači 2016. godine objavljena priča, u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona pokrenut je niz sastanaka s roditeljima kao i predstavnicima Pedagoškog zavoda. Ministarstvo je vrlo brzo na čelo škole imenovalo novog direktora, a djeca u Gornjim Hrgovima dobili stalnu učiteljicu.

Djeca Osnovne škole „Gornji Hrgovi“ nikada u školi nisu imali toalet. Godinama su morali odlaziti iza škole i skrivati se pored drveća. Za njih je to bilo veliko poniženje, posebice ako bi na toalet morali tijekom velikog odmora pa su se morali skrivati jedni od drugih. Objavljivanje priče „Škola zaglavljena u šezdesetim“, pokrenulo je lavinu reakcija. Djeca su dobila najbolji toalet ikada, nakon čega je našoj redakciji uslijedio poziv oduševljenih roditelja: „Dođite i snimate toalet s pet zvjezdica.“

Bez obzira na sve kontroverze u vezi medija, može se zaključiti da oni nisu izgubili svoju moć. Mediji donose promjene, novinari jesu i mogu biti pokretači promjena. Novinarske priče postaju dokumenti bez kojih se povijest ovih prostora neće moći pisati, a nakon kojih se život ljudi itekako mijenjao.

Naučene lekcije

- Odgovornost kreatora medijskih sadržaja podrazumijeva da novinar u djeci ne vidi osobni interes, niti da djeca budu samo dio njegovog „odrađenog“ posla. To podrazumijeva da novinar treba biti odvjetnik djeteta u javnosti.
- Djeca žele i hoće govoriti o školi, njihovim životima, onome što ih boli ili veseli, o njihovim željama i potrebama. Takav pristup novinara prema mališanima stvara kod njih želju za komunikacijom pred kamerama, netko ih konačno pita za mišljenje i potrebe.

- Profesionalnost u poslu, ljudski pristup djeci, profesionalan pristup temi ključne su odrednice da bi nakon objavljene priče promjene uslijedile, a novinarski zadatak bio zaokružen.

Reference

Konvencija o pravima djeteta

Kodeks o načinu predstavljanja osoba s invaliditetom u medijima

Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti institucije Ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine za 2015. godinu (Prava djece, str 67...)

Nikolić, Maja, 2014, Liberty ispunjava snove

Nikolić, Maja, 2013, Donji Hrgovi: Škola zaglavljena u šezdesetim

Nikolić, Maja, 2016, Kako dođu, tako prođu

Nikolić, Maja, 2015, Škola azbestna, WC poljski

Nikolić, Maja, 2015, Pomoć djeci pješacima zahvaljujući TV Liberty

ONLINE MEDIJI I DJECA „Digitalni urođenici“ kao kreatori, subjekti i objekti u digitalnim medijima

prof. dr. Lejla TURČILO⁴¹

Djeca i mladi spadaju u kategoriju najčešćih korisnika *online* medija. Danas već postoje cijele generacije takozvanih „digitalnih urođenika“ (*digital natives*), mladih ljudi koji ne poznaju život, niti vrijeme prije interneta. Njihov način korištenja interneta je intuitivan, a kompetencije koje razvijaju u interakciji sa digitalnim tehnologijama su uglavnom tehnološke (znaju kako koristiti uređaje putem kojih ostvaruju pristup internetu). No, jedna od ključnih kompetencija 21. stoljeća, koja je posebno značajna upravo za djecu i mlade, jeste digitalna, odnosno *online* medijska pismenost, koja uključuje vještine prepoznavanja i zadovoljavanja svojih informacijskih potreba putem *online* medija, te poznavanje mehanizama zaštite od negativnih utjecaja i pojava u *online* prostoru. Ovaj tekst zagovara veći angažman društvene zajednice u Bosni i Hercegovini na razvijanju i promoviranju digitalne pismenosti, te nastoji dati neke preporuke kako to djeci i mladima približiti *online* medije kao „alat“ za pristup dovoljnoj količini korisnih i kvalitetnih informacija, uz minimiziranje rizika i štete od *online* medija.

Ključne riječi: *online* mediji, internet, digitalni urođenici, kompetencije djece i mladih, digitalna/*online* medijska pismenost

Uvod

Djeca i mladi su u stalnoj interakciji s medijima, kako klasičnim (štampa, radio i televizija), tako i *online* i digitalnim (internet-based). No, specifičnost njihove interakcije sa internetom i *online* medijima ogleda se u činjenici da između mladih i sadržaja koji su im dostupni

41 Vanredna profesorica na Odsjeku za žurnalistiku/komunikologiju Fakultet političkih nauka Univerzitet u Sarajevu, e-mail: lturcilo@gmail.com

ne postoji nikakav posrednik (kao što je to novinar u tradicionalnim medijima koji vrši selekciju informacija, njihovu prilagodbu određenoj ciljnoj skupini, kreira kontekst oko tih informacija, objašnjava ih i interpretira). Upravo ta činjenica, prepuštenost djece i mladih vlastitim vještinama u snalaženju u digitalnom okruženju, povećava potrebu za razvijanjem kompetencija mladih za uspješn(ij)u interakciju s *online* medijima.

Bosanskohercegovačka omladina koristi internet kao prvi izvor informacija. Studija o mladima iz 2014. godine pokazala je da 83,5% mladih korištenje interneta stavlja na prvo mjesto svojih aktivnosti tokom slobodnog vremena, prije izlaska s prijateljima ili bavljenja sportom (Žiga et.al., 2015, str. 103). 21,1% mladih koristi internet jedan do dva sata dnevno, 17,7% njih koristi internet dva do tri sata dnevno, a 10,2% mladih više od šest sati dnevno. Mladi najčešće internet koriste za pristup društvenim mrežama (29,9%), a potom i za čitanje vijesti ili dolaženje do informacija (26,6%) (Žiga et.al., 2015, str. 105).

Upravo količina provedenog vremena u interakciji s *online* medijima, kao i činjenica da su ovi mediji važan, a često i jedini izvor informacija za mlade, nameće obavezu njihove stalne i smislene edukacije o načinima korištenja interneta i maksimiziranju njegovih potencijala u životu mladih.

***Online* mediji u životu djece i mladih – digitalna pismenost kao ključna kompetencija**

Dva dominantna pristupa/diskursa u raspravama o ulozi *online* medija u životu djece i mladih su *diskurs prilike* koji *online* medije vidi kao sredstvo/alat poticanja kreativnosti, razvijanja potencijala i unaprjeđenja kvaliteta života mladih i *diskurs opasnosti* koji je usmjeren na isticanje negativnih učinaka *online* medija na mlade i insistiranje na pronalaženju efikasnih mehanizama zaštite. Ključno pitanje u ovom kontekstu je kako, u najboljem interesu djeteta i mladih, „pomiriti“ ova dva diskursa i „opskrbiti“ mlade kompetencijama za maksimalno iskorištavanje potencijala i minimiziranje štete *online* medija?

Online mediji su intuitivne tehnologije, sa kojima se djeca i mladi susreću od najranije dobi, često smatrajući kako im je za uspješno korištenje dovoljna tek tehnološka kompetencija (vještina rukovanja tehnologijom). No, digitalna, odnosno *online* medijska pismenost uključuje mnogo šire kompetencije od tehnoloških. Ona podrazumijeva vještine prepoznavanja i zadovoljavanja svojih informacijskih potreba putem *online* medija, te poznavanje mehanizama zaštite od negativnih utjecaja i pojava u ovom prostoru. Digitalna pismenost zapravo je primjena koncepta informacijske pismenosti u digitalnom okruženju, odnosno „kompetencija koja podrazumijeva sposobnost definiranja svoje informacijske

potrebe, pristupanja, prikupljanja i procjene informacija, te njihovo etično korištenje, nužnih za uspješno funkcionisanje u društvu u kojem je svako od nas svakodnevno suočen s ogromnom količinom informacija i podataka. Ovladavanje dovoljnom količinom upotrebljivih informacija i njihovo transformisanje u znanje, uz poštovanje etičkih standarda, u osnovi je informacijske pismenosti, koja je posebno značajna u digitalnom dobu.“ (Dizdar et al, 2012).

Djeca i mladi u interakciji sa *online* medijima mogu razvijati dvije vrste kompetencija, koje su u teoriji podijeljene u kontekstu dva pomenuta diskursa. One uključuju:

- *Kompetencije vezane uz diskurs prilike:*
 - *dekonstrukcija online medijskih sadržaja* (sa web portala, kolaborativnih siteova (wikipedia) i sl.
 - *kreiranje online medijskih sadržaja* (za društvene mreže i druge platforme)
- *Kompetencije vezane uz diskurs opasnosti:*
 - *zaštita privatnosti* (zaštita od geotagiranja, pažnja da se ne ostavljaju digitalni otisci itd.)
 - *kontrola vremena* provedenog u korištenju online medija (tzv. screen time)
 - *zaštita od drugih negativnih pojava u online svijetu* (cyberbulling itd.).

Za razliku od tehnoloških, ove kompetencije nisu intuitivne, odnosno ne razvijaju se same po sebi pukim korištenjem *online* tehnologija. Da bi ih djeca i mladi razvili, potrebna im je podrška različitih aktera društva. U javnom prostoru uglavnom se govori o potrebi lobiranja za uvođenjem medijske pismenosti u nastavne planove još od osnovne škole, što je, naravno, smisljena, ali dugoročna strategija podizanja nivoa digitalne pismenosti od najranije dobi. No, pored institucija formalnog obrazovanja, u razvijanje *online* medijske pismenosti moraju biti uključeni i drugi agensi društva, a što uključuje: same mlade, porodicu, klasične medije itd.

Mladi sami mogu razvijati svoje digitalne kompetencije, do izvjesne mjere. Nekoliko je ključnih preporuka važno napomenuti u ovom kontekstu:

- Osvijestiti vrijeme provedeno na internetu (koliko su često i koliko dugo online), kao i razvijati potrebu da s vremena na vrijeme bude *offline*;
- Prepoznavati svoje informacijske potrebe (šta im je zaista od informacija potrebno, a kada internet tek pretražuju iz dolice);
- Naučiti postaviti sigurnosne lozinke na mrežama koje koriste (poput Facebooka) i birati sigurne aplikacije za korištenje;

- Učiti razlikovati sadržaje koji su dostupni *online* (stvarne od reklamnih, pouzdane sajtove od nepouzdanih, učiti kako provjeravati sadržaje iz više izvora itd.);
- Znati šta je etično postupanje u *online* prostoru i kako drugima ne nanositi štetu svojim djelovanjem na internetu, te kome i na koji način prijaviti ukoliko primijete da je nekom od vršnjaka nanescena bilo kakva šteta.

Roditelji također, imaju važnu ulogu u razvijanju digitalne pismenosti. No, da bi to bilo moguće oni i sami najprije moraju biti digitalno pismeni. Prva važna zabluda koje se u ovom kontekstu moraju riješiti je ona da su njihova djeca sigurna već samim time što nisu na ulici, nego su u svojoj sobi uz kompjuter, tablet ili smartphone. Nadalje, nekoliko preporuka važnih za roditelje su:

- Kontrolisati pristup internet sadržajima, posebno za mlađe korisnike (postavljanje passworda, filtera i sl. na zajedničke uređaje za pristup internetu), kao i vrijeme koje djeca i mladi provode na internetu;
- Ne otvarati Facebook profile mlađoj djeci i ne dijeliti njihove podatke i fotografije na društvenim mrežama;
- Pratiti koje stranice koriste njihova djeca (koristeći „history“ opciju, ali i druge mehanizme kontrole korisničkih navika svoje djece);
- Učiti djecu i sa djecom kako se dekonstruišu pronađeni sadržaji (kako se prepoznaje ko je kreirao određeni sadržaj, s kojim ciljem, koliko je sadržaj istinit, pouzdan, tačan itd.);
- Razgovarati sa djecom i postaviti određena pravila korištenja interneta bez nadzora roditelja (objasniti im pri tome zašto su ta pravila važna, odnosno, zašto je važno da ih se pridržavaju kako bi bili sigurni *online*);
- Učiti djecu da su odgovorni za sve sadržaje koje postavljaju na internet, kao i za to koje sadržaje i na koji način preuzimaju s interneta;
- Ne plašiti djecu opasnostima koje vrebaju u *online* prostoru, ali ih učiti kako se zaštititi od negativnih pojava, kao i kakve prilike postoje za korištenje interneta za zadovoljavanje njihovih informacijskih potreba i uspostavljanje i razvijanje pouzdanih socijalnih kontakata.

Institucije formalnog i neformalnog obrazovanja, odnosno vrtići, škole, nevladine organizacije koje se bave edukacijom djece i mladih ili rade s djecom i mladima, trebale bi u svoje planove rada s mladima uključiti i aspekt medijske pismenosti, koja neminovno uključuje i digitalnu, odnosno *online* medijsku pismenost. U velikom broju evropskih zemalja medijska pismenost je zaseban predmet koji se u formalnom obrazovanju uvodi

već od vrtićkog uzrasta. U Bosni i Hercegovini nedostatak konsenzusa oko temeljnih pitanja i smislene strategije razvoja medijske, pa tako i digitalne pismenosti, evidentan je posebno u formalnim obrazovnim institucijama, gdje neke aspekte medijske pismenosti nalazimo u nastavnim planovima predmeta poput maternjeg jezika, društvo, kultura, vjeronauka i slično (i na osnovnoškolskom i na srednjoškolskom nivou), ali se ni u strateškim dokumentima niti u normativnoj regulativi iz područja obrazovanja i medija medijska pismenost smislenije ne pozicionira, niti se planiraju koraci za njeno razvijanje i implementaciju. Također, edukacija edukatora je relativno slaba i nedostatna, što se direktno odražava i na kvalitet obrazovne ponude za korisnike (više u: Tajić, 2013). Istraživanja pokazuju da u Bosni i Hercegovini postoji desetak nevladinih organizacija koje su u manjoj ili većoj mjeri aktivne u oblasti unaprjeđenja medijske pismenosti. Najčešće se radi o samo jednom određenom aspektu medijske pismenosti, kao što je, npr. sigurnost djece i mladih na internetu, razvoj komunikacijskih sposobnosti ili razvoj sposobnosti kritičke evaluacije sadržaja za određenu ciljnu grupu (Tajić, Turčilo, 2014). Ovo su svakako važni, ali još uvijek nedostatni pomaci u razvijanju medijske i digitalne pismenosti u BiH.

Klasični mediji (časopisi za djecu, dječiji radijski i TV programi) također, mogu imati značajnu ulogu o podizanju svijesti djece i mladih o važnosti *online* medija u njihovom životu, prilikama i mogućnostima koje oni nude, ali i mehanizmima zaštite od negativnih pojava u *online* prostoru. No, najvažnije je poslati poruku mladima da o *online* medijima trebaju učiti, a ne plašiti se njihova korištenja.

Naučene lekcije

Digitalni, *online* mediji dio su života djece i mladih gotovo od njihovog rođenja. Oni nude brojne mogućnosti za kvalitetno informisanje mladih, kvalitetno provođenje vremena, razvijanje novih obrazaca društvenosti, ali istovremeno nude i brojne stranputice kojima mladi lako mogu krenuti zavedeni *online* devijacijama.

Stoga, ključno je u budućnosti raditi na kreiranju poticajnog i podržavajućeg okruženja u kojem bi mladi koristili digitalne tehnologije na kvalitetan način. U tom kontekstu neke **preporuke za razvoj poticajnog i podržavajućeg okruženja za uspješnu interakciju mladih s digitalnim medijima uključuju:**

- *Kreiranje tehničkih uvjeta u kojima će mladi u različitim prilikama koristiti digitalne medije (posebno u manjim, ruralnim sredinama – nabavka opreme za škole, tableta ili smartphonea za učenike, osiguranje internet konekcije i sl.);*
- *Lobiranje za većom zastupljenošću medijske (a unutar nje i digitalne) pismenosti u formalnoj obrazovnoj ponudi – nastavnim planovima od vrtića do studija;*

- *Razvijanje neformalnih obrazovnih ponuda – kratkotrajni treninzi i kursevi, kako za mlade tako i za njihove roditelje i nastavnike;*
- *Koordinacija između tijela koja se u BiH već na izvjesne načine bave digitalnom pismenošću (regulator- RAK, obrazovne institucije- fakulteti, nevladine organizacije i pojedinci), kako bi se izbjeglo preklapanje djelatnosti i postigla sinergija efekata;*
- *Zagovaranje digitalne pismenosti kao jedne od ključnih kompetencija za život u savremenom dobu, u javnom prostoru (kroz „klasične medije“, ali i različite kampanje).*
- Vrlo je važno da kao pojedinci, ali i kao društvo, shvatimo da su „digitalni urođenici“ (generacije koje ne poznaju život i vrijeme bez interneta) u stalnoj interakciji s digitalnim i *online* medijima i da u njima nastupaju kao kreatori sadržaja, subjekti u komunikaciji, ali i kao objekti. Stoga je razvijanje njihovih kompetencija i podizanje svijesnosti o važnosti kvalitetnog i etičnog postupanja u online prostoru izuzetno važno za rast i razvoj djece i zaštitu njihovog najboljeg interesa u digitalnom okruženju. Internet *per se* nije ni dobar, ni loš, on je onakav kakvog ga mi kao korisnici oblikujemo pri svom korištenju. To je ključna poruka koju trebamo slati djeci i mladima, razvijajući istovremeno njihove potencijale i kompetencije za korištenje online medija. Pri tom je vrlo važno da polazimo od toga da djeca i mladi možda znaju više o tehnologiji, ali mi kao odrasli znamo više o životu. Stoga, naš zadatak je da ih kontinuirano učimo i podučavamo kvalitetu, kako korištenja interneta tako i života općenito.

Literatura

Dizdar S., Turčilo L., Rašidović E.B., Hajdarpašić L. (2012). *Informacijska pismenost: smjernice za razvoj mrežnih modula*. Sarajevo: UNSA

Tajić, L. (2013). *Medijska pismenost u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Internews

Tajić, L. Turčilo L. (2014). *Media and Information Literacy Policies in Bosnia-Herzegovina (2013)*.

http://ppemi.ens-cachan.fr/data/media/colloque140528/rapports/BOSNIA-HERZEGOVINA_2014.pdf

Žiga J., Turčilo L., Osmić A., Bašić S., Džananović Miraščija N., Kapidžić D., Brkić Šmigoc J. (2015). *Studija o mladima u Bosni i Hercegovini 2014*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung

Djeca u vizuelnom medijskom prostoru

Dženat DREKOVIĆ⁴²

Pojavom fotografije, a posebno digitalne fotografije u medijima dolazi do etičkog propitivanja o vjerodostojnosti, istinitosti same fotografije. U tom kontekstu posebno je važno na koji način se prikazuju fotografije djece. Ovdje će se problem razmatrati sa dva aspekta: medijska eksploatacija djece u svrhu senzacionalizma i populizma, kao i fenomen društvenih mreža. Nedostatkam adekvatnih zakonskih rješenja dolazi do zloupotrebe sadržaja na društvenim mrežama, a ponajviše fotografije. Ova problematika uključuje kako *online* medije, tako i roditelje a i samu djecu koja često zloupotrebljavaju javni prostor. Pored negativnih strana utjecaja medija na prava djece, postoje i svijetli primjeri, koji promiču dječija prava i bave se edukacijom, vode ka boljem razumijevanju dječijih prava kao i samoga društva.

Ključne riječi: Fotografija, imidž, senzacionalizam, mediji, manipulacija, edukacija

Uvod

U društvu u kome je sve pretvoreno u slike kakvo je naše današnje, stvara se fascinacija, najgori neprijatelj jednog stvaraoaca-fotografa. Potreba da fotograf samog sebe zadivi - fascinira, a i ostale oko sebe, dovodi do toga da on više ne proizvodi (stvara), već postaje proizvod. Brzina je postala glavno mjerilo suvremene proizvodnje i potrošnje slika.

U Debord-ovom „Društvu spektakla“ (Debord, 1992) fotografija postaje prototip karakterističnog pravca – preobražaj umjetnosti u metaumjetnost ili medije. Senzacionalizam ili spektakl nije samo skup slika - to je društveni odnos između ljudi posredstvom slike. On se ne može shvatiti samo kao vizuelna obmana koju stvaraju masovni mediji. To je pogled na svijet koji se materijalizovao. Njegova jedina poruka glasi: „Ono što se vidi je dobro, ono što je dobro vidi se“ (Debord, 1992).

42

fotograf CIN-a (Centar za istraživačo novinarstvo), Sarajevo; E-mail: dzenat2012@gmail.com

Senzacionalizam i populizam u vizuelnim medijima

U medijskoj eksploataciji se koriste fotografije djece iz ratom zahvaćenih područja, siromašnih zemalja – zemalja trećeg svijeta, a sve u cilju bolje prodaje priče. Nažalost, takav tip fotografija rijetko rješava probleme, bez obzira što ukazuje na patnju i stradanje djece. To se naročito dešava poslednjih godina u zemljama Bliskog Istoka, gdje mediji često objavljuju fotografije ranjene, krvave, bespomoćne, pa čak i mrtve djece. Koliko god da su ove fotografije humanitarnog karaktera, djeci je oduzeto pravo na dostojanstven život i dostojanstvenu smrt.

Isto tako, mediji prave veliku grešku kada stavljaju crni povez preko očiju djeteta ili djece, misleći da na taj način skrivaju njegov identitet, ali u stvari, oni na taj način vrše klasično etiketiranje. Taj se problem može veoma jednostavno riješiti kroz razne foto-ilustracije koje su kreativniji i suptilniji način da se ukaže na neki problem ili stanje, kao i putem drugog ugla snimanja kroz koji se ne vidi lice djeteta.

Svjedoci smo da današnji mediji nude više zabavnog i manipulativnog nego informativnog i obrazovnog sadržaja. Slava, bogatstvo, uspjeh, popularnost su iluzije koje putem medija zamjenjuju osnovne ljudske vrijednosti, te djeca žive pod pritiskom ostvarenja nemogućeg.

Fotografija na društvenim mrežama

Nakon što je internet zamijenio TV, ljudi su se sklonili iz stvarnog života i pobjegli u virtualni svijet, gdje fikcija postaje stvarnost. To je posebno dominantno kod djece, koja umjesto da budu socijalna bića, postaju socijalno izolirane osobe. Nedostatkom adekvatnih zakonskih rješenja dolazi do zloupotrebe sadržaja na društvenim mrežama, a ponajviše fotografije. Ova problematika uključuje kako *online* medije, tako i roditelje koji često zloupotrebljavaju javni prostor narušavanjem privatnosti svoje djece (objavljivanje ličnih podataka, fotografije djece od samog rođenja, fotografije koje prikazuju socijalni status djeteta, odnosno roditelja itd.). Facebook i razni blogovi postaju mjesta za nasilje, napade, širenje neistina, vrijeđanja, klevete, huškanja drugih osoba. Kao oblik zabave, djeca sa svojim fotografijama i snimcima objavljenim na internetu sve češće prikazuju brutalna izživljavanja nad slabijima, nemoćnima, starijima, invalidima.

U današnje vrijeme *like* je postao vrijednosna jedinica za kvalitet, ljepotu i popularnost. To djecu izlaže opasnostima obzirom na to da su objavljeni njihovi privatni podaci.

Selfie je možda najprisutniji fenomen koji se pojavio u eri pametnih telefona, više nije bitno okruženje, prirodne ljepote, krajolici, arhitektura itd., već dominiraju autoportreti. To nam ukazuje na činjenicu da djeca nisu zainteresovana za ljepote koje ih okružuju već kako će „ispasti” što ljepši na tim fotografijama.

Na većinu tih telefona postoji opcija *Beauty*, gdje se softverski pegla lice, odnosno plasifikuje duh maloljetnika i umanjuje vrijednost prirodne ljepote. Ranije se na fotografijama cijenila vjerodostojnost izgleda, dok je u današnje vrijeme vizuelna laž sve prisutnija i postaje istina u fikciji.

Cyberbullying

Cyberbullying se ne može direktno povezati s jedinstvenim oblikom nasilja, no često se svodi na slanje uznemirujućih i/ili prijetećih poruka (preko Facebooka, e-maila, SMS-ova...), objavljivanje neistina, laži ili pak povjerljivih detalja u javnosti (Youtube, blog, Facebook), krađu i mijenjanje pristupnih podataka za društvene mreže te lažno predstavljanje.

Razlozi za zlostavljanje su različiti, od dosade do osvete za prijašnje fizičko maltretiranje, te potrebe za osiguravanjem vlastitog društvenog statusa.

Zbog nepostojanja straha i srama koji su prisutni kada se sve odvija u fizičkom svijetu, komunikacija koja se odvija na internetu je često grublja i manje se pazi na riječi.

Djeca sa poteškoćama u razvoju kroz fotografiju

Pored negativnih strana, utjecaja medija na prava djece, postoje i svijetli primjeri, koji promiču dječija prava i bave se edukacijom, vode ka boljem razumijevanju dječijih prava kao i samog društva.

Pozitivan primjer su medijske kampanje EDUS-a⁴³, čiji je cilj bio da putem fotografije potaknu javnost i nadležne institucije na ravnopravan tretman ove djece u društvu, kako bi im se omogućilo ispunjavanje njihovog punog potencijala. Iako je BiH potpisnica brojnih konvencija koje obavezuju na kvalitetno i dostupno obrazovanje i ranu intervenciju, samo mali broj djece s poteškoćama u razvoju to i dobije, a i tada uglavnom putem projekata i sredstvima stranih donatora.

43 EDUS-a (Edukacija za sve- Udruženje za unaprjeđenje obrazovanja i podrške djeci sa i bez poteškoća u razvoju, Sarajevo)

Na tim fotografijama djeca su predstavljena bez sažaljenja i predrasuda, onakva kakva ona jesu, emotivna, iskrena, kao osobe koje otvaraju svoja srca i daju posmatračima mogućnost da postanu bolji ljudi.

Veliki uspjeh pomenutih fotografija i kampanja je bio u tome jer su dokazale i roditeljima da se njihova djeca mogu prikazati na način kakvim ih oni sami doživljavaju. Naime, većina roditelja, poučena lošim iskustvom, postaju na neki način skeptični i uplašeni jer je društvo naviklo da gleda bizarne fotografije djece sa poteškoćama u razvoju.

Drugi primjer je izložba fotografija „Pogled” pripremljena za Međunarodni dan djeteta 2013. godine. Fotografije su nastale u vrtiću i učionicama Javne ustanove „Mjedonica”, gdje se obučavaju djeca s poteškoćama u razvoju, te prikazuju djecu u svakodnevnom školskom okruženju.

„Poslije ovih fotografija, „inkluzija” zvuči samo kao islužena riječ. Može postati stvarnost, ali samo pod uslovom da prihvatimo da je ona ustvari potrebna nama, kako bismo ulaskom u „svijet neodoljivog nekoristoljublja” dali sebi priliku da postanemo bolji ljudi. Vrata su nam oduvijek bila širom otvorena, do nas je”, rekla je Sanela Lindsay, jedna od osnivačica EDUS-a na otvaranju izložbe “Pogled”.

„Symhedonia” (Simpatija za sreću drugih ljudi) je ciklus fotografija nastao u Zavodu za zbrinjavanje osoba sa intelektualnim poteškoćama (Pazarić, Bosna i Hercegovina). Ono što ovu izložbu izdvaja među socijalno-angažovanim projektima jeste ravnopravno učešće protagonista u kreiranju slike o njima samima, od kostimografije i scenografije do izbora fotografija koje će biti izložene. Svojim pogledima, gestikulacijom i stavom oni poručuju da je njihov marginalizirani svijet otvoren za one koji žele da ga posjete.

Tokom rada na pripremi fotografija za projekat „Symhedonia”, doživio sam inkluziju od strane mojih novih prijatelja. Pokazali su puno razumijevanje za mene i moju umjetnost, prihvatili su me, uključili u svoj svijet, i zajedno kreirali sliku o sebi i meni. I, konačno, zajedno smo izvršili i odabir slika za izložbu.

U osnovi fotografija je subverzivna, ne kada užasava, iskrivljuje ili čak žigoše, nego kada je misaona (Barthes, 1980).

Naučene lekcije

- Crni povez preko očiju djeteta ili djece je alat za etiketiranje. Pitanje zaštite identiteta može se veoma jednostavno riješiti kroz razne fotoilustracije koje su kreativniji i suptilniji način da se ukaže na neki problem ili stanje, kao i putem drugog ugla snimanja kroz koji se ne vidi lice djeteta;
- Ravnopravno učešće protagonista u kreiranju slike o njima samima, od kostimografije i scenografije do izbora fotografija koje će biti izložene doprinosi vjerodostojnijem prezentovanju teme a time se osigurava i njihovo ravnopravno učešće u mediju;
- Kada se spomene „inkluzija“ obično mislimo na djecu koju je potrebno uključiti u svakodnevni život a ustvari bismo, kao kreatori medijskih sadržaja, „uključili“ sebe da bismo dobili jasnu sliku onoga o čemu treba da govorimo i izvještavamo.

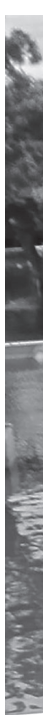
Istraživačka pitanja

1. Istražiti fenomen fotografije na društvenim mrežama.
2. Ispitati postojanje zakonskih rješenja o zloupotrebi sadržaja na društvenim mrežama, posebno fotografija, čak i od strane roditelja.
3. Da li je samo brzina na kojoj se danas insistira (instant informisanje) jedan od čestih uzroka zloupotreba ili narušavanja prava djeteta?

Literatura

Debord G, 1992, Društvo spektakla, pristup 13.01.2017.

Barthes R, 1980, SVETLA KOMORA: „Nota o fotografiji“, pristup 13.01.2017.

**SITUACIJE
KOJE POVEZUJU
DJECU I MEDIJE**

Djeca sa poteškoćama u razvoju i mediji

Željko BAJIĆ⁴⁴
Ana KOTUR⁴⁵

Ni jedan novinarski rad ne smije da potencira poteškoću koje dijete ima, ni fotografijom, ni snimljenim materijalom niti tekстом. Inkluzija predstavlja pitanje koje obuhvata sva prava djeteta. U najboljem interesu djeteta je da je uključeno, integrisano i da, shodno svojim mogućnostima učestvuje u svim aktivnostima u skladu sa svojim afinitetima, opredjeljenjima i talentima. Novinarski kodeks podrazumijeva da svako dijete bude dostojanstveno predstavljeno u medijima, što znači da je veoma bitno kakav jezik koristimo u predstavljanju djece sa poteškoćama u razvoju. Interes roditelja i najbolji interes djeteta, mogu, ali i ne moraju biti isti. Novinar mora nastojati izbjeći manipulaciju od strane roditelja. Dijete sa poteškoćama u razvoju je u svakom segmentu ravnopravno sa drugom djecom te se tako mora i predstavljati, nikako kroz posebne članke i RTV emisije. Uobičajena je praksa da se tematiziraju djeca sa poteškoćama, nikada im se ne daje prostor s drugom djecom.

Ključne riječi: Poteškoća i invaliditet, interes roditelja, terminologija, dostojanstvo

Poteškoće u razvoju i invaliditet

Međunarodni dokumenti, Konvencija o pravima djeteta, Konvencija o pravima osoba s invaliditetom te brojni međunarodni akti iz oblasti medijskih prava i sloboda insistiraju na zaštiti dostojanstva svakog djeteta, tako i djeteta s poteškoćama u razvoju.

Dijete sa poteškoćama u razvoju, prema pomenutim dokumentima, jeste ono dijete koje ima određeni oblik onesposobljenja, odnosno određenu različitost u fizičkom i/ili intelektualnom razvoju. Ipak, ta različitost nije i ne smije biti razlogom drugačijeg posmatranja djece sa poteškoćama u razvoju.

44 Novinar Radija Bosne i Hercegovine, Sarajevo, e-mail: bajicz59@gmail.com

45 Freelance novinarka, e-mail: akotur15@gmail.com

Postoje dva vladajuća modela posmatranja invaliditeta, odnosno poteškoća kada se radi o djeci. Prvi model je medicinski, koji posmatra onesposobljenje kao uzrok nemogućnosti ravnopravnog djelovanja osobe koja ima onesposobljenje i u kojem onesposobljenje kao takvo biva konačno, na teret samoj osobi. Njemu se pristupa iz konteksta čiste medicinske potrebe za intervencijom, pomagalom, pomoći. Sa druge strane, stoji socijalni koncept poteškoće, koji posmatra interakciju osobe koja ima onesposobljenje, u ovom slučaju djeteta, sa spoljašnjom sredinom koja toj osobi nije prilagođena. Tako, svaka sredina koja ima prepreke izaziva invaliditet kao takav i zapravo je suština u međudjelovanju, jer onesposobljenje nije uočljivo u sredinama koje su prilagođene vrsti onesposobljenja (ako postoji rampa na ulazu u instituciju, pravo na pristup korisniku kolica nije onemogućeno, ukoliko dijete ima poteškoće u učenju, primjena različitih tehnika i podrške u nastavnom procesu uklanjaju barijeru, ako je u domu zdravlja zaposlen tumač za znakovni jezik, osoba sa oštećenjem sluha može ravnopravno da komunicira na sebi prilagođen način)... Može se primijetiti da svi krovni dokumenti koji regulišu kako prava djeteta, ali i prava osoba sa invaliditetom, zastupaju kombinovani model pri tome ne zanemarujući individualnost iz medicinskog modela. Jer, sve osobe sa istom vrstom invaliditeta ne izražavaju invaliditet na isti način. S druge strane, promovise se značaj prilagođavanja kao uslova za jednake mogućnosti i jednako učešće u duštvu osoba sa invaliditetom i djece sa poteškoćama u razvoju.

Vrlo je bitna činjenica da djeca sa poteškoćama u razvoju ne moraju postati osobe sa invaliditetom! Potrebno je, naime, shvatiti da se uz adekvatan, pravovremen i sveobuhvatan rad sa djecom može u određenom dijelu dovesti do prevencije trajnog invaliditeta.

Termin „poteškoća u razvoju“, najčešće se koristi iz razloga što kod djece postoji mogućnost da, uz rehabilitaciju i intervenciju, ne nastane trajno onesposobljenje, odnosno da posljedice onesposobljenja budu ublažene, u skladu sa razvojem organizma i mogućnostima koje razvoj pruža.

Djeca sa poteškoćama u medijima i jezik medija o djeci sa poteškoćama u razvoju

Djeca sa poteškoćama u razvoju imaju poteškoće, ali to ne znači da poteškoće imaju njih.

Pri predstavljanju djeteta s poteškoćama mediji ne smiju ni gestom, ni govorom, ni slikom potencirati invaliditet djeteta.

Novinar mora poći od pretpostavke da djeca, bez obzira da li je riječ o djetetu sa poteškoćama

ma u razvoju ili ne, umnogome sama uređuju međusobne odnose. Stoga, potencirati nečiju posebnost (pozitivnu ili negativnu) stvara više štete nego koristi. Uostalom, takvo potenciranje u suprotnosti je s opštim opredjeljenjem društvene uključenosti, stvaranja jednakih uslova za život i obrazovanje za svu djecu.

U proteklim decenijama bitno se promijenila terminologija u samom sistemu obrazovanja kada je riječ o djeci s poteškoćama u razvoju. Naprimjer, prije nekoliko decenija stručnjaci koji su se obrazovali za rad sa djecom s poteškoćama sticali su diplome diplomiranih defektologa. To, indirektno, sugeriše da rade s „defektnom djecom“, ovakav pristup odbačen je i sa aspekta proste političke korektnosti, no što je mnogo važnije, sa aspekta humanosti i etike.

U našoj zemlji postoji nekoliko kvalitetnih priručnika o korektnoj terminologiji kada je riječ o djeci s poteškoćama, odnosno, o osobama s invaliditetom. Oni su nastajali kroz različite projekte podržane od strane međunarodnih organizacija za zaštitu ljudskih prava i obrazlažu izvještavanje o osobama sa invaliditetom, uključujući i djecu sa poteškoćama u razvoju, iako se ni jedan od njih ne bazira isključivo na izvještavanju o djeci sa poteškoćama u razvoju (Kodeks, 2012).

Sama terminološka odrednica, dijete sa poteškoćama u razvoju, nosi nekoliko ključnih aspekata izvještavanja. Dijete, svako dijete je prije svega upravo to – ljudsko biće određene uzrasne kategorije, a tek onda nosilac određene karakteristike. Kada govorimo o pristupu sa stanovišta sintagme „sa poteškoćama u razvoju“, ona označava određenu karakteristiku koja nije suštinska za dijete o kojem govorimo. Ova karakteristika je samo jedna i nešto što dijete ima, uz sve ostale karakteristike. Nasuprot ovome, vrlo dugo su egzistirali termini poput „invalidne, hendikepirane, oštećene djece“, koji su značili da dijete nije ništa drugo osim svoje poteškoće i ne može biti, odnosno jednom prosječnom konzumentu izraza signalizirali da je to preovlađujuća osobina djeteta.

Veoma često, stručnjaci u oblasti odnosa sa javnošću, medija i kreiranja društvenih stavova, imaju problem i sa zakonskom terminologijom i terminologijom koja je dostupna u udžbenicima, gdje valja znati da se ovakva terminologija nešto sporije mijenja i da prolazi složeniju proceduru izmjene, te da samim time podliježe provjeri i preispitivanju u medijskim sadržajima. Imajući u vidu da je analiza zakonskih elemenata mnogo obimnija od prostora koji imamo, napominjemo da je u ovom kontekstu, relevantan Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija u BiH,

prezentovan UN Komitetu za prava osoba sa invaliditetom u Ženevi, u septembru 2016. godine. Jasno je, ovdje izostaju sistemska rješenja problematike, te je ista moguće potencirati i kroz rad u medijima.

Moguće teme u izvještavanju o djeci sa poteškoćama u razvoju

Inkluzija u redovne škole djeteta s poteškoćama jedna je od najčešće medijski eksploatisanih i obuhvata čitav spektar mogućih tema. Primjer stereotipa je da se novinarski rad napravi po modelu: dijete s poteškoćama koje će reći kako su ga školski drugovi prihvatili bez problema; nastavnik/nastavnica koja će to potvrditi i, na kraju, školski drugovi koji su tu samo da potkrijepe ranije rečeno. Krajnje neprofesionalan pristup!

Ne postoji dijete s poteškoćama koje nije prošlo kroz vrijeme predrasuda i stereotipa, period prilagođavanja i dokazivanja i, najzad, manje ili više uspješnog uklapanja.

Među pedagogima vlada značajan otpor, dijelom zbog stručne nepripremljenosti, dijelom zbog nespremnosti da se upuste u „avanturu“ s djetetom s poteškoćama; dakle, i teza nastavnika je neodrživa.

Školski drugovi: nikada dijete nije jednako dobar drug sa svakim od svojih vršnjaka. Znači, tvrdnja o najboljim drugovima je neiskrena.

Druga zahvalna tema za medije su specijalne škole za djecu s poteškoćama u razvoju. Ovo naročito vrijedi u slučajevima postojanja internata. Bez svake sumnje, riječ je o segregiranom obrazovanju i novinar toga mora biti svjestan. Opet se suočavamo sa stereotipom: bez izuzetka, upoznamo najbolje učenike, djecu koja su talentovana, nikada neko prosječno dijete. Kako bi izbjegao „odrađivanje povjerenog zadatka“ novinar treba zaviriti u samu suštinu - kako izgleda radni dan, kakav je odnos nastavnika i djece, koji su problemi, koja su ograničenja slobode...

Među pedagogima koji rade s djecom u segregiranim uslovima rasprostranjena je teza da se u inkluzivnim uslovima nikada ne mogu postići jednaki rezultati kao u specijalnom obrazovanju. Novinar mora razdvojiti interes pedagoga od stvarnog interesa djeteta.

Kao dopuna pomenutim temama pojavljuju se aktivnosti djeteta u svim ostalim sferama, osim obrazovnog procesa. Inkluzija je najčešće eksploatisana kao dio procesa edukacije, ali ona obuhvata mnogo širi i dublji koncept ravnopravnosti i jednakog učešća djece u

svim sferama života. Dakle, ovdje se mogu ubrojati i sport, vannastavne aktivnosti, proces prilagođavanja u cilju postizanja jednakih mogućnosti, porodični život, pravo na zdravstvenu zaštitu djece, koje je jako bitno u korelaciji, pravo na rehabilitaciju i ranu intervenciju kao skup mjera i aktivnosti u cilju postizanja što boljih rezultata sa djecom i umanjivanja mogućnosti da dijete sa poteškoćama u razvoju postane osoba sa invaliditetom.

Uobičajeno je da se dijete s poteškoćama u razvoju uključuje u medijske sadržaje s djecom bez poteškoća samo ako je tema inkluzija. Veoma rijetko se dijete s poteškoćama intervjuiše ako je riječ o nekoj opštoj temi - da bi predstavilo svoj literarni rad, sliku, da bi sviralo ili pjevalo sa drugom djecom, da se ne govori da bude uključeno u vizuelne priredbe poput plesa, folkloru i slično.

Slična je situacija i pri izvještavanju o sportskim dostignućima. Informacija da se radi o djetetu s poteškoćama mora se navesti samo onoliko koliko je nužno, svakako ne da ta okolnost bude osnova cijele informacije gdje će se dijete osjetiti izmanipulisanim.

Svrha svih ovih objašnjenja jeste da se izbjegne obilježavanje djeteta. Nema nikakve sumnje, ne pravi novinar nikada svoj prilog s ciljem da povrijedi ili omalovaži dijete sa poteškoćama u razvoju. Međutim, treba se sjetiti, dobra namjera je jedno, stvarni efekat novinarskog truda nešto sasvim drugo.

Interes roditelja može, ali i ne mora biti najbolji interes djeteta

Jedan od mogućih problema u procesu izvještavanja o djeci s poteškoćama može biti i stav roditelja. Autor priloga mora izbjeći manipulaciju od strane roditelja. Naime, nerijetko se dešava da u sveopštoj ekonomskoj krizi roditelji pribjegavaju isticanju bolesti ili invaliditeta svog djeteta kako bi izazvali lažnu solidarnost kroz medije.

Nasuprot ovome, tužna istina je da se roditelji djece s poteškoćama u bukvalnom smislu stide medijskog istupanja, mada, njihovo pojavljivanje bi, posebno ako je riječ o uglednim ličnostima, bilo od velike koristi na razbijanju predrasuda.

Ukoliko izostavimo ovaj negativni aspekt manipulacije poteškoćama i opštom slikom odgajanja djeteta sa poteškoćama u razvoju, postoji mogućnost da se interes roditelja i najbolji interes djeteta u mnogo čemu i ne dodiruju. U Bosni i Hercegovini i dalje posmatramo porodicu kao cjelinu u kojoj svi članovi moraju razmišljati istovjetno, što ovdje ne mora biti slučaj. Zadatak novinara je da dobije što više relevantnih podataka o tome šta dijete

sa poteškoćama može, kako na najbolji način pristupiti razvijanju mogućnosti i talenata djeteta, te razmotriti ono što dijete želi. Veoma je važno imati na umu da ne postoji jasno razgraničenje pristupa jačanju porodice i jačanju kapaciteta djeteta, te da svi članovi porodice na sebi svojstven način doživljavaju poteškoće jednog svog člana, a da taj član mora i treba dostići svoj maksimum kao ličnost. U zemlji u kojoj je preovlađujuće patrijarhalno shvatanje uloga u porodici, imati člana sa poteškoćama u razvoju još uvijek podliježe veoma oštrom i nepovoljnom sudu javnosti, sažaljivom tonu u obraćanju porodici i samim time, još je bitnije stvoriti jasno razgraničenje prava djeteta od rasterećenja porodice kao osnovne ćelije društva.

Izazovi izvještavanja o djeci sa poteškoćama u razvoju

Najčešći izazovi u izvještavanju o djeci sa poteškoćama u razvoju su pristupanje samom djetetu, način dobijanja informacija, prenošenje informacija u javni prostor, te komunikacija sa akterima koji su zainteresovani za proces izvještavanja o djeci sa poteškoćama u razvoju.

Neophodno je provesti kvalitetno vrijeme u društvu djeteta sa poteškoćama u razvoju prije samog procesa stvaranja medijskog sadržaja, saznati i pronaći nit kojom ćete se povezati sa djetetom, učiniti nešto što dijete čini sretnim. Novinar mora imati na umu da sve sadržaje koje plasira mora preispitati u svrhu najboljeg interesa djeteta, jer kreira javno mišljenje.

Najveći izazov odgovornog izvještavanja o djeci sa poteškoćama je postavljanje imperativa sistemskih rješenja – ni jedno rješenje koje zadovoljava jedan ili ograničen broj slučajeva, nije rješenje i ne treba ga tako posmatrati. Sva djeca imaju jednaka prava i u ovom slučaju treba paziti isključivo na način na koji se postiže najbolji interes djeteta i njihova prava u punom obimu.

Odgovornost novinara je i ponuditi moguća rješenja, koja saznaje u kontaktu sa nadležnim institucijama, službama ili organizacijama civilnog društva.

Naučene lekcije

- Dijete nije isto što i poteškoća;
- Najbolji interes djeteta ne podudara se uvijek sa najboljim interesom roditelja;
- Jezik medija je bitan u kreiranju svijesti javnosti o djeci sa poteškoćama u razvoju.

Istraživačka pitanja

1. Na koji način se u medijskom prostoru krše prava i narušavaju interesi djece sa poteškoćama?
2. Koji podaci postoje, a koji nedostaju da bi se mogla kreirati systemska rješenja problema sa kojima se suočavaju djeca sa poteškoćama i njihove porodice? Čija je odgovornost za prikupljanje, analizu i izvještavanje o ovim podacima?

Literatura

Kodeks o načinu predstavljanja osoba sa invaliditetom u medijima, Sarajevo, (2012)
MyRight u BiH, (2016). Alternativni izvještaj o primjeni Konvencije o pravima
osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini, Sarajevo.

Djeca u kriminološko -viktimološkom fokusu i mediji

prof. dr. Elmedin MURATBEGOVIĆ⁴⁶

Osnovni cilj rada je da skrene pažnju kreatorima medijskih sadržaja na složenost BH sistema krivičnog pravosuđa za djecu i da pojasni zaštitu najboljeg interesa djeteta. Zbog toga će u tekstu biti prezentovani Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Brčko Distriktu BiH i Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Federaciji BiH (u nastavku teksta zakoni) kao sistemski propis koji kao takav predstavlja *lex specialis* u ovoj oblasti. Predstaviti ćemo osnovne odredbe koje dokazuju da se zakoni temelje na rješenjima savremenog krivičnog zakonodavstva, međunarodnim standardima i iskustvima i primjerima dobre prakse drugih zemalja. Ovi zakoni svojim rješenjima stvaraju temelje sistema maloljetničkog pravosuđa, u čijem je središtu dobrobit djeteta. Na ovaj način domaće zakonodavstvo slijedi primjere drugih država koje su donijele odvojena zakonodavstva za maloljetnike. Osim toga, ne treba zaboraviti ni na obavezu vlasti koja proizlazi iz međunarodnih dokumenata za stalnim prilagođavanjem domaćeg zakonodavstva savremenim rješenjima. Na kraju, ove zakone treba shvatiti i kao novi vid društvene reakcije na uvijek aktuelnu pojavu maloljetničkog prestupništva. Izvještavanje o ovom inovativnom pristupu u tretmanu djece u kontaktu sa zakonom, predstavlja izazov za cjelokupnu javnost, a naročito za novinare koji danas svojom profesionalnošću mogu formirati javno mnijenje koje je neophodno da bi se ovakvi zakoni proveli.

Ključne riječi: djeca u sukobu sa zakonom, prestupništvo, žrtve, zakoni

Uvodna razmatranja

Sistem krivičnog pravosuđa prepoznaje djecu u sukobu sa zakonom kao žrtve, uzimajući u obzir činjenicu da maloljetnim osobama nedostaje odgovarajuća zrelost (moralna, spoznajna, psihološka, emocionalna) da bi ih se tretiralo kao punoljetne počinitelje krivičnih djela.

46

Vanredni profesor, Katedra za kriminologiju, Univerzitet u Sarajevu, E-mail: emuratbegovic@fkn.unsa.ba

Općenito gledano, postupak prema maloljetnicima predstavlja kombinovani oblik pravosudnog i preovlađujućeg zaštitničkog modela koji maloljetnicima, u odnosu na punoljetne počiniocima krivičnih djela u redovnom krivičnom postupku, daje povoljniji procesni položaj, značajniju ulogu i zaštitu. U ovaj sistem involvirani su i elementi modela minimalne intervencije zasnovane na izbjegavanju uključivanja djeteta u sukob sa zakonom u formalni krivični postupak i izricanju sankcija. To se postiže kroz diverziono postupanje primjenom principa *oportuniteta*⁴⁷ kada se krivično gonjenje ili obustava postupka prema maloljetniku uslovljava izvršenjem određenih obaveza. Princip oportuniteta otvara mogućnost primjene mehanizama kojim se, van formalne krivične procedure, predmeti maloljetnih učinilaca krivičnih djela rješavaju jednostavno, efikasno i bez velikih troškova. Posmatrano u tom svjetlu, pomirenju žrtve i učinioca krivičnog djela (medijacija), ukazuje da su u ovaj sistem ugrađeni i elementi restorativnog modela⁴⁸ postupanja prema maloljetnicima.

Prema utvrđenim pravilima, postupanja prema djeci u sukobu sa zakonom, mlađim punoljetnim osobama kao i djeci i maloljetnicima koja su žrtve ili svjedoci učinjenog krivičnog djela, dužni su postupati sudovi, tužiteljstva, uključujući ovlaštene službene osobe, organi starateljstva, porodice, škole, institucije na svim nivoima društvene zajednice, kao i drugi učesnici uključeni u krivičnu proceduru.

Bez obzira o kojoj se fazi postupka radi, važi pravilo obavezne specijalizacije službenih aktera krivičnog postupka koji se vodi prema djeci u sukobu sa zakonima ili protiv odraslih osoba koje su na štetu djece učinili neko krivično djelo. Specijalizacija podrazumijeva posjedovanje i sticanje posebnih znanja iz oblasti prava djeteta i krivičnopravne zaštite djece koja se dokazuju posebnim uvjerenjem/certifikatom.

Ovaj rad bi trebao dati kratki prikaz postupka prema zakonima o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u BiH, omogućivši tako novinarima da na jednostavan način sagledaju korake u postupanju.

47 U skladu sa principom legaliteta krivičnog gonjenja tužilac je dužan da preduzme krivično gonjenje ako postoje dokazi da je učinjeno krivično djelo, osim ako zakonom nije drugačije propisano. Izuzetak od ovog principa je načelo oportuniteta krivičnog gonjenja u postupku prema maloljetnicima koje tužiocu za maloljetnike daje pravo da ne preduzme krivično gonjenje, iako su ispunjeni stvarni i pravni razlozi za gonjenje. Prema ovom načelu, tužilac prvo cijeni postojanje stvarnih i pravnih razloga za pokretanje postupka pa tek onda cjelishodnost krivičnog gonjenja. Princip oportuniteta ne daje pravo tužiocu da proizvoljno odlučuje da li će preduzeti krivično gonjenje. U donošenju odluke o ne preduzimanju krivičnog gonjenja treba da se uzimaju u obzir razlozi cjelishodnosti sa aspekta javnog interesa. U svakom konkretnom slučaju tužilac treba da procjenjuje da li je u javnom interesu da se učinilac goni ili ne.

48 Restorativna pravda, proces u kome sva lica koja su neposredno i posredno vezana za krivično djelo, zajedno, kroz dijalog, medijaciju, međusobno povjerenje i razumijevanje, pokušavaju da prevaziđu posljedice koje su nastupile izvršenjem krivičnog djela. Restorativna pravda, dakle, podrazumijeva bavljenje uzrocima i pokušaj ponovnog uspostavljanja stanja i odnosa narušenih krivičnim djelom primjenom različitih metoda – mirenja, posredovanjem, restitucijom, izvinjenjem itd.

Šta je novo u tretmanu „djece u kontaktu sa zakonom” u BiH

Novim propisima omogućeno je da samo edukovani, specijalizirani kadrovi, svjesni položaja djeteta u krivičnom postupku, svojom profesionalnošću i sposobnošću, mogu na adekvatan način vršiti odgojni uticaj prije pokretanja krivičnog postupka, za vrijeme njegovog trajanja i tokom izvršenja sankcija i drugih mjera, znajući da ta ophođenja u svojoj ukupnosti čine jedan jedinstveni, integralni odgojni proces u razvoju njihove ličnosti i jačanju lične odgovornosti. Specijalizirani kadrovi svojim znanjem i umijećem će znati prepoznati potrebe djeteta i maloljetnika, žrtve krivičnog djela i preduzeti adekvatne mjere pomoći i zaštite njihovih vitalnih interesa u svim fazama krivičnog postupka.

Jedan od osnovnih principa Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u BiH - „Presumjeravanje od redovnog postupka” ili „Alternativne mjere“. Pod *alternativnim mjerama* podrazumijevamo sve mjere koje ne uključuju institucionalno (zavodsko, zatvorsko itd.) zbrinjavanje i odvajanja od sredine u kojoj dijete živi. Prateći savremene svjetske trendove odgojne preporuke i policijsko upozorenje, predstavljaju i postaju alternativni oblik reakcije na maloljetničko prestupništvo kojim se, u odnosu na postojeće krivične sankcije i tradicionalni retributivni model (pravda zasnovana na kažnjavanju), na efikasniji način štite interesi maloljetnika, žrtve učinjenog krivičnog djela i interesi društvene zajednice. Određujući vrste odgojnih preporuka Zakoni o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u BiH, tužiocu i sudiji daju istu mogućnosti izricanja svih predviđenih odgojnih preporuka, ali uvode i policijsko upozorenje kao novi instrument diverzije, odnosno skretanja od formalnog krivičnog postupka i rješavanja krivičnog slučaja maloljetnika u najranijoj fazi postupka, prije nego je krivični postupak pokrenut.

Primjenom novih zakona u rješavanju problema maloljetničkog prestupništva daje se aktivnija uloga, kako maloljetniku u sukobu sa zakonom i njegovoj porodici, tako i državnim organima, ustanovama i zajednici uopće, ali i žrtvi krivičnog djela, uz puno uvažavanje njenih prava.

Policijsko upozorenje

Svrha izricanja policijskog upozorenja je da se ne pokreće krivični postupak prema djetetu i da se na taj način utiče na pravilan razvoj djeteta i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična djela. Da bi službena osoba izrekla policijsko upozorenje, moraju biti ispunjena četiri uslova:

- da se radi o krivičnom djelu za koje se može izreći novčana kazna ili kazna zatvora

- do tri godine (u FBiH i RS) ili do jedne godine (Brčko Distrikt BiH);
- da postoje dokazi da je maloljetnik učinio protupravno djelo koje je zakonom određeno kao krivično djelo;
- da je to djelo srazmjerno okolnostima i težini krivičnog djela i stepenu ugroženosti zaštićenog dobra;
- da se s obzirom na lična svojstva maloljetnika i bez vođenja krivičnog postupka izricanjem policijskog upozorenja, može uticati na pravilan razvoj i jačanje lične odgovornosti maloljetnika kako ubuduće ne bi činio krivična djela.

Ako su po ocjeni službene osobe ispunjeni ovi uslovi, provodi se zakonom propisana procedura vodeći računa o zaštiti najboljeg interesa djeteta.

Policijski organ vodi evidenciju izrečenih policijskih upozorenja koja nema karakter kaznene evidencije. Na ovakav način zakonodavac je napravio razliku između evidencije mjera policijskog upozorenja kao mjere preventivnog karaktera i evidencije odgojnih mera i ostalih zakonom propisanih krivičnih sankcija. Ove evidencije se ne mogu upotrijebiti na bilo koji način i u bilo kojem postupku koji bi štetio djetetu.

Odgojne preporuke

Svrha odgojnih preporuka je da se ne pokreće krivični postupak prema djetetu, nego da se njihovom primjenom utiče na pravilan razvoj i jačanje lične odgovornosti maloljetnika kako ubuduće ne bi činio krivična djela. Njihov cilj je promjena ponašanja maloljetnika i otklanjanje rizičnih faktora koji su imali za posljedicu izvršenje djela, kao i da se otkloni šteta nastala povodom počinjenog krivičnog djela.

Ukoliko nije izrečeno policijsko upozorenje, tužilac primjenom načela oportuniteta također, cijeni cjelishodnost pokretanja krivičnog postupka, a zatim i primjenu odgojnih preporuka.

Dakle, da bi tužilac izrekao odgojnu preporuku moraju biti zadovoljena tri sljedeća uslova:

- da se radi o krivičnom djelu za koje se može izreći novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine,
- da postoje dokazi da je maloljetnik učinio protupravno djelo koje je zakonom određeno kao krivično djelo,
- da je tužilac donio ocjenu o necjelishodnosti pokretanja krivičnog postupka s obzirom na prirodu krivičnog djela i okolnosti pod kojima je učinjeno, raniji život maloljetnika i njegove lične karakteristike, a za krivična djela za koja je propisana kazna zatvora duža od tri godine.

Pored navedenih, moraju kumulativno biti ispunjeni i uslovi:

- da je maloljetnik priznao izvršenje krivičnog djela,
- da je priznanje dato slobodno i dobrovoljno,
- da postoji dovoljno dokaza da je učinio krivično djelo,
- da maloljetnik u pisanoj formi izražava spremnost za pomirenje sa oštećenim,
- da maloljetnik u pisanoj formi da pristanak za primjenu odgojne preporuke, a mlađi maloljetnik i uz pristanak roditelja, odnosno staratelja,
- da u pisanoj formi pristanak da i oštećeni u slučaju kada se to prema zakonu zahtijeva.

Nakon što utvrdi da postoji mogućnost i opravdanost primjene odgojnih preporuka, tužilac pokreće zakonom propisanu proceduru.

Zakon je predvidio mogućnost izricanja šest vrsta odgojnih preporuka:

- 1) lično izvinjenje oštećenom;
- 2) naknada štete oštećenom;
- 3) redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao;
- 4) uključivanje u rad, bez nadoknade, u humanitarne organizacije ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja;
- 5) liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi;
- 6) uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman odgojnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savjetova lišta.

Kada tužilac donese naredbu kojom izriče odgojnu preporuku i preporuka bude u cjelosti izvršena, tada donosi naredbu o nepokretanju postupka. Ukoliko je preuzeta obaveza iz odgojne preporuke djelimično izvršena, tužilac može postupiti na dva načina – donijeti naredbu o nepokretanju ili pokretanju pripremnog postupka.

Krivične sankcije

Prijedlog za izricanje krivične sankcije predstavlja vrstu akta koji je svojstven samo u postupku prema maloljetnicima. Prijedlog sadrži rezultate pripremnog postupka i ocjenu dokaza da je maloljetnik učinio protupravno djelo koje je zakonom određeno kao krivično djelo, okolnosti koje se tiču ličnosti maloljetnika i prilika u kojima živi, razloge zbog čega se tužilac opredijelio za predloženu sankciju, te razloge zbog kojih konkretni slučaj nije riješio (ili je pokušao ali u tome nije uspio) primjenom odgojne preporuke. Bitni sadržaj prikupljenih podataka o ličnosti maloljetnika obrazlaže se tako da to, koliko je moguće, ne

djeluje štetno na odgoj maloljetnika. Uz prijedlog, tužilac dostavlja i dokaze kojima potvrđuje činjenične navode iz prijedloga.

Nakon prijema predmeta, a prije donošenja odluke po prijedlogu tužioca za izricanje krivične sankcije prema maloljetniku, sudija je dužan da razmotri mogućnost i opravdanost primjene odgojne preporuke. Ovu obavezu sudija ima kako po službenoj dužnosti, tako i kada vijeće za maloljetnike⁴⁹ donese takvu odluku.

Sudija i tužilac utvrđuju da li su za primjenu odgojne preporuke ispunjeni uslovi, odnosno:

- da li se u konkretnom slučaju radi o krivičnom djelu za koje se može izreći novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine,
- da li postoje dokazi da je maloljetnik učinio protupravno djelo koje je zakonom određeno kao krivično djelo,
- te da li je s obzirom na prirodu krivičnog djela i okolnosti pod kojima je djelo učinjeno, raniji život maloljetnika i njegove lične karakteristike, ne/cjelishodno vođenje postupka i izricanje krivične sankcije.

Sudija može postupiti na isti način i u slučaju krivičnog djela sa propisanom kaznom zatvora i dužom od tri godine ako je takvo postupanje u skladu sa principom srazmjernosti.

Na ovaj način, stvorena je zakonska mogućnost da i sudija u fazi nakon podnošenja prijedloga za izricanje krivične sankcije, primjenom odgojnih preporuka vrši preusmjeravanje maloljetnika u sukobu sa zakonom od formalnog krivičnog postupka (diverzija).

Naučene lekcije

- Kreatori medijskih sadržaja, prvenstveno novinari, ali i svi njihovi sagovornici (sudije, tužioci, socijalni radnici, obrazovni profesionalci, itd.) bi trebali razumjeti presjek tretmana djece u kontaktu sa zakonom u BiH, kako bi mogli dati doprinos zaštiti najboljeg interesa djeteta u slučajevima u kojima se dijete pojavi u ulozi izvršioca, svjedoka ili žrtve krivičnog djela.

49 U sudovima prvog stepena postoji odjeljenje za maloljetnike koje se sastoji od jednog ili više sudija za maloljetnike i jednog ili više stručnih savjetnika. U sudovima prvog i drugog stepena u BiH postoji vijeće za maloljetnike sastavljeno od trojice sudija (vanraspravno vijeće). U prvom stepenu za krivična djela učinjena u vrijeme maloljetstva, bez obzira na propisanu kaznu, sudi sudija kao pojedinac. Kada sudi u drugom stepenu, vijeće za maloljetnike drugostepenog suda sastavljeno je od trojice sudija određenih rasporedom poslova u tom sudu i koji imaju posebna znanja iz oblasti prava djeteta i prestupništva mladih. Vijeće sastavljeno od trojice sudija koji imaju posebna znanja odlučuje o žalbama protiv odluka „Sastav vijeća za maloljetnike”, po pravilu, čine sudije koji nisu istog spola.

- Mediji su sastavni dio naših života i to u svim fazama, uključujući čak i najraniju dob. Različiti medijski programi, prisutni su u gotovo svim kućanstvima, a zbog relativno lake dostupnosti i brzine širenja informacija, neizostavni su faktori ljudske svakodnevnice. Funkciju masovnog medija, naročito među mladima, u posljednje vrijeme sve više poprima i internet, što doprinosi sve većem otvaranju mogućnosti dvosmjerne komunikacije, te brisanju jasnih granica između slanja i primanja poruka.
- U današnjim društvenim odnosima u kojima se dijete pojavljuje u viktimološko-kriminološkom fokusu, može se zapaziti da je posebno neistražen problem odnosa djece spram medija, te uloge medija u procesu prevencije, tretmana ali i resocijalizacije, obrazovanja i uopšte odgoja djece.
- Ovaj problem je naročito izražen u Bosni i Hercegovini, jer u biti, po prvi put postoji poseban Zakon kojim se tretiraju djeca koja su žrtve, svjedoci i izvršioци krivičnih djela. Bilo bi preambiciozno napraviti listu "alineja" o čemu bi novinari trebali pisati ili izvještavati u narednom periodu, kada je u pitanju ova problematika.
- Upravo upoznavanje sa novim procedurama i tzv. diverzionim mjerama kojima se pokušava raditi na prevaspitanju djeteta čak i onda kada je izvršilo krivično djelo, kroz angažman roditeljskih kapaciteta, škole, centara za mentalno zdravlje i organa starateljstva ali i cjelokupne lokalne zajednice. Upoznati se sa procedurama i afirmisati dobru praksu koja je za sada (nažalost) skoro pa sporadična, bit će možda i najveći zadatak novinara u narednom periodu.

Istraživačka pitanja

1. Istražiti ko su naši stručni kadrovi koji svojom profesionalnošću i sposobnošću, mogu na adekvatan način vršiti odgojni uticaj prije pokretanja krivičnog postupka, za vrijeme njegovog trajanja i tokom izvršenja sankcija i drugih mjera, znajući da ta ophođenja u svojoj ukupnosti čine jedan jedinstveni, integralni odgojni proces u razvoju njihove ličnosti i jačanju lične odgovornosti? Koliko ih ima? Gdje se educiraju? Ko ih i kojim procesima certificira?
2. Istražiti koliko je u BiH izrečeno alternativnih mjera? Kakva su iskustva u primjeni alternativnih mjera? Kako se izvještava u medijima o takvim situacijama?
3. Ispitati kako teče proces saradnje stručnih službi u školama i centara za socijalni rad i centara za mentalno zdravlje u slučajevima prepoznavanja djece u riziku u našim osnovnim i srednjim školama? Koje programe primjenjuju? Ko radi s roditeljima kao „treći roditelj“? Šta sadrže individualni planovi brige za dijete u riziku? Gdje se oni implementiraju?
4. Istražiti kakva je funkcija dnevnih centara za djecu u kontaktu sa zakonom? Koje programe primjenjuju? U kojim javnim preduzećima i na koji se način primjenjuju alternativne mjere kao rad u korist lokalne zajednice?

Literatura

Berger, L., Slack, K., Waldfogel, J., Bruch, S. (2010), „Caseworker-Perceived Caregiver Substance Abuse and Child Protective Services Outcomes”, *Child Maltreatment*, August 2010; vol. 15, 3: pp. 199-210.

Budimlić, M., Datzer, D. i Muratbegović, E. i sur (2010). „Izvršenje alternativnih mjera za maloljetnike: pravni, institucionalni i praktični problemi”, Sarajevo: Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu, Sarajevo.

Cigler, S. (1992), „Načelo legaliteta i oportuniteta krivičnog gonjenja”, (magistarski rad), Pravni fakultet, Novi Sad.

Jones, L., Cross, T., Walsh, W., Simone, M. (2005), „Criminal Investigations of Child Abuse”: The Research Behind „Best Practices Trauma, Violence, & Abuse”, July 2005; vol. 6, 3: pp. 254-268.

Lazin, Đ. (2008) Pravni fakultet u Beogradu, Princip oportuniteta u pokretanju krivičnog postupka prema maloljetnicima“, Međunarodni naučni skup „Krivičnopravna pitanja maloljetničke delikvencije“, Beograd.

Muratbegović, E. (2014), „Analiza usklađenosti zakonodavstva o maloljetničkom prestupništvu u Bosni i Hercegovini sa međunarodnim standardima (primjena alternativnih mjera u okviru postojećeg zakonskog okvira o maloljetnicima u odnosu na međunarodne standarde i praksu)”, Save the Children International Sarajevo.

Muratbegović, E. (2011), „Aplikacija alternativnih mjera za maloljetnike”, Centar za istraživanje politika suprotstavljanju kriminalitetu (CPRC) - Sarajevo.

„Uredba o primjeni odgojnih preporuka prema maloljetnicima”, (Službene novine Federacije BiH, 11/15).

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u FBiH, (Službene novine Federacije BiH, 07/14).

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj („Sl.glasnik RS” br.13/10,61/13).

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Brčko Distriktu BiH („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, broj 44/11).

„Zbirka odabranih preporuka Savjeta Evrope“, Savjet Evrope, Beograd, 2004. god; str.9-20.

Djeca u siromaštvu: kako ispričati zanimljivu priču u najboljem interesu djeteta?

Milnica MILOJEVIĆ⁵⁰

U ovom tekstu se problematizuju medijske priče o djeci koja žive u siromaštvu, a koje su veoma često patetične i stereotipne. U tim pričama novinari rijetko otvaraju pitanje: Šta je korijen siromaštva? Da li su roditelji, socijalne službe... i ostali članovi društva uradili sve kako bi djeci obezbijedili dostojanstven život? Ova pitanja ostaju bez odgovora, ukoliko se priča se svodi na „socijalu“, što je ključna greška u pristupu – jer svako dijete ima PRAVO na uslove za normalan život, a roditelji i zajednica su DUŽNI da mu to obezbijede. Kada se priči pristupi na ovakav način, uz uvažavanje prava djeteta na privatnost, novinar/ka je na dobrom putu da kreira društveno odgovoran medijski sadržaj. Neophodna je i empatija (autor/ka treba da zamisli da je juna/kinja priče njegovo/njeno dijete ili mlađi brat), te svijest o tome šta je svrha priče. Priča neće ugroziti dostojanstvo djeteta, ukoliko se istaknu njegova dostignuća, uprkos siromaštvu.

Ključne riječi: dječija prava, empatija, dekonstrukcija stereotipa, dostignuća, siromaštvo, dostojanstvo

Kome i čemu služi priča o gladnoj „uplakanoj djevojčici“?

„Djeca jedno drugom do uha, a nemaju ni kuće ni kruha“, „Moja djeca nikada nisu spavala u krevetu“, „Djeca su mi gladna i promrzla, pomozite mi“.... neki su od naslova tekstova iz 2015. godine, priča o djeci u BiH koja žive u ekstremnom siromaštvu (Prametar za UNICEF, 2015 : 8). Mada, ovakvi naslovi neosporno privlače pažnju javnosti, što jeste jedan od legitimnih ciljeva novinarske prakse, pitanje je šta se njima, ustvari, postiže.

50

novinarka i aktivistkinja iz Banjaluke, E-mail: milnicamilojevic@gmail.com

Stereotipne, nerijetko i patetične priče o jednoj siromašnoj djeci, koje neodoljivo podsjećaju na kič goblene tipa „uplakana djevojčica“, osim što mogu podstaći na humanarnu akciju za prikupljanje milostinje, ustvari, zamagljuju suštinu, tabloidiziraju ozbiljan društveni problem i odvlače pažnju publike ka sferi samilosti.

Prema podacima UNICEF-a (Brukauf, 2014 : 8) stopa apsolutnog siromaštva djece u BiH je veća od 30 odsto, što znači da svako treće dijete u BiH živi u siromaštvu. Prema podacima UNDP-a, u nekim društvenim grupama (Romi) siromaštvo je prisutno u životu čak 80 odsto djece u BiH (UNDP, 2015). Možemo li svima njima pomoći pričama fokusiranim isključivo na pojedinačne sudbine? S druge strane, treba imati na umu da su siromašna djeca jedna od medijski najvidljivijih ugroženih društvenih grupa u BiH. Tako su, samo u prvih pet mjeseci 2015. godine u najznačajnijim medijima u BiH objavljene 453 priče o ovoj kategoriji djece (Parmetar za UNICEF, 2015 : 1 - 2), što svjedoči da je javnost svakodnevno, posredstvom medija, suočena sa ovim problemom. Sa stanovišta društvene odgovornosti medija/novinar, dakle, nije problem vidljivost, nego stereotipno i nedovoljno temeljito izvještavanje, koje ne dekonstruiše siromaštvo, pa samim tim ne može u odgovarajućoj mjeri i na pravi način podstaći društvenu akciju za njegovo prevazilaženje (Dardić i Milojević, 2010).

Problem je što u većini priča nije podvučeno da se ne radi o „socijali“, nego o kršenju temeljnih PRAVA djece (Konvencija, 1989, član 27) na normalne uslove života neophodne za neometan razvoj. Prema Konvenciji o pravima djeteta i zakonima BiH, odrasli, a prije svega roditelji, a potom i država/ zajednica, DUŽNI su da djeci obezbijede odrastanje u takvim uslovima.

Društveni problem kroz priču jednog djeteta

Kako kreirati društveno relevantnu i uticajnu priču sa ovakvom porukom? Prije svega, takva priča mora da bude privlačna / zanimljiva širokoj publici, jer ukoliko priča nije čitana/ gledana, ona je medijski irelevantna i ne može imati nikakav uticaj. Dakle, životna priča o konkretnom djetetu / porodici je neophodna, jer nikada statistički podaci ili članovi zakona ne mogu biti toliko uvjerljivi kao priča iz stvarnog života. Međutim, autor/ka ne smije ostati na tom nivou pojavnosti, mora zagrebati ispod površine i istražiti korijene siromaštva. Cilj društveno odgovornog novinara/ke nije da (samo) rasplače publiku, nego da pokuša da je natjera na razmišljanje i društvenu akciju u cilju promjena. Razlika između „tople ljudske priče“ bez društvenog konteksta i ozbiljne priče o dječijem siromaštvu, je analogna razlici između ljubavne priče u nekoj jeftinoj telenoveli i Tolstojeve „Ane Karenjiine“.

Zašto djeca nemaju „ni kuće ni kruha“? Da li je problem nezaposlenost? Ili bolest? Mož-

da neodgovorno roditeljstvo, podstaknuto srceparajućom „politikom” borbe protiv „bijeke kuge” i vještački potpomognuto odgovarajućim medijskim kampanjama? Da li je u pitanju diskriminacija prema manjinskim grupama, neobrazovanost, nasilje u porodici? Zapostavljanje djece sa smetnjama u razvoju? Možda je problem u nepostojanju alimentacionog fonda i tolerisanju neodgovornog i protivzakonitog ponašanja roditelja koji, nakon razvoda, ne vode računa o svojoj djeci? Uz ovakvu dekonstrukciju bilo bi poželjno „toplu ljudsku priču” poopštiti, dovodjenjem u vezu sudbine našeg malog junaka/junakinje sa relevantnim statističkim podacima. Na primjer: „sa sličnim problemima bori se još 20.000 porodica/djece u BiH”. Treba, dakle, imati na umu da je priča o svakom siromašnom djetetu, priča o (barem jednom) prekršenom dječijem pravu i priča o (barem jednom) ozbiljnom društvenom problemu, koji vapi za rješenjem. Zadatak društveno-odgovornog novinara/ke je da kroz svaku priču o siromašnom djetetu osvijetli barem jedan društveni problem.

Zašto djeca bježe od kamere?

Etičko i deontološko pitanje imaju li novinari/ke pravo da, zarad „dobre priče”, čak i kada je ona društveno odgovorna i usmjerena ka dobrobiti zajednice, pa i djece u zajednici, (zlo) upotrijebiti djecu – junake naše priče? Odgovor je NE. Ne postoji ta priča koja je vrijedna patnje njenih aktera, a kamoli dovođenja već ionako obespravljenog djeteta u situaciju da bude osramoćeno među vršnjacima ili čak izloženo nasilju. Zašto djeca koja žive u siromaštvu bježe od kamere? Zato što je siromaštvo u našem društvu, iako široko rasprostranjeno, sramotno, jer su kao društveni uzori nametnuti tajkuni, starlete, bogati kriminalci, korumpirani političari... I mi, medijski poslenici, smo saučesnici u kreiranju takvog društva hipokrizije, pa nemamo pravo da se „žalimo” što djeca „za čiju se dobrobit borimo”, eto, nisu „kooperativna”. Uostalom, baveći se ovom profesijom, novinari/ke i urednici/ce preuzeli/e su obavezu (Kodeks, 2016, član 11 stav 3) da štite dostojanstvo i integritet djeteta i njegovo pravo na privatnost. Osim što ne smiju intervjuisati, fotografisati ili snimati dijete bez pristanka njegovih roditelja, oni/e to ne smiju činiti ni kada roditelji daju pristanak, pa čak ni kada tjeraju dijete „pred kameru”, ukoliko, kao profesionalci, procijene da bi ono zbog medijskog istupa moglo biti ugroženo.

Ključ za razumjeti ovakve situacije jeste empatija i razumijevanje. Neophodno je poštovati male sagovornike i njihovo dostojanstvo.

Jedna od mogućnosti u kreiranju priče u kojoj djeca ne žele biti izložena, jeste da ih novinar/ka „izostavi” iz priče, ili da njihovu stranu priče „prepriča” kroz kazivanja drugih aktera, budno motreći da ne otkrije posredno njihov identitet. U pravilu, priče o siromaštvu poje-

dine djece/ porodica, ne iniciraju djeca, nego njihovi roditelji ili staratelji, pokušavajući da, uz posredstvo medija, riješe svoj problem. U takvim slučajevima roditelji treba da preuzmu i teret odgovornosti, ne prevaljujući je na leđa svoje djece.

Dobri primjeri iz medijske prakse

Pozitivan primjer za takvu priču je tekst mlade kolegice Tanje Vukomanović (Vukomanović, 2016) o samohranom majci šestoro djece iz Banjaluke, koja žive u ekstremnom siromaštvu. Cijelu priču pripovijeda majka, imena djece se ne pominju, a fotografisana su samo najmlađa djeca (široki plan), za koju je procijenjeno da neće biti izložena vršnjačkoj stigmatizaciji. Uprkos tome što u priči nema „uplakanih gladnih mališana“, tekst je izazvao veliku pažnju, podstakao humanitarnu akciju i ponovo aktualizovao priču o (nepostojećem) alimentacionom fondu.

Interesantno je, također, da je najviše pažnje u ovoj priči pobudio segment o jednom od sinova te porodice, koji želi da upiše Poljoprivednu školu, ali to ne može, jer je ta škola daleko, a majka mu ne može platiti prevoz: dvije mjesečne karte za dvije autobuske linije do škole za nju su nedostižan luksuz! Iako, ime dječaka nije ni pomenuto, javio se donator spreman da mu do kraja školovanja plaća prevoz, a ono što je još bitnije, otvorena je i debata o preskupom i neadekvatnom javnom gradskom prevozu u Banjaluci.

Šta je pažnju publike privuklo baš na ovaj segment priče? To je dječije dostignuće, njegova želja da se školuje i posvećenost školi, jer za razliku od mnogih njegovih vršnjaka, on zna u koju školu želi i šta hoće da bude kada poraste. Isticanje dostignuća djece, uprkos siromaštvu kojim je opterećeno njihovo djetinjstvo, odličan je alat da se podstakne zanimanje i empatija publike, ali i da se pruži podrška toj djeci i oda im se priznanje. Uz to, priča u kojoj su vrijednosti djece i njihova dostignuća u prvom planu, biće originalnija, humanija, narušiće stereotip o siromašnoj djeci kao gubitnicima u startu i podstaći publiku na razmišljanje i preispitivanje uvriježenih stavova o „sirotinji“.

Pri tome, ta dostignuća, vrijedna pažnje i isticanja, ne moraju biti „olimpijska“. Ne mora siromašno dijete biti vunderkind, da bi zaslužilo naše poštovanje. Dovoljno je istaći da je vrlodobar đak, iako u školu ide (ne svojom krivicom, to je odgovornost odraslih) gladno i loše obučeno. Da ne izostaje sa nastave, iako do škole pješaci kilometrima, da pomaže u seoskom domaćinstvu, hrani stoku i radi na njivi, da lijepo crta, govori engleski, služi se internetom (iako nema svoj računar), igra fudbal u školskom timu, volontira u Crvenom Krstu... Kroz to se, posredno, ističe i odgovornost roditelja, koji uprkos siromaštvu, ne zanemaruju vaspitanje svoje djece.

Kada se priča ovako postavi, čak i ukoliko se otkrije identitet djeteta, mnogo je manja vjerovatnoća da će ono biti stigmatizavano u vršnjačkoj grupi, jer ga ne predstavljamo kao prezrenog siromaška, nego kao divljenja vrijednog dječaka / djevojčicu, kome / kojoj ni siromaštvo nije prepreka da bude dobar đak, sportista, volonter... da slijedi svoje snove. Pa čak i ukoliko mu se u školi ipak narugaju, mi ovakvim pristupom dijete osnažujemo da se bori za sebe, dajemo mu nadu i podstičemo samopoštovanje i samopouzdanje.

Interesantna je, u ovom kontekstu, priča kolege Almira Panjete (Panjeta, 2014) o djevojčici iz izbjegličkog naselja kod Živinica, superodlikašici aktivnoj u školskom horu i sekciji za hortikulturu. Nijednom rječju Panjeta ne pominje siromaštvo, iako je iz koneksta priče kristalno jasno u kakvoj je situaciji ova djevojčica, odrasla u kolektivnom centru, njen brat i nezaposleni roditelji, koji su joj, ipak, kupili laptop i obezbijedili internet da bi mogla da uči. Ovo je jasan primjer kako se o djeci u siromaštvo može pisati s puno poštovanja i bez stigmatizacije.

Naučene lekcije

Na kraju, nekoliko preporuka za odgovorno i empatično izvještavanje o djeci u siromaštvo:

- poštovati sagovornike, naročito ako su djeca;
- ne tjerati dijete, pogotovo ako je siromašno, ili na drugi način ranjivo, da se javno eksponira, čak i ako njegovi roditelji to traže od njega, ako to ne želi, ili uz procjenu da bi moglo biti izloženo stigmatizaciji ili nasilju;
- istaći dostignuća djeteta uprkos siromaštvu;
- prije pisanja prve rečenice, zamisliti da je dijete iz priče neko blizak, dijete ili brat/sestra;
- njegovati svoju „unutrašnju vaservagu“ – profesionalni i ljudski osjećaj koji će poslužiti kao brzi test javnog interesa i najboljeg interesa djeteta;
- ako „vaservaga“ pokaže nelagodu ili nedoumicu, pitati za savjet profesionalce u čiji sud i dobre namjere se vjeruje;
- kroz svaku priču o siromašnom djetetu nastojati osvijetliti (bar jedan) društveni problem – korijen siromaštva;
- nastojati da se publika ne (samo) rasplače, nego da ih priča podstakne na razmišljanje i akciju u cilju rješavanja društvenog problema koji dovodi do siromaštva;
- čitati (zakone, konvencije, studije, istraživanja, tekstove drugih novinara/ki), razmišljati i preispitivati - i sebe i druge.

Istraživačka pitanja

1. Ispitati - da li je dječije siromaštvo u Bosni i Hercegovini vijest?
2. Pročitati tekstove koji su navedeni kao primjeri dobre prakse i prodiskutovati sa kolegama!

Literatura

Brukauf, Z., UNICEF, 2014, Dječije siromaštvo i uskraćenost u Bosni i Hercegovini, pristup 28. 9. 2016.

Dardić D. i Milojević M. 2010, „Priručnik za izvještavanje o marginalizovanim grupama“, Banjaluka, Hesinški parlament građana Banjaluka

Kodeks za štampu i onlajn medije, 2016, Vijeće za štampu u BiH, pristup 28. 9. 2016.

Konvencija o pravima djeteta (1989) -Generalna skupština Ujedinjenih nacija

Panjeta, A., 2014, Odlikašica iz izbjegličkog naselja: Šemsin san je da bude učiteljica i podučava malu djecu pristup 30. 9. 2016.

„Parametar“ za UNICEF, 2015, ANALIZA MEDIJSKIH OBJAVA - Siromaštvo djece – rad predstavljen na Interaktivnoj radionici „Dječije siromaštvo i mediji“, Konjic, 15. i 16. juna 2015.

UNDP u BiH, 2015, Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad, pristup 28.9.2016.

Vukomanović, T., 2016, Snovi samohrane majke sa šestoro djece – Živi od 200 KM, jedino što želi su kuća i štala, pristup 28. 9. 2016.

(Ne)humane akcije za prikupljanje pomoći za djecu

Vanja STEVANOVIĆ⁵¹

U postratnoj Bosni i Hercegovini realizovano je mnogo humanitarnih akcija za pomoć djeci, koja žive u siromaštvu ili trebaju sredstva za liječenje, bilo u zemlji ili u inostranstvu. Cilj ovog teksta nije da ukaže na njihovu brojnost nego da problematizuje etičke dileme koje se (ne) javljaju pred kreatorima medijskih sadržaja, kod pisanja ili dijeljenja informacija i učešćem u ovakvim humanitarnim akcijama. Novinari se često nađu u procjepu između profesionalizma i „uloge socijalnog radnika“, pa tako ključna pitanja koja se tiču humanitarnih akcija ostave po strani. Odsustvo novinarske etike sve češće dovodi do kršenja prava na privatnost kod djece jer se publikuju povjerljive i osjetljive informacije lične prirode.

Ključne riječi: Humanitarne akcije, etičke dileme, dostojanstvo

Mediji kao socijalne institucije

Istraživanje u novinarstvu se razlikuje od istraživanja u društvenim naukama, prvenstveno svojom svrhom. Cilj istraživačkog novinarstva jeste da istraži neki fenomen, pojavu koja je aktuelna i društveno zanimljiva i da pri tome obavijesti javnost, dok naučna istraživanja mogu biti dugoročna i zahtijevaju određenu distancu.

U tom svjetlu, ovaj tekst neće biti sistematična prezentacija informacija o broju humanitarnih akcija, njihovim vrstama i posljedicama po bh. društvo i sistemskih rješenja, ali ima tendenciju da problematizuje popularizaciju humanitarnih akcija kako bi javnost imala bolji orijentir u odlučivanju u društvenoj zajednici.

Prvo je pitanje zašto su za medije humanitarne akcije interesantan povod za novinarsku

⁵¹ Diplomirana novinarka iz Banjaluke i dobitnica nagrade UNICEF-a 2015. godine za izvještavanje o djeci, E-mail: stevanovic.vanja@gmail.com.

priču, a posebno kada su djeca u fokusu njihove pažnje. Prema mišljenju sociologa Ivana Šijakovića, potreba za humanitarnom akcijom u našem društvu ima nekakvu senzacionalističku, problematičnu, neočekivanu i intrigantnu pozadinu. Prema prirodi stvari, kako on objašnjava, riječ je o sadržajima koji su zanimljivi medijima jer pobuđuju saosjećanje i solidarnost kod građana. Brojnost takvih tema u bh. medijima ukazuje da su interesantne za čitaoce, gledaoce i internet portale. Zbog niskog nivoa socijalne zaštite i socijalne prevencije u našem društvu, novinari se stavljaju u funkciju „socijalnog radnika” pa se tu otvara prostor za radoznale i one koji ne žele (ili ne mogu) da se bave ozbiljnim, analitičkim, istraživačkim i sadržajnim novinarstvom (Šijaković, 2016). Dio medijskih kuća pokreće humanitarne akcije ponekad radi vlastite promocije s ciljem da se nametnu građanima kao neko ko ima više humanog u sebi, nego oni kojima bi to trebalo da bude profesionalni i radni zadatak. Nerijetko, humanitarna akcija o kojoj izvještava, novinara učini poznatim kod šireg kruga građana, nego što je ukupna korist od te akcije (Šijaković, 2016).

Ovakav stav navodi na razmišljanje o važnosti etičke dimenzije istraživačkog novinarstva i pitanje zašto se humanitarnim akcijama ne pristupa na ozbiljniji i odgovorniji način. Javnost ima prava da zna i da li je novac prikupljen od humanitarne akcije uistinu došao do djece ili nekog drugog korisnika te vodi li se računa o tome kako se ta djeca suočavaju i sa bolešću i sa nenadanom povećanom pažnjom javnosti.

„Trebamo biti tamo gdje se krše prava djece, ali novinari ne smiju preuzimati ulogu socijalnog radnika. Mi smo profesionalci među djecom“, mišljenja je jedna od dobitnica nagrade UNICEF-a 2015. godine, novinarka Radija Slobodne Evrope Maja Nikolić. „To što neke medijske kuće preferiraju humanitarni program, to je zato jer i sami vide neku korist, marketinšku ili kako bi podigli gledanost.“ (Nikolić, 2016).

No, nekada se dogode i obrnuti procesi, pa komercijalna dobit ode u ruke građana koji su spremni na sve, pa i na zloupotrebu vlastite djece. Primjera radi, za jednog dječaka iz Kiseljaka koji je navodno trebao novac za liječenje u inostranstvu, pomoć su prikupljali svi, od anonimnih građana do javnih ličnosti. Međutim, ispostavilo se da je njegov otac manipulirao javnošću i humanim ljudima. Majka će se u jednom mediju ograditi od svega, potvrdivši da je sa sinom u Ukrajini (www.nezavisne.com). Zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja Federacije BiH nije zaprimio zahtjev koji se tiče odobrenja za liječenje u inostranstvu, refundaciju troškova, određene vrste pomoći, niti bilo koji drugi zahtjev vezan za dječaka. Štaviše, dječak nije ni bio, kako je navođeno u medijima, u Kijevu u vještački indukovanoj komi, niti je trebao novac za transplantaciju gušterače.

Uloga fondova solidarnosti

U zdravstvu je bezbroj tema za kreatore medijskih sadržaja, upravo zbog onih kojima različite institucije trebaju pružiti socijalnu i svaku drugu zaštitu te zbog toga što su to institucije sa resursima koje pune oni koji su su poreski obveznici. Primjera radi, Fond zdravstvenog osiguranja RS-a, u prosjeku godišnje izdvoji milion KM za liječenje pacijenata u inostranstvu. U 2015. godini, taj iznos je bio oko 1,1 milion KM, što je, duplo više nego u 2013. godini. Da je zapažen trend rasta potreba, pokazala je i 2014. godina, kada je iz istog izvora plasirano milion konvertibilnih maraka za liječenje 71 osiguranika u Austriji, Italiji, Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Turskoj...

Uglavnom se u inostranstvo osiguranici upućuju zbog transplantacije: srca, jetre, bubrega, zahvata na srcu zbog urođenih srčanih mana, a prije dvije godine je u Londonu finansirana i rekonstruktivna plastična operacija jednom dječaku.

Takođe, prema zvaničnim podacima ove ustanove, Upravni odbor (UO) je 2009. godine pokrenuo inicijativu da se na nivou RS formira poseban fond solidarnosti iz kojeg bi se finansirala liječenja koja Fond nije u mogućnosti u potpunosti da pokrije. Novac iz ovog fonda trebalo bi da se koristi, između ostalog, za finansiranje dijela troškova liječenja u inostranstvu mimo procenta koji plaća Fond zdravstvenog osiguranja, finansiranje lijekova za teške hronične i rijetke bolesti, finansiranje liječenja neosiguranog stanovništva, posebno djece od 15 do 18 godina. Osnovni izvori finansiranja ovog fonda, koji bi trebalo osnovati pri nekoj od institucija u RS, trebalo bi da budu dobrovoljni prilazi građana (humanitarne akcije, stalni humanitarni telefonski broj i sl). Iako je njegovo formiranje najavljeno još prije dvije godine, to se nije desilo, uprkos podacima koji govore da za takvu institucionalizaciju postoji hronična potreba.

Tog su stava i u udruženjima koja organizuju humanitarne akcije za pomoć djeci. Udruženje „Iskra života” uglavnom organizuje akcije za pomoć oboljelima, iako je bilo primjera gdje su pomagali siromašnima u stvaranju osnovnih egzistencijalnih uslova. Najčešće su to u pitanju bolesti koje zahtijevaju transplataciju organa, koštane srži, matičnih ćelija. U dvije trećine slučajeva operacije su uspjele spasiti život. Najmanje je uspjeha kod transplatacija koštane srži u vezi s malignim bolestima, a najuspješnije su transplatacije bubrega, gušterače, srca, jetre. (Latinović, 2016). Prema riječima predsjednika ovog Udruženja, Saše Latinovića sistemski rješenja su bolje riješena u Hrvatskoj i Srbiji.

Nepostojanje transparentnog i pouzdanog sistema za prikupljanje i dodjelu dodatnih sred-

stava u vidu humanitarne pomoći, kroz fondove solidarnosti, otvara se prostor za najteže malverzacije.

Humanitarne akcije pokreću i vode i drugi različiti subjekti – kompanije i pojedinci, iako priroda humanitarnih akcija nije jedinstvena, već je izuzetno kompleksna.

Odvijaju se svakodnevno i na različitim mjestima: formiranjem kratkih humanitarnih telefonskih brojeva, apelima koji se upućuju medijima ili ostavljaju na stambenim i javnim površinama, sakupljanjem priloga u apotekama, prodavnicama, školama, fakultetima, na ulicama, ili organizovanjem humanitarnih sadržaja (predstava, koncerata, sportskih aktivnosti).

Oprez prilikom izvještavanja: da li cilj opravdava sredstvo?

Publikovanje povjerljivih ili osjetljivih informacija lične prirode, ugrožavanje digniteta, uskraćivanje prava na privatnost, pitanje dostojanstva bolesti, sve su to stavke koje impliciraju psihološke efekte ili posljedice po dijete koje je u centru medijskog spektakla, pokrenutog radi prikupljanja pomoći. Prema mišljenju Ane Kotur, aktivistice za ljudska prava u BiH i dobitnice UN-ove nagrade za aktivizam na polju prava osoba sa invaliditetom, prilikom izvještavanja o humanitarnim akcijama često dolazi do ugrožavanja privatnosti djeteta.

„Recimo da dijete za deset godina može poželjeti da niko ne zna stanje koje je prevazišlo, odnosno da je to poznato određenom krugu ljudi. Vrlo je diskutabilno da li objavljivanje imena djeteta prevazilazi dobro koje se ostvaruje, odnosno da li je to korisno, bezbjedno po dijete, šta ako ono dolazi iz sredina koje su problematične...” (Kotur, 2016).

Naučene lekcije

- Kako bi se sačuvao dignitet profesije i uloge izvještača, novinara, istraživača, važno je slijediti etičke kodekse i principe koji štite i prava djece i ranjivih, te promovišu i doprinose izgradnji boljeg društva.
- Pravo na privatnost djeteta u posebno ranjivoj situaciji, kao što je bolest, kreatori medijskog sadržaja treba da zaštite, posebno imajući u vidu dugoročne efekte.
- U odgovoru na najvažnija novinarska pitanja, neophodno je otići i korak dalje i pozabaviti se uzrocima situacije, sa distancom od isključivo ličnog doživljaja konkretnih životnih priča pojedinca.
- Spektakularizacija nije cilj profesionalca i on će joj se odupirati snagom argumenata.

Novinari profesionalci se u svom radu bave ljudskim pravima. Izvještavanje o ranjivim grupama, jeste izvještavanje o pravima, tačnije najčešće o njihovom kršenju. Jer to ove kategorije i ostavlja na margini ili ih stavlja u poziciju od sporednog značaja.

- U želji da profesionalno odgovore, novinari se zalažu za tačnu informaciju na koju javnost ima prava, odnosno koja je od šireg društvenog značaja. Zbog toga profesionalni pristup u fokus treba da stavi upravo problem koji marginalizuje (krši prava), štiteći integritet djeteta i izbjegavajući dodatnu medijsku marginalizaciju, stigmatizaciju, pa i potencijalnu politizaciju.

Istraživačka pitanja

1. Istražiti postojanje, funkcionisanje i koordinaciju fondova u sistemu zdravstvene i socijalne zaštite na različitim nivoima u BiH.
2. Istražiti kakvi su kriteriji za dodjelu sredstava i način ostvarivanja prava zdravstvene i socijalne zaštite u slučaju potrebe, na različitim nivoima u BiH.
3. Na osnovu teksta Mali Vuk iz Prijedora Veliki Borac, razmisliti o novinarskom pristupu ovoj temi (Koje su prepreke s kojima se susreću djeca koja boluju od rijetkih bolesti).
4. Na osnovu teksta Lakše do medalje, nego do stipendije, razmisliti o novinarskom pristupu koji se bavi problemom koji marginalizuje ranjivu kategoriju, štiteći identitet i prava djeteta,.
5. Na osnovu teksta Milenko ostao bez Sakiba, razmisliti o povodu, cilju i efektima teksta (analizirati kršenje prava djeteta).

Literatura

Intervju sa Anom Kotur, razgovor vodila Vanja Stevanović, 2016; Banja Luka.

Intervju sa Ivanom Šijakovićem, razgovor vodila Vanja Stevanović, 2016; Banja Luka.

Intervju sa Majom Nikolić, razgovor vodila Vanja Stevanović, 2016.; Banja Luka.

Intervju sa Sašom Latinovićem, razgovor vodila Vanja Stevanović, 2016; Banja Luka.

Podaci Fonda zdravstvenog osiguranja

Djeca bez roditeljskog staranja

Alema KAZAZIĆ⁵²

Novinari su suočeni sa brojnim etičkim i profesionalnim dilemama kada pišu o djeci bez roditeljskog staranja. Osim obavezujućih visokih profesionalnih standarda kojima mediji zadobijaju rejting, povjerenje i poštovanje publike, novinarska etika uključuje i princip „ograničavanje štete” što se posebno odnosi na identitet djeteta i povjerljivost informacija. Nedovoljno se vodi računa o tome koja je to moguća i stvarna šteta od medijskog izvještavanja ako se zanemari vulnerabilnost ove grupe, posebnosti razvoja, obilježja grupe kojoj pripada i uzrast djeteta. Tekst daje kratak pregled konteksta i stanja u BiH te podsjeća na ulogu medija kao društvenog korektiva uvažavajući principe najboljeg interesa djeteta i ističe kako ovu djecu učiniti vidljivijom u društvu a zaštititi ih od bilo kakvog oblika medijske zloupotrebe.

Ključne riječi: djeca bez roditeljskog staranja, mediji, deinstucionalizacija, ograničavanje štete

Djeca bez roditeljskog staranja u Bosni i Hercegovini

Prema podacima UNICEF-ove studije Djeca mlađa od tri godine u formalnoj skrbi u zemljama Istočne Evrope i Centralne Azije: analiza situacije u regionu zasnovana na pravima (u daljem tekstu analiza situacije) koja, između ostalih zemalja, opisuje i stanje u BiH, raste broj djece smještene u socijalne ustanove i taj zabrinjavajući trend posebno je izražen u periodu od 2000. do 2009. godine kada je povećan za 65%. Deinstucionalizacija kao paradigma reforme socijalne zaštite ne pokazuje rezultate. Prema istom izvoru (UNICEF, 2012) procjenjuje se da je u 2010. godini u Bosni i Hercegovini 16% djece mlađe od tri godine starosti u ukupnoj populaciji djece u sistemu institucionalne brige, po čemu je BiH druga najlošija u regionu, poslije Bugarske. Također, broj djece sa poteškoćama u razvoju u institucionalnom smještaju je u stalnom porastu. Na osnovu UNICEF-ove baze podataka TransMONEE⁵³ koji prati i analizira položaj djece u tranzicijskim zemljama za 2010. godinu

52 Novinarka Federalne televizije, posebno angažovana u dokumentarnim i obrazovnim programima koji tretiraju prava djeteta, e-mail: alema.kazazic@rtvbih.ba

53 Transmofmative Monitoring for Enhanced Eglity for Children (2010)

djeca sa poteškoćama čine 67,3% ukupnog broja djece u institucionalnom smještaju.

Analiza domaćih prilika, prema podacima nevladine organizacije Hope and Homes for Children i UNICEF-a, ukazuje da su za djecu u BiH koja još uvijek borave u rezidencijalnim ustanovama domskog tipa, životne šanse u startu umanjene u poređenju sa djecom koja odrastaju u porodičnom okruženju. Broj domova za djecu, koji se razlikuju u određenim aspektima od prijeratnih, se udvostručio. Tako u Federaciji BiH postoji 12 ustanova za djecu bez roditeljskog staranja i 10 institucija koje smještaju „druge kategorije“ djece, među kojima u malom broju ima i djece bez roditeljskog staranja. U Republici Srpskoj početkom 2014. godine postoji jedna javna ustanova za zbrinjavanje djece bez roditeljskog staranja (Rada Vranješević), a u Brčko Distriktu nema rezidencijalnih ustanova za djecu (djeca iz Brčko Distrikta najčešće su smještena u institucijama Federacije BiH i Republike Srpske). I pored vidnog napretka u samoj infrastrukturi, edukaciji i brizi o djeci ona uglavnom u ovim institucijama ostanu „zatočenici“ ukoliko im se do pete godine ne nađe alternativni smještaj, kada obično slabi interes za usvajanje i ukoliko se dijete ne vrati u biološku porodicu ono u principu samo iz jedne ustanove pređe u drugu. U pogledu usvojenja gornja granica usvojenja za djecu u Republici Srpskoj je „ustanovljena“ na pet godina, a u Federaciji BiH ova granica je deset godina (Porodični zakon Republike Srpske, 2008; Porodični zakon FBiH 2004).

Suprotno očekivanjima da su u bh. institucijama smještena tzv. „siročad“ koja su ostala bez roditelja tokom rata od 1992. - 1995., u tim ustanovama u poslijeratnom periodu, uglavnom žive djeca koja imaju biološke roditelje ali koji su privremeno ili trajno spriječeni u vršenju roditeljske dužnosti.

Kako se ističe u referentnoj UNICEF-ovoj studiji (UNICEF, 2010) u većini takvih slučajeva, djeci lišenoj roditeljskog staranja, koja još uvijek imaju jednog ili oba živa roditelja, ne pruža se nikakva podrška – kao što su sistemi socijalne zaštite – kako bi se spriječilo razdvajanje od porodice. Najveću odgovornost u ovom procesu imaju centri za socijalni rad koji su organi starateljstva za ovu kategoriju djece. Na prostoru Bosne i Hercegovine djeluje 117 centara za socijalni rad (72 u Federaciji BiH i 45 u Republici Srpskoj) ali rad i usluge centara za socijalni rad, kao i metodologija evidencije broja djece bez roditeljskog staranja nisu standardizovani⁵⁴. Samim tim teško je doći do niza važnih pokazatelja koji opisuju stanje u kojima odrastaju djeca lišena roditeljskog staranja.

Usaglašena i standardizovana terminologija je osnovni preduslov da svi uključeni a poseb-

54 Alat za procjenu provedbe smjernica Ujedinjenih naroda za alternativnu brigu o djeci, verzija 2.0, završni dokument, revidirano 09/01/13, Prikaz alternativnih oblika zaštite u Bosni i Hercegovini (2013) SOS Children's Villages International. U štampi.

no novinari koji se susreću sa ovom temom znaju o kojoj djeci je riječ. S tim u vezi, vežno je podsjetiti se da je Generalna skupština Ujedinjenih Nacija 2009. godine usvojila dokument Smjernice za alternativno staranje o djeci (United Nations, 2009). To je praktičan instrument za podršku primjeni Konvencije, koji se odnose na zaštitu i dobrobit djece bez roditeljskog staranja i djece koja su izložena riziku da ostanu bez roditeljske zaštite. U Smjernicama se daje generička definicija „*ko su djeca bez roditeljskog staranja?*” gdje se tim nazivom označavaju „*sva djeca koja ne žive sa najmanje jednim od svojih roditelja, nezavisno od razloga i okolnosti*”, (United Nations, 2009 : tačka 28.a). Proširujući ovu definiciju prema Zakonu o socijalnoj zaštiti Republike Srpske, korisnik socijalne zaštite je dijete bez roditeljskog staranja „*dijete koje nema roditelje, koje je napušteno od roditelja, čiji roditelji nisu u mogućnosti da mu pruže potpuno staranje zato što su ograničeni u vršenju roditeljskog prava ili su lišeni tog prava*”, zatim dijete „*čiji roditelji zbog bolesti ili smrti jednog roditelja, nesređenih porodičnih odnosa, materijalnih ili drugih razloga nisu u mogućnosti da mu obezbijede uslove za pravilno vaspitanje, fizički i psihički razvoj*”, kao i „*...nebriga i nezadovoljavanje osnovnih životnih potreba, što ga ozbiljno sputava da uživa u svojim pravima i slobodama*”. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom Federacije BiH i Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine relativno slično definišu djecu kojoj je potrebno alternativno staranje.

Višegodišnja istraživanja pokazuju (UNICEF, 2010) da je institucionalizacija upravo najpogubnija za djecu u ranom periodu do tri godine, jer im „domski smještaj” ne nudi dovoljno stimulansa za normalan fizički, intelektualni i emotivni razvoj. Domovi djeci pružaju mjesto za život, ali u drugim aspektima, standardi brige nisu zadovoljavajući. Veća je vjerovatnoća da će djeca u velikim ustanovama patiti od nesposobnosti emocionalnog povezivanja sa roditeljima, te zaostajanja u razvoju i od slabijeg razvoja moždanih funkcija. Tako da, od svaka tri mjeseca boravka u ustanovi djetetov fizički razvoj zaostaje mjesec dana. Deinstitutionalizacija je stoga postala imperativ u svijetu (UN, 2009).

Postojeći zakoni u BiH poput Zakona o socijalnoj zaštiti Republike Srpske, Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom i Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine nude alternativni smještaj u proširenu porodicu koja je obično u srodničkim vezama sa djetetom ili supstitutivnu, zamjensku, hraniteljsku u kojoj će dijete imati adekvatnu brigu. Proces deinstitutionalizacije je ipak vrlo spor, kompleksan i zahtijeva sveobuhvatnu promjenu sistema dječije zaštite, zbog čega trajne posljedice snosi oko 2000 djece koja, prema posljednjim podacima, odrastaju u ustanovama u BiH.

Naučene lekcije

- Novinari su dužni da obezbijede da medijska praksa ne ugrožava prava djeteta.
- Svi koji rade u novinarstvu znaju da se u životu često susreću sa pričama koje nadilaze svaku imaginaciju. Važno ih je samo kao takve predstaviti; konkretno, razumljivo, jasno kako bi izvještavanje pobudilo empatiju i prosocijalno ponašanje. Dobro ispričana priča otvara širi društveni kontekst pojave i traga za rješenjima.
- Mediji ne treba da izvještavaju o stanju djece samo kao o događaju, već treba da kontinuirano govore o procesu koji je doveo ili još uvijek dovodi do pojave ovih događaja.
- Novinari treba da budu svjesni svojih stavova o djeci i da u svakom trenutku znaju koja je to njihova vlastita odgovornost za svako pojedinačno dijete koje se nađe u fokusu medija. Ukoliko se novinar pozicionira prema drugoj djeci o kojoj govori kao da je riječ o njegovom djetetu ili bližem srodniku time će biti „ograničena i minimizirana šteta”. Medijski prikaz treba da bude u skladu sa poštovanjem djetetove privatnosti, njegovog identita i integriteta, njegove iskazane želje za anonimnošću, potrebe da dijete lično pristane na razgovor jer dosadašnja praksa ukazuje da pristanak roditelja/staratelja nije uvijek dobar za dijete. Ukoliko postoji i najmanji otpor kod djeteta treba izbjeći medijsku prezentaciju i „uvlačenje” djeteta u medijski sadržaj. Principi za etičko izvještavanje o djeci koje je razvio UNICEF mogu biti orijentir za sve novinare koji žele da dostignu najviše standarde po pitanju medijskih sadržaja koji uključuju djecu. Tako se u dijelu Smjernica za intervjuisanje djece u tački 5 naglašava da je neophodno *„prijavljanje pisanog odobrenje od djeteta ili staratelja za sve intervjue, snimanje, i kad je to moguće, za dokumentarne fotografije. Dozvola mora biti pribavljena i u okolnostima koje će osigurati da dijete i staratelj nisu ni na koji način prisiljeni i da oni razumiju da su dio priče koja bi mogla biti objavljena i lokalno i globalno”*. Često roditelji/staratelji djece nisu svjesni posljedica koje mogu proisteći nakon objave priče, i nerijetko, vrlo snishodljivo odnose se prema novinarima. Također, u istom se dokumentu insistira da se *djetetu objasni svrha intervjua i predviđena namjena* uvažavajući njihovu zrelost i dob. U nekim slučajevima, *korištenje djetetovog identiteta, njihovog imena i/ili prepoznatljive slike je u djetetovom najboljem interesu. Ipak, kada je korišten identitet djeteta, ono uvijek mora biti zaštićeno od povreda i treba mu biti pružena podrška protiv bilo kakve stigmatizacije ili napada*. Postoje i specifični slučajevi kada se identitet djeteta ne treba sakrivati tj., kada dijete želi da *primijeni svoje pravo na slobodu izražavanja i pravo da se čuje njegovo mišljenje*, ako je dijete dio *trajnog programa aktivizma ili socijalne mobilizacije i želi da bude tako predstavljeno, te kada je dijete angažovano u psihosocijalnom programu i jasno korištenje imena i identiteta je dio njihovog zdravog razvoja*. Također, priče koje pro-

moviraju porodični smještaj, koje ukazuju na ekonomsku (ne)opravdanost postojanja velikih ustanova, (ne)postojanja pratećih servisnih službi itd. mogu biti zanimljivo i vjerodostojno medijski ispričane a da identitet djeteta ne bude ugrožen i da se sačuva njegov integritet i posebnost.

- Postojeća strateška dokumenta u BiH⁵⁵ ističu potrebu da se nastavi sa reformom sistema zaštite djece bez roditeljskog staranja, te akcentira važnost prevencije razdvajanja djece od roditelja, modernizaciju sistema i usluga socijalne zaštite i transformaciju ustanova za djecu, odnosno deinstitucionalizaciju.
- Izvještavati o djeci koja su od rođenja ranjiva jer odrastaju bez „kišobrana” roditeljske zaštite trebalo bi biti društveno poticajno, pažljivo problemski balansirano i depatetizirano.
- Moguća istraživačka pitanja i ideje za priče rezultat su objedinjenih preporuka iz postojećih priručnika i profesionalnog iskustva autorice teksta. Radi se o tome, da djecu bez roditeljske zaštite možemo učiniti vidljivijom u društvu a da izbjegnemo svu stereotipiju koja je postala sastavni dio ovih priča.

Istraživačka pitanja

1. Koliko djece se nalazi pod zaštitom društva? Da li su brojke pouzdane? Da li priča pomaže da se bolje razumije način rada sistema zbrinjavanja djece? Da li je jasno kakva zakonska prava imaju djeca (i njihovi roditelji) u traženju određenih prava?
2. Na koji način se provjerava stanje u rezidencijalnim ustanovama? Ima li fizičkog kažnjavanja ili bilo kog drugog oblika zlostavljanja djece? Na koji način se provjerava stanje u altrernativnom smještaju? Ima li fizičkog ili bilo kog oblika zlostavljanja ili zapostavljanja?
3. Šta se radi da bi se poboljšali uslovi u institucijama u kojima djeca žive i uče? Da li se čuje glas djece bez roditeljskog staranja u medijima? Kako i kada su prikazani?
4. Da li su u pričama naglašene pozitivne strane kako bi se izbjeglo otuđivanje javnosti od stvarnih problema napuštene djece? Da li se izvještava o mogućnostima koje djeca u domovima imaju da se učlane u klubove i na taj način uključe u zajednicu, što može pomoći u smanjenju predrasuda i neinformiranosti?
5. Da li su obavljani razgovori sa osobama koje su odrasle u rezidencijalnim ustanovama? Gdje su sada? Kako je odrastanje u domovima na njih imalo uticaj? Šta oni misle na koji način se stvari mogu unaprijediti?
6. Koliko djece je usvojeno, a koliko dato u hraniteljske porodice? Ko i kako vrši nadzor u

55 Politika za zaštitu djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u FBIH 2006-2016 donesena je 2008. dok je RS 2009. g. usvojila Strategiju za unaprjeđenje socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja sa akcionim planom za period 2009-2014 i Strategiju za razvoj porodice u Republici Srpskoj za period 2009-2014. god.

tim porodicima? Postoji li sistem nadzora i inspekcije?

7. Koliko mediji djeluju na učvršćivanju ili eliminiranju stereotipa o djeci bez roditeljske zaštite kao djeci sklonoj asocijalnom ili antisocijalnom ponašanju (riječ „domać“ , „siročće“ itd.)? Figurativan način govora može da dovede do pogrešnog tumačenja ili da podstakne predrasude?
8. Da li priča obilježava dijete koje može tokom odrastanja imati „štetu“ što je u jednom trenutku bilo izloženo javnosti? Razmisliti šta iz priče može stigmatizirati dijete (bolest, nedostatak, detalji iz anamneze o biološkim roditeljima, nacionalno, etničko ili kulturno porijeklo, različiti oblici zlostavljanja i zanemarivanja koji mogu dovesti dijete u ponižavajući položaj ako dospiju u javnost itd.) i prosuditi i postupiti u najboljem interesu djeteta. Novinarstvo treba da govori o detaljima – ali se često oslanja na opšte stavove za koje ne postoje dokazi. Ako je pomenut status djeteta, njegovo socijalno porijeklo, da li je to važno za priču? Provjeriti činjenice prije objave. Ne graditi priču na pretpostavkama (da je neko dijete pripadnik određene etničke manjine sklonije nekom antisocijalnom ponašanju i da su „domska djeca“ slična itd.).
9. Da li trenutno u domovima za djecu bez roditeljske zaštite djeca mogu ostvarivati svoje potrebe za životom, radom i igrom? Sačuvati dostojanstvo onih o čijim iskustvima se govori, ako je moguće otkriti njihov identitet ali poštovati i želju da ostanu anonimni. Izbjegavati pretvaranje djece u slike patnje. Provjeriti sa djecom/roditeljima/starateljima na koji način djeca žele da se o njima govori.
10. Da li je u domovima za djecu bez roditeljske zaštite smisleno koristi prostor i organizaciju rada koja je prilagođena stvarnim potrebama djece ili je „psihološka atmosfera“ daleko od funkcionisanja jedne prosječne porodice? (Djeca u domovima uglavnom žive „školskim životom“. Odgajatelji se ponašaju kao učitelji, prostorije su pretvorene u razrede i u ovim prostorima nema djetinjstva). Da li se teži manjim, intimnijim mjestima za stanovanje?
11. Šta se dešava kada djeca napune 18 godina?
12. Priče o djeci koja sa punoljetstvom treba da napuste domove za nezbrinutu djecu; koliko su ih domovi osposobili za budući život, postoji li državna aktivnost na uspješnom uključenju u život ove djece, postoje li NVO ili međunarodni projekti koji pomažu djeci u osamostaljivanju nakon napuštanja doma, jesu li i po čemu uspješni ti projekti kao npr., „Kuća na pola puta“.
13. Ispitati da li promocija Smjernica UN-a za alternativno staranje može da bude snažan novi podsticaj deinstitucionalizaciji i reformi sistema dječije zaštite u BiH. Smjernice nisu adekvatno promovisane, pa mogu da posluže za priče ukoliko se detaljno i objektivno istraže uslovi u kojima trenutno djeca borave.

Literatura

- Porodični zakon FBiH, „Službene novine”, FBiH35/05, 41/04.
- Porodični zakon Republike Srpske, „Službeni glasnik Republike Srpske”, 54/02, 41/08; Šaćić, Nermina. i Spahić, Besim, (2004). *Novinarstvo u funkciji ljudskog napretka: elektronski mediji*. Sarajevo: Internews B&H str.147-148, 152,154,156, 157
- UNICEF Bosna i Hercegovina (web). Etičke smjernice UNICEF-a za izvještavanje o djeci, posjećeno 28.11.2016.
- UNICEF Crna Gora (web). Djeca i mediji: priručnik za novinare -UNICEF; posjećeno 21.11.2016.
- UNICEF & Dublin Institute of Technology (2007). Prava djeteta i novinarska praksa - iz perspektive ljudskih prava, Priručnik, posjećeno 29.11.2016.
- United Nations (2009) Guidelines for the Alternative Care of Children, UN General Assembly (UNGA), 64/142, posjećeno 28.11.2016.
- United Nations Children’s Fund (UNICEF) (2010). „At Home or in a Home?” Formal care and adoption of children in Eastern Europe and Central Asia, UNICEF CEE/CIS.
- United Nations Children’s Fund (UNICEF), 2012. Children Under The Age Of Three In Formal Care In Eastern Europe and Central Asia. A Rights-Based Regional Situation Analysis, posjećeno 28.11.2016.
- UNICEF, 2012, Call for action, posjećeno 28.11.2016.
- UNICEF, TransMonEE baza podataka, posjećeno 21.11.2016.
- Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 37/12, član 17-18.
- Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, „Službene novine”, Federacije BiH, br.36/99,39/06, Žegarac, Nevenka. (2014) Pravo deteta na kvalitetno staranje: Analiza sprovođenja smernica Ujedinjenih nacija za alterenativno staranje o decu zapadnog Balkana, posjećeno 21.11.2016.

Djeca pogođena katastrofama

Almir PANJETA⁵⁶

Svaki novinar koji poštuje Konvenciju o pravima djeteta i Kodeks za štampu i *online* medije Vijeća za štampu BiH i koji zna osnove svog zanimanja ne bi trebao imati problema u tome da ispuni zadatak zbog kojeg ga je urednik poslao na teren u područje pogođeno katastrofom. Rad na terenu u vanrednim okolnostima često se sudara sa teorijskim normama i principima. Velike poplave koje su BiH pogodile u maju 2014. godine djecu pogađaju trenutno, ali su na njih ostavile i trajne posljedice. Kreatori medijskih sadržaja treba da obrate pažnju da načinom izvještavanja ne doprinesu traumatizaciji djece koja su pogođena katastrofama. Ovaj tekst problematizira iskustva novinara sa terena kao i neke etičke i moralne dileme koje se pojavljuju u ovakvim situacijama.

Ključne riječi: katastrofe, djeca u katastrofama, poplave, emocije, glas djece

Djeca u katastrofama: Najbrojnija i najranjivija

Prema podacima istraživanja „Psihosocijalna podrška djeci i porodicama nakon prirodnih katastrofa” koje je objavilo Društvo psihologa Republike Srpske, strah od poplava je treći na listi dječijih strahova, odmah iza zmije i mraka (Tutnjević, Letić, Lakić, 2015; 96). Uzme li se u obzir da u slučaju katastrofa bude mraka, a nerijetko i zmija, onda je jasno s čim se dijete suoči u samo nekoliko trenutaka.

Strahovi kod djece su zasnovani na realnim događajima. Djeca su navodila da strahuju od toga da će im voda ući u kuću, da će im odnijeti neku blisku osobu, da će im se kuća srušiti zbog klizišta. Pojedina djeca imaju i košmare u vezi sa poplavama. Djeca navode strah od poplave kao veliki strah, ne samo ako su ih lično doživjela ili im bila svjedoci, nego i ako su to gledali putem medija (Tutnjević, Letić, Lakić, 2015; 97).

„Ukoliko su roditelji ili druge značajne osobe u stanju da djeci pruže osjećaj sigurnosti i da

56 Freelance novinar i saradnik UNICEF-a, E-mail: almir.panjeta@gmail.com

normalizuju situaciju, djeca će ih lakše prebroditi. Ali, ukoliko odrasli nisu u mogućnosti da to pruže, pokazuju strah, panično ponašanje i nisu u stanju da brinu o djeci, ona će se osjetiti nesigurnom i nezaštićenom, što može ostaviti trajnije posljedice”, kazala je povodom objave rezultata predsjednica Društva psihologa Republike Srpske, Dijana Đurić.

Kako da novinara ne „ponese” priča

Svaki novinar zna, ili bi trebao znati, da osim informacije s terena, njegovu publiku zanimaju i emocije, ljudske priče kroz koje će pokazati razmjere katastrofe i možda potaknuti javnost da reaguje. Češće se to dešava sakupljanjem i slanjem pomoći, nego kada treba izvršiti pritisak prema nadležnim službama i donosiocima odluka da ispune obaveze prema građanima u takvim situacijama.

Sve to najlakše je uraditi kroz priče djece, i upravo tu određeni broj novinara „padne na ispit”, jer ih, narodski rečeno „ponese priča”, i u želji da naprave dobro, prekrše Konvenciju, etičke i moralne kodekse. Otkrivanjem detalja koji se odnose na porodicu djeteta mogu ih dovesti čak i u opasnost.

Jedan portal je objavio, a desetine su prenijele priču, o šestogodišnjoj djevojčici bez roditelja iz naselja pogođenog klizištem koja se nakon toga našla sama u sarajevskom naselju Stup. Objavljeno je njeno ime, fotografija bez ikakvog pokušaja zaštite identiteta, i lokacija na kojoj boravi tokom dana, gdje prosi i igra se s psima lualicama. „Tamara je kriva jer je Romkinja. I tako će uvijek biti, a život djecu ne štedi. Ni poplave nju nisu poštedjele... Volio bih da vam mogu ispričati njenu pretužnu priču, ali ime je jedino što ćete saznati. Ne želi, ali i ne smije govoriti o sebi”, napisao je autor koji je u samo nekoliko redaka uspio prekršiti sve što se može prekršiti, iako je želio pomoći.

S druge strane imamo medije koji djecu često potpuno ignorišu ili tretiraju kao objekte: ona su tu eventualno samo kao dio kadra, bez mogućnosti da nešto kažu, iako imaju puno toga za reći. Na koncu, pravo djeteta da budu subjekti prepoznaje i Konvencija koja kaže: „Dijete će imati slobodu izražavanja, i to pravo uključuje slobodu da traži, prima i daje informacije i ideje svih vrsta” (Konvencija, član 13).

Djeca znaju više nego što mislimo

Naravno da novinari ne bi trebali pričati djetetu koje plače pored poplavljene kuće i staviti mikrofonski pred njega, uključiti kameru i rasvjetu. U velikom broju slučajeva novinar im je

jedina osoba „iz vanjskog svijeta” koju susreću nakon nekog vremena poslije katastrofe o kojoj često žele razgovarati. *Novinar ipak na umu treba imati da ne može i ne smije objaviti sve što mu je dijete reklo u razgovoru, čak i ako ga o tome nije pitao. Kodeks jasno kaže da djeci ne treba postavljati pitanja „koja se odnose na porodicu djeteta”.*

Potrebno je da pitanja koja se postavljaju djeci ne budu takva da ih ponovo traumatiziraju, kao što su „Da li ti je poplava uništila kuću?”, „Jesu li ti uništene igračke?”, „Da li ti se pas uspio spasiti iz poplave?” Novinar bi trebao kreirati situaciju u kojoj će se priključiti *trenutnoj temi o kojoj djeca razgovaraju i tako nastaviti normalan razgovor.*

U mjestu Donja Paklenica kod Doboja Kutak za djecu bio je smješten u Osnovnu školu „Ozren” čiji je donji sprat pogodila poplava, a djeca su bila u učionici na spratu.

„Lijepo nam je, družimo se, puno toga ćemo naučiti i volimo dolaziti ovdje. Puno je ljepše nego kada je bila poplava, voda je bila prljava, nanijela je mnogo smeća i opasnih mina“, rekla je tada Marijana, učenica četvrtog razreda. S njom su u grupi još i Marijana, Jovan, Elena i Bojan. Pošto je bio aktuelan problem pomjeranja minskih polja usljed poplava, na pitanje znaju li šta da rade ako vide minu ili nešto što im izgleda opasno, spremno su odgovorili: “Znamo: Ne diramo ništa i zovemo policiju ili roditelje!”

„Mama nas je probudila usred noći i rekla da moramo ići. Zemlja je bila sve do balkona i morali smo preko balkona bježati”, ispričao je u maju 2015. dječak Vedad u selu Željezno Polje koje je skoro potpuno uništeno u klizištu.

Čak i oni najmlađi godinu dana poslije poplava imali su nevjerovatno svježja sjećanja. Grupa djece u vrtiću „Radost” u Bosanskom Šamcu su se nakon povlačenja vode igrala poplava u „Kutku”. Godinu poslije imali su druge igre, ali su se odlično sjećali svega i to su željeli da podijele: „Kad su bile poplave najviše su mi nedostajali drugari iz grupe”, ispričao je Benjamin.

„Meni je bila voda svud oko kuće, izvlačili su me s helikopterom! Zakačili smo se za špagu i ubacili su nas u helikopter!”, objašnjava mali Kristijan, a ostali u grupi dižu ruku da i oni ispričaju svoje iskustvo: „Ja sam isto išao u helikopter, ali smo išli čamcem tamo do pumpe pa smo tu ušli u helikopter!”, dodao je Benjamin.

Nikolina kaže da je s balkona uskočila u plastični čamac, pa onda u drveni, poslije toga u gliser pa na sigurno. „Ponijela sam svoju tablu da crtam!”, sjeća se Nikolina. Kako se borila

protiv straha od poplave otkriva Sara: „Kad su mama i tata pili kafu na balkonu, ispod je bila poplava a ja sam se okrenula na drugu stranu da je ne gledam!”

Naučene lekcije

- Ostati profesionalan, prenijeti informaciju i ne ugroziti privatnost;
- Kada su lične priče u pitanju, novinar bi na umu trebao imati da je katastrofa prolazno stanje, i da osim svih nabrojanih razloga za očuvanje digniteta djece i porodica o kojima piše, mora na umu imati i to da će se ta porodica koliko-toliko oporaviti, da će djeca krenuti u školu i susresti se sa nekim ko je priču o njima pročitao ili vidio na TV-u. *Priču naravno treba ispričati, ali djeca, kao što se može vidjeti iz izjava mališana iz Šamca, bez obzira na sve, nisu jadna, već su mali heroji koji se na svoj način bore da prevaziđu ono što ih je pogodilo.* „Igram se s macama, one su tu od susjeda, dođu pa pobjegnu. Ovdje imam i više djece nego kod svoje kuće, igramo se i trčimo po selu“, ispričala je Gordana radujući se skorom polasku u školu. Kazala je da zna pisati ali još uči da čita. Gordana je djevojčica s medvjedićem iz malog sela pored Odžaka koja je na neki način postala slika djece u poplavama iako se na fotografiji nije vidjela voda. Gordana je u vrijeme nastanka fotografije već bila svjesna da je kuća poplavljena, ali i vjerovala da će se brzo vratiti u svoju sobicu.
- Napisati novinarski zanimljivu priču o djeci s područja pogođenih prirodnom katastrofom i zaštititi djetetov dignitet u osnovi je vrlo jednostavno: Novinar treba samo poštovati Konvenciju o pravima djeteta i Kodeks za štampu i *online* medije Vijeća za štampu BiH.

Istraživačka pitanja

1. Razmisliti o vrsti i obimu medijskog prostora posvećenog djeci u katastrofama;
2. Navesti primjer dobre i loše prakse izvještavanja o djeci u katastrofama;
3. Pročitati tekstove iz literature i razgovarati sa kolegama o dječjim stavovima u vezi poplava.

Literatura

1. Tutnjević Slavica, Letić Nada, Lakić Siniša, 2015. „Analiza produkata i efekata radionica kao vida podrške za djecu iz poplavljenih područja“ u „*Psihosocijalna podrška djeci i porodicama nakon prirodnih katastrofa*“, Društvo psihologa Republike Srpske, Banja Luka.
2. „Sve više mališana strahuje od poplave“, *Nezavisne.com*, 15.07.2015.

3. Panjeta Almir, 2014., „Kako djeca vide poplave: Doživljaji ‘mame heroine’, stand-up o izjavama političara, poskupljenje pitke vode...”
4. Panjeta Almir, 2014; Dječije oaze: Djeca s poplavljenih područja dobijaju svoje kutke za igru, zabavu i učenje
5. Panjeta Almir, 2014; Život se vraća u Dobož: Obdanište koje je bilo uništeno u poplavama otvoreno uz dječiju graju, igru i ples „bubamara“ i „zeka“
Panjeta Almir, 2015; Djeca, godinu nakon poplava: “Bila sam na balkonu i okrenula leđa poplavi, nisam željela da je gledam!”
6. Konvencija o pravima djeteta

Djeca: zvijezde i šampioni

Ognjen TEŠIĆ⁵⁷

Nasuprot materijalima dostupnim na službenim bh. jezicima, u kojima se preispituje kršenje dječijih prava u medijskim sadržajima u kojima se djeca pojavljuju kao žrtve, afirmativni sadržaji u kojima se ističu dječiji uspjesi i talenti rijetko kada podliježu analizi i preispitivanju, te će zadatak članka biti da pokrene javnu raspravu na ovu temu i ponudi osnovne smjernice. Nakon uvodnog dijela i definisanja pojma senzacionalizma, članak se bavi sadržajima u kojima se djeca nalaze u afirmativnom kontekstu a prepoznati su elementi kršenja njihovih prava. Uporedo se navodi stav stručnjaka koji, svako iz ugla svoje struke, analiziraju temu članka. Zatim, daju se prijedlozi za unaprjeđenje stanja u medijima u vezi sa izvještavanjem o dječijim uspjesima uz detaljnije objašnjenje.

Ključne riječi: dječiji uspjesi, kršenje dječijih prava, unaprjeđenje medijskog izvještavanja

Najbolji interes djeteta i roditelji

Mediji u BiH bave se djecom i pravima djeteta na nivou vijesti, uglavnom samo u slučajevima incidenata, ubistava, ranjavanja i dramatičnih situacija. Djeca su „glavni junaci” samo u crnim hronikama. Dobre i pozitivne stvari najčešće nemaju prostora za djecu (Ombudsman, str 11). Zbog toga, sadržaji u kojima se djeca pojavljuju u pozitivnom kontekstu rijetko kada podliježu analizi i osudi iako se često o dječijim uspjesima izvještava na senzacionalistički način.

Senzacionalizam u medijima je vrsta pristrasnog i kontroverznog izvještavanja pri kojem se pretjeruje u opisima određenih događaja i tema s ciljem povećanja gledanosti ili čitanosti. Namjerno se izostavljaju određene činjenice i informacije, površno izvještava, igra na kartu emocija kog gledalaca ili čitalaca, izostavlja kontekst ili predstavlja samo jedna strana nekog pitanja. Trivijalne informacije i događaji se preuveličavaju i predstavljaju kao važni

57

Novinar portal Etrafika.net iz Banjaluke, E-mail: togi988@yahoo.com

ili značajni (fair.org, 2016). U medijskim sadržajima, u kojima se djeca pominju u afirmativnom kontekstu, najčešće je „igranje na kartu emocija“.

Sa senzacionalističkim izvještavanjem o djeci kosi se i Konvencija o pravima djeteta, kao najznačajniji dokument koji se bavi zaštitom dječijih prava. U članu 16 navodi se da „nijedno dijete neće biti podvrgnuto proizvoljnom ili nezakonitom uplitanju u njegov privatni život, porodicu, dom ili dopisivanje, niti nezakonitim napadima na njegovu čast i ugled“.

Djeca u bh. medijima⁵⁸ najčešće su portretisana: u negativnim kontekstima (stereotipno crno-bijelo prikazivanje), kroz površni senzacionalistički pristup (vrednovanje djece isključivo po mjerilima odraslih) i kao sredstva za privlačenje pažnje (etrafika.net, 2014).

Rijaliti muzički programi se sve češće okreću najmlađim, te se u središtu raznoraznih programskih spektakla nalaze djeca, u kojima društvo koje poznaje samo zakon tržišta, na prvo mjesto stavlja profit, ispred brige o samim učesnicima. Sredina u kojoj su djeca okružena kamerama najveći dio vremena čini izazove odrastanja još težim a pored toga, u takmičarskim emisijama, kod djece su prisutni i dodatni pritisci i osjećanje odbačenosti kada stvari ne teku po planu (Tešić, 2015). Svako izvještavanje o djeci, djecu izlaže pažnji javnosti i tuđim procjenama koje za dijete, s obzirom na njegov uzrast, mogu biti vrlo stresni. Danas ih slave i hvale, okruženi su kamerama, brojnim pitanjima neprimjerenim njihovom uzrastu, očekivanjima, a sutra kada ne postignu očekivani rezultat, ostaju sami sa osjećanjem krivnje što nisu opravdali povjerenje, što su iznevjerili očekivanja, osjećaju se odbačenim, i taj „neuspjeh“ može izazvati različite traume kod djece dugoročno (Stanković, 2015). Svjedoci smo da svake godine u raznim takmičenjima „bljesnu“ dječije zvijezde⁵⁹ koje ubrzo budu u potpunosti medijski zaboravljene i zamijenjene novim imenima.

Učešće djece u spektaklima zbog potencijalne štetnosti (izloženost stresu, poniženje, strah od neuspjeha, nošenje sa slavom itd.) bi se prije moglo tretirati kao kršenje dječijih prava nego uspjeh i takmičenje. To je frustrirajuće i krajnje stresno za mlade osobe, koje ne mogu da se adekvatno nose sa nastalim okolnostima i uspjehom (Šijaković, 2015).

Afirmativnim sadržajima se smatraju i medijski izbori za najljepše dijete, nekada i najljepšu bebu, koji takođe predstavljaju vid zloupotrebe najmlađih. Nije etički reći i odrediti da je

58 Istraživanje Tatjana Duronjić, profesorice Fakulteta političkih nauka u Banjaluci

59 Upečatljiv primjer je Ilma Karahmet iz Kiseljaka koja se izuzetno uspješno, kao trinaestogodišnjakinja, takmičila 2014. godine u „X factor-u“. Nakon prvog nastupa, proglašena je favoritom takmičenja, mediji su je intenzivno nastupala, da bi nakon ispadanja iz takmičenja ubrzo bila u potpunosti medijski zaboravljena, što je, kako su tvrdili njeni poznanici, teško podnijela.

neko dijete lijepo a neko manje lijepo i kod djece u ranom uzrastu potencirati fizičke atribute.

U svijetu su poodavno od strane psihologa, psihijatara i sociologa takmičenja za „najljepše dijete“ prepoznata kao deformisani društveni događaji, u kojima roditelji zloupotrebljavaju djecu zarad sopstvenih želja i ambicija (Bursać, 2012).

Naučene lekcije⁶⁰

- Omogućiti profesionalnu podršku djeci i roditeljima.
- Djeca u takmičarskim emisijama često se nalaze u neprijatnim situacijama, te su izloženi kritikama (konstruktivnim, ali ipak kritikama) pred širokim auditorijem sa čim se ne mogu adekvatno nositi.
- Značajno je pitanje roditeljske odgovornosti za izlaganje djece pažnji javnosti kroz rijaliti programe jer dajući svoju saglasnost za učešće djece u ovim programima, roditelji vrlo često nisu svjesni kako se to dugoročno može odraziti na njihovu djecu. Kada dijete postane dio medijskih sadržaja, roditelji više nemaju kontrolu sa onim što će se kasnije događati (Stanković, 2015).
- Svi mediji koji u svoje programe uključuju djecu trebali bi imati psihološku podršku djeci i roditeljima, čiji bi prevashodni zadatak bio da ih detaljno upoznaju o procesu učešća i mogućim efektima na dijete, kako bi roditelji mogli donijeti informisane odluke o učešću svoje djece. Ovi stručnjaci bi bili i na usluzi djeci koja se tokom učešća nađu u kriznim situacijama, koje ponekad mogu biti izuzetno dramatične ukoliko učešće nije prilagođeno razvojnim potrebama djece i njihovim emocionalnim i socijalnim kapacitetima.
- Edukacija svih aktera u medijskim sadržajima
- Komunikacija novinara i voditelja, kao i svih drugih aktera uključenih u medijski rad sa djecom, mora biti prilagođena dječijem uzrastu i njihovim razvojnim kapacitetima. Treba da imaju razvijenu svijest o dječijim pravima i najboljem interesu djeteta koji mora biti određen u odnosu na svako pojedinačno dijete. Potrebni su edukovani i senzibilni novinari koji bi bili fokusirani na elemente koje je potrebno izbjegavati u razgovoru sa djecom.
- Novinare i urednike bi trebalo dodatno edukovati, ali i osobe zadužene za odnose sa javnošću zaposlene u institucijama/ustanovama (Ombudsman, str. 35). Svaki intervju sa djecom zahtijeva posebnu pažnju, ne treba ih ispitivati o privatnim stvarima porodice, niti o stvarima koje mogu prevazilaziti njihovu sposobnost rasuđivanja (Duronjić, 2014).

60

Preporuke napisane u saradnji sa organizacijom „Zdravo da ste“ iz Banjaluke.

- Potrebno je povećati broj rasprava, okruglih stolova, edukacija na ovu temu, te čuti glas struke koja poznaje šta je u najboljem interesu djeteta.
- Afirmacija talentovane djece
- Neophodno je obezbijediti afirmaciju talentovane djece kroz podršku stručnih lica, ali i u vidu revija, koncerata, amaterskih udruženja, udruženja građana, školskih sekcija i sl. Društvo bi trebalo da podrži talentovanu djecu kako bi imali više načina da svoje talente razvijaju i da se kroz njih afirmišu. Navedeni oblici su samo ideje, i oni već postoje ali su malobrojni i nisu dovoljno podržani, jer se u domenu vannastavnih aktivnosti djece, u koju uključujemo i podršku nadarenoj djeci danas sve plaća, tako da roditelji i djeca koja imaju talente a nemaju novca za tu podršku i afirmaciju učestvuju u rijaliti programima.
- Tek kada dobiju nagradu ili ostvare uspjeh, djeca bivaju društveno prepoznata, rijetko ranije, pa je nužno usmjeravanje djece, od učitelja pa nadalje.
- Naprimjer: u RS-u ne postoji nikakav centar, niti udruženje koje okuplja tim stručnjaka da rade sa nadarenom djecom, niti od opština i ministarstava za talenat i uspjehe na takmičenjima dobijaju stipendije (Stevanović, 2015).
- Takmičarski duh se promovise i kroz zvanični obrazovni sistem, i vrlo često umjesto da motiviše djecu, dovodi do raslojavanja među djecom, obeshrabruje i loše utiče na emocionalno zdravlje djece. Najčešće su za ovo odgovorni odrasli, koji preko djece zadovoljavaju neke druge vlastite potrebe (rejting u društvu, materijalna korist, nezadovoljene vlastite ambicije, profesionalni uspjeh). Mediji bi također, mogli da organizuju ovakve aktivnosti i programe, bez takmičarskog karaktera⁶¹.
- Poštovanje regulatornog okvira
- Od svih medija, pa i komercijalnih, potrebno je očekivati da ne proizvode sadržaje koji štete djeci i njihovom interesu, a svako kršenje, bez izuzetka, sankcionisati. Ne-provođenje utvrđene medijske regulative je problem na koji se u narednom periodu mora staviti poseban akcenat.
- Također, mora postojati etika novinara, koja bi zahtijevala rukovođenje dobrom praksom i ukusom. Novinari bi trebali da znaju da svako izvještavanje o djeci, djecu izlaže javnosti, te da moraju razmišljati o najboljem interesu djeteta. Potrebno je postaviti pitanje da li dijete treba da trpi pažnju javnosti, da se pojavljuje u kontekstu o kojem postoji namjera izvještavanja.
- Kancelarija Ombudsmana za ljudska prava BiH preporučuje pooštavanje sankcija za urednike i novinare, jer je ova oblast u BiH nedovoljno uređena.
- Edukacija djece i roditelja

61 Ili da se takmičenje završi proglašenjem pobjednika, dok se ostali takmičari ne rangiraju od 2. do posljednjeg mjesta.

- Odrasli najčešće misle da čine najbolje za svoju djecu kada podržavaju bez mjere njihove talente, često ih stavljajući pod pritisak koji ona ne mogu da izdrže. Javni nastup pred kamerama i publikom u studiju stresan je za svakoga, a pogotovo za djecu, posebno jer postoji i žiri koji ih ocjenjuje. Postavlja se pitanje kako djeca reaguju kada se snovi i očekivanja ne ispune i da li je baš to djetetu bilo neophodno? Sjajno je da postoje programi preko kojih će se prepoznati talenti ali trebalo bi ih spustiti na neki normalniji nivo, da se ne stvara toliki pritisak i medijska izloženost djece (Dušanić, 2015).
- Trebalo bi na različite načine informisati i edukovati roditelje o tome kako da podrže talente svoje djece a da time ne ugrožavaju njihovo mentalno zdravlje i ne krše njihova prava.

Literatura

Bursać, Dragan (2012). Čije je dijete najljepše, pristup 20.12.2016.g.

Duronjić Tatjana (2014, jun). Konferencija: „Djeca i mediji, mediji za djecu”, FPN Banja Luka

Fairness & Accuracy In Reporting (2013). „Issue Area: Sensationalism”, pristup

20.12.2016.g.

Ombudsman za ljudska prava BiH (2012). „Preporuke za unapređenje zaštite prava djece na privatnost kada su prava narušena od strane medija u BiH”, Banja Luka.

Stevanović, Vanja, (2015). Nadarena djeca bez podrške institucija, pristup 20.12.2016.g.

Šijaković Ivan (sociolog), Stanković Andrea (psiholog ispred Ombudsmana za djecu RS),

Dušanić Srđan (psiholog), svi, 9.1.2015, u tekstu „Potrošačku kulturu ne zanimaju sudbine djece”.

Tešić, Ognjen (2015), etrafika.com, „Najmlađi u rijalitetima”: Potrošačku kulturu ne zanimaju sudbine djece, pristup 20.12.2016.

UN, 1989, Konvencija o pravima djeteta

Mediji i dječija suicidalnost

prof. dr. Nermina MUJAGIĆ⁶²

Članak problematizira tematiku dječije suicidalnosti koja je potpuno zanemarena u bosanskohercegovačkom društvu. S obzirom na to da je ovo tema koja je najčešće tretirana u medijima u rubrikama crnih kronika, neprofesionalni pristup u izvještavanju natjerao nas je da se posebno pozabavimo „Wertherovim efektom” čije bi razumijevanje moralo da bude jedna vrsta imperativa kada se izvještava o djeci koja žele da samoubistvom riješe svoje probleme ili skrenu pažnju na sebe. Ne ulazeći u pozadinu fenomena suicida koji je predmet različitih naučnih disciplina, članak želi da se usredotoči na posljedice senzacionalističkog izvješavanja, nudeći niz preporuka o nužnosti profesionalnog pristupa dječijoj suicidalnosti, jer svaki aspekt dječijeg života ili dječije smrti mora biti izuzet i pošteđen novinarske estradizacije i medijske komercijalizacije.

Ključne riječi: dječija suicidalnost, mentalno zdravlje, „Wertherov efekat”, reprezentacija, društveno odgovorno novinarstvo

Reprezentacija u medijima

Mediji predstavljaju javni život kroz debate i dijaloge. Oni, po svojoj definiciji, reagiraju na kontroverzne događaje. Međutim, u savremenoj medijskoj kulturi dominantni informativni mediji predstavljaju suštinski izvor kulturne pedagogije jer nas u velikoj mjeri „uče” kako treba da se ponašamo, šta treba da mislimo, osjećamo, vjerujemo, čega da se plašimo i šta da želimo.

Reprezentirajući određene informacije o dječijem mentalnom zdravlju, mediji socijaliziraju i učvršćuju stavove kod javnosti, između ostalog, i o ovoj, veoma osjetljivoj temi. Izvješavanje o suicidu često je tema rasprava novinarskih krugova koje idu u dvije krajnosti. Jedni zagovaraju da se o ovim temama ne izvještava uopće, dok drugi nude niz argumenata koji idu u prilog zaštite prava javnosti na informaciju.

62

Vanredni profesor Fakulteta političkih nauka, E-mail adresa: nermina.mujagic@fpn.unsa.ba

Primarna funkcija medija, jeste da javnost informiše i educira o svemu, pa tako i o dječijoj suicidalnosti, međutim, ove pojave se u bosanskohercegovačkim medijima obrađuju uglavnom senzacionalistički, romantičarski i neprofesionalno. O posljedicama takvog izvještavanja rijetko govorimo, iako znanost upozorava da površan pristup ovim temama donosi ogromne štete, ne samo umrlom, njegovoj porodici i prijateljima, nego i drugoj djeci, najviše onoj koja su mentalno nestabilna. Poseban negativni efekat zabilježen je kod tinejdžera koji, kada se nađu pred životnim izazovima, često tragaju za neprihvatljivim metodama rješavanja problema i skretanja pažnje na sebe. Nažalost, bosanskohercegovačka praksa ukazuje da mediji najčešće izvještavaju o suicidu bez da prave ikakvu dobnu razliku, niti suicid dovode u vezu s duševnim poremećajima, depresijom ili nekim drugim aspektom mentalnog zdravlja. Nepotrebno davanje publiciteta samoubistvu može da kod nedovršenog razvoja mlade ličnosti probudi želju za pažnjom ili slavom.

Odsustvo edukativnog sadržaja o važnostima mentalnog zdravlja, posebno onog koje se odnosi na djecu, doprinosi simboličkom održavanju nejednakosti među najmlađim članovima zajednice koje se vrši i putem medija. Ova tema najčešće je skrivena u izvještajima crne hronike koji obiluju ovakvim vijestima, gdje su tekstovi i prilozi, nažalost, opremljeni na nezreo način bez potrebe da se dopre do srži problema koji zahtijeva čitanje, istraživanje i neprestano usavršavanje novinarske etike. Društva koja se bave dječijom suicidalnošću upozoravaju da „samoubistvo” nije želja da se umre, nego „poziv”, „apel za pomoć”, te da *izvještavanje o suicidu zahtijeva visoke etičke imperativne*.

Šta je Wertherov efekat?

Stupanj publiciteta koji se dobiva pričom o suicidu proporcionalan je broju samoubistava koja uslijede poslije toga. Riječ je o „Wertherovom efektu” kojim se označava oponašanje ili kopiranje samoubistava. On je nastao na temelju događaja iz 1774. godine kada je objavljenja Getheova priča, što je izazivalo slična samoubistva. Slično se dogodilo i sa Anom Karenjinom, zatim u New Yorku nakon izlaska knjige „Final Exit” Dereka Hamphirija, te u Francuskoj nakon izlaska priručnika „Samoubistvo, uputstvo za upotrebu”. Istraženo je da izvještavanje o samoubistvu povećava broj samoubistava (Wasserman, 1984). Naime, ono što treba imati uvijek na umu su faktori koji utiču na suicidalno ponašanje. Samoubistvo nikada nije rezultat jednog uzroka ili događaja. Obično je prouzrokovano složenom međuovisnošću mnogobrojnih faktora, kao što su mentalna ili tjelesna bolest, zloupotreba supstancija, porodični problemi, međuljudski sukobi i životni stresori. Samoubistvo NE bi trebalo opisati kao način kojim je dijete riješilo lične probleme kao što su siromaštvo, školski neuspjeh, vršnjačko, fizičko i psihičko nasilje, seksualno zlostavljanje u porodici ili školi itd. Reportaže trebaju naglasiti

utjecaj koji samoubistvo ima na porodicu i druge preživjele, u smislu stigme i psihičke patnje. Veličanje žrtve samoubistva kao mučenika ili nekoga kome se dodjeljuju javne pohvale može sugerirati djeci koja su emotivno nesigurna da njihovo društvo cijeni suicidalno ponašanje. Umjesto toga, naglasak bi trebao biti na žaljenju zbog preranog odlaska.

Društveno odgovorno izvještavanje

Zbog nevedenih činjenica, bitno je insistirati na društveno odgovornom izvještavanju i preporukama koje nude stručnjaci (posebno Svjetska zdravstvena organizacija), s tim da treba znati da se u nekim zemljama ovake teme uopće ne tretiraju u medijima. Dosadašnja praksa demonstrira da mediji često izvještavaju o dječijoj suicidalnosti površno, stereotipno i senzacionalistički. Tokom 2016. i 2015. godine u BiH je neprihvatljivo velik i značajan prostor u medijima ustupljen suicidima maloljetika. Od tragičnih događaja napravljen je neukusan medijski cirkus koji je izazvao medijsko zgražavanje javnosti, ali i reakciju stručne javnosti koja je osudila potrebu medijskog izvještavanja o suicidima djece. Pitanje etike i javnog ukusa je slojevito ali zahtijeva raspravu posebno ako se uđe u neku vrstu nekrofilije gdje se samoubistvo raščlanjuje do najsitnijih pojedinosti na najmorbidniji način.

Evo nekoliko savjeta koji se preporučuju novinarima u ovakvim situacijama:

Izbjegavati ekskluzivitet jer samoubistvo nije nikakva vijest bez obzira koliko nam se činilo da jeste (Stack, 1990). Snaga medija jeste i u onome što se ne objavljuje. Svjesni činjenice koliko je opasno i teško umoliti medije da odustanu od ovakvih informacija, preporučuje se poštovanje visokih profesionalnih i etičkih standarda.

Saradnja sa zdravstvenim institucijama u predstavljanju činjenica je neophodna. Ako redakcija odluči da objavljuje ovakve vijesti, onda je važno napomenuti koji mentalni problem je uzrokovao ovakvo dječije ponašanje. Umjesto patetike koja se proteže od sažaljevanja do okrivljivanja, kreatori medijskih sadržaja moraju ostaviti prostora za kontakte sa zdravstvenim institucijama koje će pomoći djeci, njihovim roditeljima kada primijete znakove koji ukazuju na probleme.

Stručnjaci, posebno psiholozi sugeriraju medijima da objavljuju isključivo pouzdane podatke, ne na naslovnim stranicama štampe, i prvim udarnim minutima vijesti i dnevnika, nego uvijek kao sporednu vijest. Sam događaj, ali i način izvedbe samoubistva, često je pod lupom javnosti i medija i nerijetko je na naslovnicama i prvim minutama informativnih programa. Poseban publicitet samoubistvu daje se djeci čiji su roditelji, familija ili prijatelji

„poznati u javnosti“. „Žeđ“ za takvim informacijama najlakše je ugasiiti informacijama koji ukazuju na rizike i znakove upozorenja. Veličanje samoubistva ili pravljenje senzacije od njega afirmira negativne načine suočavanja sa životnim izazovima i istovremeno doprinosi gubicima mladih života. Veličanje se postiže i poslije čina, tako što novinari i kamermani odlaze na sahrane ili dženaze bez roditeljskog pristanka. Posthumno herojstvo, također je opasno - posebno kod djece koja traže pažnju. Ukoliko tome dodamo i čestu upotrebu religijskih ili kulturnih stereotipa moguće je da se problem suicida multiplicira i da pažnja bude preusmjerena na irelevantne informacije u vezi toga (Pirkis, Blood, 2001).

Jezička terminologija i ovdje je važna. Treba izbjegavati izraze kao što su: „epidemija suicida“ ili „mjesto sa najvišom stopom suicida“. Uprkos medijskom pritisku treba pažljivo postupati sa spontanim komentarima, kao što su „nije imao/la izbor“, „nije smjelo da ide kući sa slabim ocjenama“, „bilo je stid“, „osjaćala/o je krivicu“... itd. U ovakvim situacijama, objavljivanje oproštajnih pisama je izuzetno problematično jer se iz njih navodno slute pravi odgovori, što javosti navodi da donosi pojednostavljene zaključke. Stoga, kreatorima medijskih sadržaja se preporučuje da ne izvještavaju ni o specifičnim detaljima načina samoubistva. Nerijetko se u medijima samoubistvo predstavi kao uspješno djelo sa detaljnim opisom načina izvedbe čina i načina nabavke sredstava (pištolj, vješanje, trovanje). Izbjegavanje ovih detalja natjeralo bi svakog novinara da suicidalno ponašanje u svom izvještaju ne predstavi kao „razumljiv odgovor na društvene i kulturne promjene ili degradacije“ (Philips, 1992).

Kreatorima medijskih sadržaja se sugerije da ne otkrivaju ni identitet umrle osobe. Novinari često objavljuju fotografije ne samo djeteta, nego i upotrebljenog načina i scene samoubistva. Svaku reportažu treba svesti na namanju moguću mjeru. Ukoliko redakcija procijeni neophodnost za ovu vijest, onda je važno isticati alternative samoubistvu, te pružiti obavijesti o teleapelima i drugim oblicima pomoći u zajednici (Samaritans, 2002).

Opisivanje fizičkih posljedica neuspješnih pokušaja samoubojstava (oštećenje mozga, paraliza itd.) također, može djelotvorno odvratiti od pokušaja suicida.

Naučene lekcije

- Preovladavajući stav stručne, ali i medijske javnosti jeste da redakcije ne objavljuju vijesti o dječijem sicidu, jer se tako umnožavaju nove tragedije i patnje. No, ako se redakcije i opredijele za takav pristup, onda moraju pristupiti krajnje profesionalno jer dosadašnja praksa ukazuje da je etički diskurs u promišljanju suicida na margini kreatora medijskih sadržaja.

- Mladi ljudi vjeruju medijima jer oni donose vijesti o njihovim junacima, idolima i medijskim zvijezdama. Upravo zbog ukazanog povjerenja i uticaja, medijima se sugerira da izbjegavaju takve vijesti na naslovnim stranicama, ili u udarnim minutama vijesti i dnevnika. Štaviše, čak ni u biloj kojoj formi izvještaja ne preporučuje se iznošenje previše detalja, s punim imenom i prezimenom djece, objavljivanje oproštajnih pisama, okrivljivanje roditelja, škole, vršnjaka ili okoline. Takvo izvještavanje podstiče strah, krivicu i paniku u društvu sa tendencijom da bude kopirana/imitirana forma kod mladih za rješavanje problema s kojima se djeca susreću.
- Zdravstvene institucije u medijima se moraju učiniti vidljivijim jer podizanje svijesti o ovom problemu na adekvatan način motivirat će i djecu i njihove roditelje da se obrate za pomoć koja im je neophodna. Promišljenim i zrelim izvještavanjem o dječijem suicidu čuva se ideja o poštivanju prava na privatnost i prava na ljudsko dostojanstvo djece.

Istraživačka pitanja

1. Istražiti da li vijesti o dječijoj suicidalnosti uopće treba tretirati u medijima?
2. Razmisliti o pozitivnim i negativnim posljedicama izvještavanja o suicidu i razgovarati sa stručnjacima.

Literatura

Baume P, Cantor CH, Rolfe A. 1997; „Cybersuicide: the role of interactive suicide notes on the internet”, Crisis.

Bollen KA, Phillips DP. 1982; Imitative suicides: „A national study of the effects of television news stories”. American Sociological Review.

Department of Health; „National suicide prevention strategy for England”, London: Department of Health; 2002.

Phillips DP. 1974; „The influence of suggestion on suicide: Substantive and theoretical implications of the Werther effect”. American Sociological Review.

Pirkis J, Blood RW. 2001; „Suicide and the media: a critical review”, Canberra: Commonwealth Department of Health and Aged Care.

Samaritans.2002. Media guidelines. Portrayals of suicide. Ewell, pristup 10.09.2016.

Stack S. 1990; „Audience receptiveness, the media, and aged suicide”, 1968-1980. Journal of Aging Studies.

Wasserman IM. 1984; „Imitation and suicide: A re-examination of the Werther effect”. American Sociological Review.

World Health Organization i IASP (Interanational Association for Suicide Prevencion), Preventing Suicide A Resoure for Media Professionals, datum pristupa 15.08.2016.

**BIOGRAFIJE
I RECENZIJE**

BIOGRAFIJE

Milena Jurić, diplomirani profesor pedagogije i psihologije, od 2005. godine je na poziciji stručne savjetnice u Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, a od 2013. godine je članica Vijeća za djecu BiH.

Koordinirala je aktivnosti na pripremi Kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog periodičnog izvještaja BiH o provođenju Konvencije o pravima djeteta (2010) i bila članica delegacije BiH za prezentaciju ovog izvještaja (2012).

Sudjelovala je i/ili vodila proces izrade više strateških dokumenata, akcionih planova, smjerniaca za BiH koji se odnose na djecu i ostvarivanje njihovih prava (državne strategije: protiv maloljetničkog prestupništva, za borbu protiv nasilja nad djecom, prevencije i borbe protiv nasilja u porodici; akcioni planovi: za djecu BiH, revidirani o obrazovnim potrebama Roma; smjernice: za prepoznavanje socijalno isključenih kategorija djece u BiH, za poboljšanje položaja romske djece u BiH, za provođenje Svjetskog programa za obrazovanje o ljudskim pravima u BiH).

Berina Ceribašić diplomirani je sociolog istraživač, izvršna direktorica udruženja „Naša djeca“ Sarajevo i koordinatorica mreže „Snažniji glas za djecu“. Više od 20 godina angažovana je u nevladinom sektoru u BiH, na polju prava djeteta i ljudskih prava. Učesnica je brojnih istraživanja i projekata u saradnji sa domaćim i međunarodnim organizacijama, autor i koautor brošura i publikacija na temu prava djeteta, posebno učešća djece. Aktivistkinja i volonterka drugih neformalnih grupa i Udruženja. Članica Vijeća za djecu BiH od 2013. godine i članica Upravnog odbora regionalne mreže za zaštitu djeteta „ChildPact“.

Nada Grahovac, prvi je ombudsman za djecu Republike Srpske. Imenovanjem za ombudsmana za djecu, Odlukom Narodne Skupštine 2009. godine, preuzela je odgovornost uspostaviti nezavisnu instituciju koja štiti, prati i promovira prava djeteta i istu približiti i djeci i svima onima koji o djeci brinu. Završila je Pravni fakultet u Banja Luci kao student generacije, položila pravosudni ispit i doktorirala 2013. godine; 2012. godine bila je dio tima UNICEF-ove kampanje Pravda za svako dijete, 2013. godine predsjednik žirija za dodjelu

UNICEF-ove nagrade za novinarski doprinos informisanju, zaštiti i promociji prava djeteta u BiH, objavila je niz stručnih radova u oblasti zaštite prava djeteta i učestvovala u izradi nekoliko značajnih dokumenata koji se odnose na djecu i ostvarivanje njihovih prava.

Ljiljana Zurovac, izvršna direktorica Vijeća za štampu u BiH, dipl. teatrolog / dipl. komparativist. Pored aktivne novinarske karijere na radiju i televiziji, od 1980. do 2007. godine, šest godina je bila Program direktor regionalne Visoke Škole novinarstva Media Plan (1999-2005). Od septembra 2005. godine radi na razvijanju samoregulacije medija u BiH, kao izvršna direktorica prvog samoregulacijskog tijela za štampu i online medije u regionu, Vijeće za štampu u BiH. U okviru Vijeća za štampu BiH, Ljiljana Zurovac je osnovala edukacijske programe o medijskoj etici, samoregulaciji medija, medijskoj pismenosti, te o specifičnostima izvještavanja o marginaliziranim, ranjivim grupama, djeci i maloljetnicima. Ljiljana Zurovac redovito radi kao predavač medijske etike i samoregulacije medija, i kao ekspert konsultant za osnivanje samoregulacijskih medijskih tijela u zemljama Europe i Azije.

Ivana Zečević je vanredna profesorica na Univerzitetu u Banja Luci, Filozofskom fakultetu, Studijskom programu psihologija, čija je dominantna oblast interesovanja vaspitanje i obrazovanje djece i mladih. Uticajem medija na razvoj djeteta bavi se već niz godina, a nje-no interesovanje za ovu oblast psihologije počelo je saradnjom sa Regulatornom agencijom za komunikacije, kada je bila autor Vodiča za označavanje TV sadržaja. Sarađuje sa UNICEF-om od 2002. godine na različitim projektima, kojima se nastoji izgraditi bolji svijet za razvoj djece.

Nela Kačmarčik - Maduna radi u UNICEF-u od 2005. godine na poziciji voditeljice odjela za komunikacije, što podrazumijeva informiranje javnosti o aktivnostima UNICEF-a, kao i podršku edukaciji o pravima djeteta. Profesionalni angažman u oblasti informiranja javnosti o različitim aspektima razvoja počinje od 2002. godine kroz angažman u Razvojnom fondu Ujedinjenih nacija (UNDP). Prethodno iskustvo rada u medijima i u edukaciji novinara uključuje trenersko iskustvo u BBC školi novinarstva te televizijsku produkciju za OBN i lokalnu televiziju Zetel od 1996. godine. Promocija ljudskih prava u medijima, sa posebnim fokusom na prava djeteta, te doprinos profesionalizaciji i unaprjeđenju kvaliteta medijskog

prostora u BiH osnovne su odrednice cjelokupnog profesionalnog angažmana.

Nineta Popović radi u UNICEF-u BiH od 1996. godine. Zadužena je za intervencije koje se tiču učešća djece u lokalnoj zajednici i procesima donošenja odluka, kao i za provođenje koncepta „Komunikacija za društvene promjene“. Diplomirala je žurnalistiku i magistrirala komunikologiju na Fakultetu Političkih nauka u Sarajevu. Autorica je brojnih reportaža i jedna od urednica sadržaja na društvenim mrežama, za UNICEF BiH. Redovna je članica odbora UNICEF-a za dodjelu novinarskih priznanja u BiH.

Zoran Čatić - dugogodišnji urednik eFM radija u Sarajevu koji je jedan od rijetkih medija koji je u dvadeset godina postojanja bio otvoren za praksu mladih. Pored radija, bavio se i televizijom i filmom u svojstvu urednika televizijskih serijala za djecu i mlade „Ima Veze“ za Media centar i SCCA/Pro.ba 2006 godine a radio je radio i kao urednik „Najbolje emisije za mlade“ za SCCA/Pro.ba. Autor je omladinske emisije „Hayd u Park“, Fondacije za Kreativni Razvoj. Godine 2012. bio je jedan od osnivača video produkcije sIAeTV koja radi u sklopu Udruženja za Kulturnu i Medijsku Dekontaminaciju koja se bavi uglavnom dokumentarnim i kratkim formama video stvaralaštva za djecu i mlade. Saradnik UNICEF-a na projektima „AHA“ - prevencija od trauma kod djece pogođenih poplavama, Podrška održivoj provedbi Aneksa 7, kao i drugim projektima koji se tiču djece. 2016. godine vodio radionicu igranog filma za djecu, Ljetne Škole Filma Šipan (Hrvatska) koja je rezultirala igranim filmom „Otkaçeni otok“.

Vanja Ibrahimbegović – Tihak istraživačica je i praktičarka u oblasti medijske i digitalne pismenosti. Objavila je niz stručnih radova u oblasti medijske pismenosti, u BiH i van nje. Između ostalog, urednica je Zbornika radova „Medijska pismenost u digitalnom dobu“, a objavila je i članak o upotrebi tehnologija u obrazovnom procesu u BiH u zborniku radova objavljenom u SAD-u, pod nazivom „Global Media Literacy in a Digital Age: Teaching Beyond Borders“. Trenerski certifikat dobila je nakon trenerskog programa Centra za medijsku pismenost iz SAD, 5 godina vodila je „Program za medijsku pismenost“, Projekta podrške nezavisnim medijima koji je implementirao Internews u BiH, a finansirao USAID, u okviru kojeg je dizajnirala i vodila obrazovni program „Klinika medijske pismenosti“. Suraduje kao

trenerica za medijsku pismenost sa nizom nevladinih organizacija u BiH. Osnovni studij novinarstva završila je na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, a master u oblasti ljudskih prava na univerzitetima u Sarajevu i Bolonji.

Maja Nikolić nakon završenog studija Žurnalistike 2007. godine na FPN Univerziteta u Sarajevu, počinje raditi na Slobodnoj Evropi gdje je i danas. Dobitnica je dvije nagrade UNICEF-a za izvještavanje o pravima djece te dobitnica nagrade UN Women za najbolji televizijski prilog o rušenju stereotipa. Na inicijativu nevladinog sektora, dobitnica je i novinarske nagrade Srđan Aleksić te specijalne nagrade Europske unije za izvještavanje o putu BiH prema EU. Bavi se najviše socijalnim, političkim i temama ratnih zločina. Često govori o pravima djece, manjina i marginaliziranih skupina.

Lejla Turčilo vanredna je profesorica na Odsjeku žurnalistike/komunikologije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Objavila je dvije autorske knjige („Zaradi pa vladaj: politika-mediji-biznis u globalnom društvu i u BiH” (2011) i „Online komunikacija i offline politika u BiH” (2006)), jednu koautorsku knjigu („Informacijska pismenost-smjernice za razvoj mrežnih modula” sa S. Dizdar, B.E. Rašidović i L. Hajdarpašić (2012), tri istraživačke publikacije („Nevidljiva Evropa: medijska slika EU integracija u BiH” sa B. Buljubašić (2016), „Izbori 2010: kako su mediji pratili izbornu kampanju” sa R. Udovičićem, T. Ljubić i D. Markom (2010) i „Manjinske skupine i mediji u Bosni i Hercegovini” sa J. Voćkić Avdagić, A. Nuhanovićem i V. Repovac (2010)), te bila urednica tri Zbornika radova (sa naučne konferencije „Vjerodostojnost medija: izazovi globalizacije i specifičnosti regiona” (sa B. Buljubašić (2012), sa naučnog skupa „Medijska pismenost, preduvjet za odgovorne medije” (sa V. Car i M. Matović) (2014) i sa naučnog skupa „Mediji i javni interes” (sa V. Car i M. Matović) (2015)). Autorica je izvještaja o stanju medijske pismenosti u BiH u 2014. godini u okviru projekta „Mapiranje medijske pismenosti u Evropi”, Univerziteta Sorbonne, Francuska. Objavila je brojne naučne i stručne radove u Bosni i Hercegovini, Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori, Francuskoj, Belgiji, Njemačkoj, SAD i Kolumbiji.

Dženat Drešković je rođen 1979. godine u Makedoniji, diplomirao fotografiju na Akademiji

lijepih umjetnosti u Beogradu i završio World Press Photo Masterclass u Berlinu. Radno iskustvo stekao je kao fotoreporter za dnevne novine i tjedne magazine i kao asistent na predmetima Medijska fotografija i Primijenjena fotografija na Fakultetu za tehničke studije (FTS) Travnik i Kiseljak. U specijalne skorašnje projekte ubraja se rad na ciklusima „Ljudi sa margina“ i „Symhedonia“ u saradnji sa Zavodom za zbrinjavanje mentalno invalidne djece i omladine Pazarić. Član je Udruženja likovnih umjetnika primijenjene umjetnosti Bosne i Hercegovine (ULUPUBIH), suosnivač i suradnik CFFM-a (Centar za fotografiju, film i multimediju Sarajevo), te počasni direktor EDUS-a. Živi i radi u Sarajevu kao fotograf CIN-a (Centar za istraživačko novinarstvo).

Željko Bajić, novinar Radija Bosne i Hercegovine ima više od 30 godina novinarskog iskustva u Moskvi, Skoplju, Beogradu i Sarajevu. Prvi novinar s invaliditetom u bivšoj Jugoslaviji, pokretač specijalizovanih sadržaja o osobama s invaliditetom na radiju 1986. godine, dugogodišnji urednik emisije posvećene problematici osoba s invaliditetom na BH Radiju 1. Član tima za izradu Strategije o pravima osoba s invaliditetom u BiH, član tima za izradu „Izveštaja u sjeni“ o provođenju Konvencije OUN-a o pravima osoba s invaliditetom u BiH. Autor mnogobrojnih članaka i predavanja o odnosu medija prema osobama s invaliditetom.

Ana Kotur je freelance novinarka, bavi se novinarstvom od 2013. godine, najvećim dijelom se bavi temom invaliditeta i ljudskih prava osoba sa invaliditetom. Po struci je diplomirana pravica. Dobitnica je UNICEF-ovog specijalnog priznanja za novinarski doprinos promociji i zaštiti prava djeteta u BiH tokom 2014. godine i nagrade UN agencija u BiH „Razlike inspirišu“ u okviru projekta „Dijalog za budućnost“ kao i nagrade UN Women za najbolju blog priču na konkursu „Rušimo stereotipe, ostvarujemo prava“.

Elmedin Muratbegović je rođen u Sarajevu 1972. godine. Doktorirao je na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu na temu: „Prevencija kriminaliteta u svjetlu tradicionalnih i savremenih kriminoloških teorija“. Koautor je nekoliko značajnih dokumenata: „Zakon o privatnim agencijama za zaštitu ljudi i imovine u FBiH (2003), „Etički kodeks za istraživanje sa djecom i o djeci u BiH“ (2013), „Smjernice za postupanja sa djecom u sluča-

ju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini” (2013), “Strategija za postupanje sa djecom u sukobu sa zakonom u BiH 2010-2014, “Strategija za sprječavanje nasilja nad djecom 2012-2015, “Protokol za prikupljanje podataka o nasilju nad djecom za monitoring u sjeni (2012), Strategija za suprostavljanje trgovini ljudima u BiH 2013-2015, te Akcioni plan za poboljšanje sistema zaštite od dječije pornografije i drugih oblika zloupotreba putem informacionih i komunikacijskih tehnologija u BiH. Trenutno radi kao nastavnik sa izborom u zvanje vanrednog profesora na Katedri za kriminologiju na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu i šef je Katedre.

Milkica Milojević novinarka i aktivistkinja, diplomirala je na Fakultetu političkih nauka u Beogradu 1987. godine nakon čega je prošla brojne edukacije iz oblasti istraživačkog novinarstva i promocije ljudskih prava. Novinarstvom se bavi od 1989. godine, na novinarskim i uredničkim poslovima radila je u dnevnim novinama „Glas Srpske“, „Nezavisne novine“, „Fokus“, „EuroBlic“ i na „Alternativnoj televiziji“. Od 1997. godine aktivna je u NVO sektoru, naročito u oblasti rodne ravnopravnosti, prava osoba sa invaliditetom, LGBT osoba i djece. Od 2009. do 2016. godine predsjednica Udruženja/Udruge BH novinari. Koautorica (sa mr. Draganom Dardić) Priručnika za izvještavanje o marginalizovanim grupama (Helsinkiški parlament građana Banjaluka, 2010), članica žirija za dodjelu novinarske nagrade UNICEF-a za doprinos promociji prava djeteta 2013., 2014. i 2015. godine. Dobitnica novinarske nagrade *Srđan Aleksić* 2012. godine, te godišnje nagrade Parlamentarne skupštine BiH za doprinos rodnoj ravnopravnosti (druga nagrada) za 2014. godinu.

Vanja Stevanović, diplomirala je žurnalistiku na Fakultetu političkih nauka u Banja Luci i Političku akademiju „Fridrih Ebert Stiftung“. Profesionalna novinarka deset godina. Radila na Radio-televiziji Republike Srpske/ RTRS program radija, u Listu Udruženja dramskih umetnika Srbije/ LUDUS, magazinu „Woman“, duži niz godina bila dopisnica „Dnevnog avaza“ iz Banja Luke i novinarka „Nezavisnih novina“. Aktivistica i promoter ljudskih prava, dobitnica nekoliko priznanja na polju destigmatizacije, promocije mira i dijaloga u BiH, te koordinatorica na više projekata koji zagovaraju ove vrijednosti. Dobitnica nagrade UNICEF 2015 za tekst „Tri generacije u jednom razredu“ i nominovana za priznanje *Srđan Aleksić* 2016. godine.

Alema Kazazić je novinarka u Dokumentarnom programu Federalne televizije. Realizirala brojne obrazovne serijale (*Abeceda zdravlja, Ipak se kreće, Krugovi nasilja* itd.) i destine reportaža i dokumentarnih filmova (*Kalesijski čvor, Portreti iz Sreberenice, Zbjeg* itd.). Magistrica je kriminologije. U master tezi istraživala fenomenologiju svih pojavnih oblika nasilja nad djecom i refleksiju u medijima kroz studiju slučaja. O djeci bez roditeljskog staranja uradila tri dokumentranafilma *Dom, Hraniteljstvo i Starateljstvo (2011)* i dokumentranu reportažu *Druga kuća (2016)* o ustanovi koja u Kulen Vakufu zbrinjava djecu od rođenja do polaska u školu. Više godina aktivno učestvuje u projektima UNICEF-a i Save the Children-a kao konsultantica. Članica je žirija UNICEF-ove godišnje novinarske nagrade.

Almir Panjeta niz godina prati projekte UNICEF-a na terenu i o njima izvještava, a kao učesnik i predavač/trener učestvovao na brojnim medijskim radionicama i seminarima na teme izvještavanja o djeci, s posebnim fokusom na izvještavanje o djeci s poteškoćama. Bio učesnik/predavač/trener na radionicama i seminarima o inkluziji. Autor je priča za knjigu o inkluziji „Iz našeg svijeta različitosti“. Novinarstvom se bavi od 1999. godine kada je počeo pisati za „Večernje novine“ u Sarajevu. Radio u magazinu „Start BiH“ sedam godina, a od 2006. se bavi i fotografijom pa je kao novinar-fotoreporter radio za portal „Klix.ba“, magazin „Global“, magazin „Slobodna Bosna“ i portal „Slobodna-Bosna.ba.“ Radio i kao dopisnik zagrebačkog portala i dnevnih novina „24sata“, fotografije objavljivao u zagrebačkom „Globusu“, ljubljanskoj „Mladini“ i preko foto-agencije „PixSell“ s kojom i trenutno saraduje; u brojnim svjetskim medijima te izlagao na više izložbi u BiH i regionu. Trenutno je free-lance novinar. Dobitnik je nagrade *Ekrem Tinjak* za najbolju reportažu objavljenu u 2012. godini.

Ognjen Tešić je rođen 1988. godine u Banjoj Luci, diplomirani novinar. Jedan od osnivača portala Etrafika.net, na kojem posebnu pažnju posvećuje temama koje se bave dječijim pravima. Radio u dnevnom listu „Press“, te na više banjalučkih portala. Dobitnik UNICEF-ove nagrade za tekst: „Najmlađi u rijalitijima: Potrošačku kulturu ne zanimaju sudbine djece“.

Nermina Mujagić vanredni je profesor Fakulteta političkih nauka u Sarajevu koji predaje predmete: *Civilno društvo*, *Politologija konflikta*, *Političko komuniciranje* i *Politička kultura i socijalizacija* na odsjecima politologije i komunikologije. Završila je postdoktorski studij na Fakultetu za društvene vede u Ljubljani. Polja njezina istraživanja su društveni i politički konflikti, kultura ljudskih prava, građanske vrline, mediji i demokratizacija javne sfere. Objavila je nekoliko knjiga, a između ostalih; *Politička de/re socijalizacija i mediji* (Internews, Sarajevo, 2004), *Human development reporting* (Internews, Sarajevo, 2001). Iza nje je nekoliko publikacija koje su rezultat dugogodišnjeg rada u mnogobrojnim domaćim i međunarodnim istraživačkim projektima. Napisala je više od 20 naučnih i stručnih radova koje se bave dječjim pravima. Članica je Etičkog savjeta Univerziteta u Sarajevu.

Izvod iz recenzije

Prof. dr. Asim Mujkić⁶³

Civiliziranost neke političke ili društvene zajednice mjeri se stupnjem vidljivosti i tretmanom njenih ugroženih grupacija. Marginalizirani, pa čak i ugnjeteni položaj koji neka manjinska grupa može steći u nekom društvu svjedoči o nedostatku senzibiliteta, empatije, odnosno aroganciji većine i njezinih svjetonazora u kojoj nema mjesta za jedinstvenost, neobično. To je samozadovoljna tiranija većine koja svoje afinitete kodificira u "normalnost". Tu će neormalnost obično podržati hegemonijska ideologija na kojoj počiva legitimnost nekog političkog poretka. Imajući u vidu ovaj kontekst, civilizacijska zadaća intelektualaca je dati glas potisnutom i "nenormalnom", biti pristrasan, odnosno – staviti se na njegovu stranu. Ukratko, poslužiti kao instrument za širenje emancipacijskog senzibiliteta i imaginacije. Međutim, postoje i one ugrožene kategorije ili društvene grupe koje se neće bezrezervno shvaćati kao manjinske, dapače, u oficijelno vokabularu normaliteta, pa počesto i u ideološkom pojmovnom registru figurirat će kao povlašćena kategorija društva. To je slučaj s djecom. U ideološkoj imaginaciji liberalizma, nacionalizma, komunizma, pa čak i fašizma, da pomenem samo neke od najznačajnijih recentni ideoloških sistema, djeca, kao kategoriju, figuriraju kao objekt od najveće brige, pa samim tim i objekt najveće manipulacije, kao nebranjeni prazan prostor u koga će "brižna! Zajednica utiskivati svoje vrijednosti i nazore i tako reproducirati svoj poredak. Povijest naših društava obiluje najmonstruoznijim primjerima manipulacije djecom. Upravo činjenica da se podrazumijeva da su u svakom društvu djeca oficijelno njegov najvažniji dio, svojom samorazumljivošću zakriljuje najgore prakse ponižavanja, ugnjetavanja, zlostavljanja tog dijela populacije, počev od obitelji, gdje je zahvaljujući zidu nedodirljivosti obiteljske privatnosti dijete izloženo arbitrarnosti roditeljskih svjetonazorskih, psiho-fizičkih hirova, preko javnosti – medijske i ekonomske eksploatacije, pa do političke sfere i njezinih indoktrinirajućih obrazovnih politika. Dati glas djetetu – toj suštinski najmarginaliziranijoj od svih marginaliziranih društvenih grupa – što čini skupina autora u u ovom rukopisu, onda predstavlja najhumaniju zadaću koje se može latiti intelektualac danas. Dakle, već na razini osnovne ideje rukopisa, on zaslužuje najvišu ocjenu.

63

E-mail: asim.mujkic@fpn.unsa.ba, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu

Rukopis Mediji u najboljem interesu djeteta je vrijedan interdisciplinarni zbornik radova podijeljen načelno u tri logične cjeline, protkan praktičnim primjerima i situacijama iz kojih proističu zaključci u vidu smjernica za postupanje medija u vezi s ovom izuzetno osjetljivom problematikom. Ono što predstavlja posebnu vrijednost rukopisa je upravo to da svaki tekst, dakako iz svoje perspektive, doprinosi širenju senzibiliteta za položaj djece u društvu, osobiti s osvrtom na izuzetno značajnu ulogu medija u proizvodnji svakodnevne stvarnosti našeg društva. Budući da recenzija ne dozvoljava svojim formatom detaljno analiziranje, ovdje ću se samo sintetički osvrnuti, dakako, bez referiranja na pojedine autore i tekstove, na razvoj unutarnje koherencije narativa rukopisa. Najprije se polazi od pravnog okvira, da je BiH sukcesijom preuzela Konvenciju o pravima djeteta, te da postoji Akcioni plan za djecu, potom se uočava raskorak, odnosno, daje jezgrovit pregled najčešćih oblika kršenja Konvencije o pravima djeteta u BiH. Potom se uvode mediji u razumijevanje cijele situacije, imajući u vidu njihov značaj za odrastanje i odgoj djece koji, sa svoje strane, ima samoregulatorni okvir koji precizira etička profesionalna ograničenja. Tim prije, autori ističu odgovornost kreatora medijskih sadržaja, ne samo prema svakom vidu medijske kompetencije šire zajednice u BiH, te strategije inkluzije djeteta. Poseban akcenat stavljen je i na savremeni kontekst posvemašnje digitalizacije, koja je sve više karakteristika mlađih naraštaja u svijetu i u BiH, po kojima se današnja djeca u potpunosti socijaliziraju u digitalnom okruženju, koje postaje njihova stvarnost, čime se produbljuje jaz prema roditeljima i ostatku društva. U trećem dijelu knjige tretirane su posebne situacije koje povezuju djecu i medije, kao što su situacije u vezi sa djecom s poteškoćama u razvoju, za kriminal i medijski tretman, potom siromaštvo i nažalost, rastući trend humanitarnih akcija za prikupljanje pomoći za djecu. Zatim, zanimljivi ukloni ponuđeni su za problematiku djece bez roditeljskog staranja, djecu pogođenu katastrofama kao i fenomenu dječje suicidalnosti, koji je više puta uzdrmao cijeli region.

Rukopis je jedno obuhvatno kompetetno štivo nastalo plodnim ukrštanjem iskustva i teorijskih konceptualizacija, s jasnim ciljem senzibilizacije šire javnosti, pogotovo one profesionalne. Premda naslovom upućuje na svoj primarni fokus na medije, mišljenja sam da su ponuđene smjernice korisne za sve profesije koje su upućena na djecu – kao što su obrazovanje, kultura, zdravstvo i šire. Autori i izdavač zaslužuju svaku pohvalu za obavljeni, rekao bih pionirski posao u ovom važnom segmentu naše društvenosti, u kojem se testira naša civiliziranost i općenito humanost.

Izvod iz recenzije

Doc. dr. Zlatiborka Popov Momčinović⁶⁴

Zbornik radova „Mediji u najboljem interesu djeteta - Smjernice Pregled znanja i iskustava za kreatore medijskih sadržaja“, čiju je izradu omogućio UNICEF u BiH je nastao iz realnih društvenih potreba. S jedne strane, usled činjenice da je danas faktički sve isposredovano medijima i da mediji imaju brojne funkcije: „uče“ nas kako treba da se ponašamo, šta treba da mislimo, osjećamo, vjerujemo, čega da se plašimo i šta da želimo⁶⁵. S druge strane, s obzirom da se u BiH konvencije o pravima deteta koje je država potpisala i ratifikovala direktno krše i/ili ne primenjuju, što postoji zakonska neusklađenost na različitim administrativnim nivoima, a na šta je posebno pažnja posvećena u početnim tekstovima ovog dragocenog zbornika. Kršenju prava dece su podložni i sami mediji, čak i kad postoji dobra namera usled nepoznavanja konvencija, zakona, strategija, uključujući i one koje se odnose na interakciju dece i medija pa čak i profesionalnih i etičkih kodeksa koje zahteva odgovorno novinarstvo.

Zbornik se sastoji od ukupno dvadeset tekstova. Iako fokusiran na neki poseban problem, svaki tekst u zborniku je multidimenzionalan, što ukazuje i na važnost uvezivanja različitih društvenih aktera s ciljem bolje zaštite a i promocije prava deteta. I sami autori i autorice dolaze iz različitih disciplina i profesija (novinari/ke, profesori/ce univerziteta, akteri/ke civilnog društva, profesionalci/ke iz relevantnih institucija- ministarstava, ureda Ombudsmena...). Mnogi od njih su aktivni u više sfera društveno-političkog života i svojom predanošću i angažmanom ukazuju i dokazuju da se za prava deteta treba boriti na više frontova.

Ono što je posebno bitno istaći, je činjenica da tekstovi ne samo da opisuju tj., dijagnostifikuju stanje, već daju i smernice, a neretko definišu i druga istraživačka pitanja koja je potrebno dalje istražiti da bi se dobila šira, ali i iznijansiraniya slika pojedinih segmenata prava dece u medijskom kao i drugim kontekstima koji su u interakciji sa medijima.

Struktura i glavni sadržaj Smjernica

Iako raznovrsni i sadržajno bogati, tekstovi u međusobnoj poveznici čine jasnu, koherentnu celinu. Tako nas početni tekstovi uvode u institucionalne okvire koji su od suštinskog znača-

64 E-mail: zlatiborka.popov.momcinovic@ffuis.edu.ba ; pozlata75@gmail.com, Filozofski fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu

65 Prof. dr. Nermina Mujagić: Mediji i dječija suicidalnost

ja za ostvarivanje prava dece u Bosni i Hercegovini⁶⁶, nude nam pregled stanja kada je reč o pravima dece u BiH⁶⁷ i lociraju glavne prepreke u njihovom ostvarivanju⁶⁸. Iako je UN Konvencija o pravima djeteta, kako se ističe, ugrađena u sam Ustav Bosne i Hercegovine, na osnovu čega su izgrađeni i definisani institucionalni mehanizmi i relevantni strateški dokumenti, povrede ovih prava spadaju, nažalost, u najčešće. One se mogu locirati u različitim sferama- obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti kao i u medijima. U tekstovima se navode i brojni pokazatelji koji potkrepljuju tvrdnju da je u BiH kršenje prava dece više nego izraženo. Poveznicu sa drugom grupom tekstova, čija je pažnja izrazito fokusirana na medije, predstavlja pitanje medijske (samo)regulative⁶⁹ kao bitnog mehanizma za zaštitu prava deteta. Posebno se adresira važnost Vijeća za štampu u BiH i Kodeksa za štampu i online medije, koji u 11. članu jasno ističe principe obazrivosti, zaštite privatnosti, dobre običaje i poštovanje Konvencije o pravima deteta kada se izveštava o deci. Kao poseban problem se navodi da mediji u BiH često krše ovaj član Kodeksa prilikom izveštavanja o deci koje su žrtve, svedoci ili počinioci krivičnih dela, najčešće nesenzibilnim pristupom i direktnim ili indirektnim otkrivanjem identiteta dece.

Druga, uslovno rečeno, grupa tekstova ukazuje na različite oblike prisustva a i odsustva dece u medijima, interakcije dece i medija, uticaja medija na decu kao i dece na medije. Sadržajnost i iznijansiranoost pristupa se ogleda u ukazanoj distinkciji uticaja različitih medija na decu⁷⁰: deca su naime najviše izložena televiziji i internetu. No, uprkos tome se ne može govoriti da su deca samo pasivni posmatrači, već da imaju potrebu da svesno prate i da razumeju medijske sadržaje. Stoga je lociran kao poseban problem u bh. medijima sve manje izdvajanje sredstava za programske sadržaje namenjene deci, a koji inače trebaju da budu interaktivni i usmereni na celokupan razvoj deteta. Mediji stvaraju i generišu opštu sliku detinjstva⁷¹, kao i drugih pojava i pojmova. Da je ova slika iskrivljena vidi se iz samog podatka da su deca u medijima u BiH zastupljena manje od 5% u ukupnom medijskom sadržaju i da su pasivizovana: najčešće su prikazana kao simpatični zabavljači ili puka dekoracija, i smeštena „u degradirajuće humanitarne akcije ili crne hronike“⁷². Ova objektivizacija dece je dalje elaborirana u narednom tekstu⁷³, gde se upozorava na „gotovo potpuno odsustvo sadržaja koji kreiraju ili ko-kreiraju sama djeca“ u BiH⁷⁴. Deci je na taj način oduzeto dostojanstvo - kroz dominantnu zastupljenost bolesne i siromašne dece

66 Milena Jurić: Institucionalni okvir za zaštitu prava djeteta u Bosni i Hercegovini

67 Berina Ceribašić: Pregled situacije u ostvarivanju prava djeteta u BiH

68 Doc. dr. Nada Grahovac: Prepreke za ostvarivanja prava djeteta

69 Ljiljana Zurovac: Medijska (samo)regulativa za najbolji interes djeteta

70 Ivana Zečević: Uticaj medija na djecu

71 Nela Kačmarčik-Maduna

72 Isto

73 Nineta Popović: Učešće djece u medijima

74 Isto

u medijima deca su in/direktno prikazana isključivo kao povredljiva, inertna, isključena iz procesa donošenja odluka. Posebno se problematizuju tzv., medijske humanitarne akcije kojima je medijski prostor bh. društva više nego „prezasićen“. Mediji ne uviđaju da i u najboljoj nameri mogu doprineti objektivizaciji i dehumanizaciji dece jer često ne proveravaju autentičnost priče, stigmatizuju ranjive kategorije dece, izlažu ih različitim rizicima usled kršenja privatnosti... Stoga, kao što se posebno apostrofiraju u narednom tekstu⁷⁵, treba raditi na razvoju svesti da, tzv. javni interes (pojam koji se toliko često upotrebljava i zloupotrebljava), nikada ne može i ne sme biti ispred interesa deteta. No, logika novih medija i društvenih mreža, gde se sve površno komentariše, ironizira, kritikuje, ismejava i šeruje, posebno ugrožava interes deteta u ime kvazi-interesa javnosti. Ipak, prevencija je ne samo potrebna već i moguća. U narednim tekstovima se kao posebna, i u svetu dokazana preventiva elaborira, tzv. medijska pismenost⁷⁶, koja je u BiH ne samo na niskom nivou već je nedovoljno poznata i kao pojam. Istraživanja ukazuju na nisku medijsku kompetenciju dece, roditelja i nastavnika, što onemogućava proaktivnu građansku participaciju u digitalnom dobu, koja podrazumeva sposobnost pristupa, analize, procene i produkcije medijskih sadržaja. Istraživanja koja potkrepljuju ove navode pokazuju da deca u BiH nisu i nemaju nikakvu obuku kada je reč o korištenju interneta, da se u nastavnim programima u školama ne izučava predmet medijska kultura a što je više nego potrebno u savremenom kontekstu, da su roditelji slabo uključeni u npr. online život svoje dece⁷⁷. Dalje, često se previđa da medijska pismenost ne predstavlja puku već kvalitetnu interakciju s medijima, a što pretpostavlja i znanja i veštine zaštite od negativnih uticaja⁷⁸. Jer, internet nije per se dobar ili loš već je onakakav kakav ga mi oblikujemo pri korišćenju⁷⁹. Uprkos ovim negativnim pojavama, u tekstovima se nude i pozitivni pristupi i primeri⁸⁰, u kojima su mediji bili zagovarači dečjih prava, npr. prava na obrazovanje koje je jedno od gorućih problema u BiH. Iako je osnovno obrazovanje u BiH obavezno, deca idu u školu bez osnovnih preduslova⁸¹, a neki proaktivniji medijski pristupi su doprineli rešavanju problema dece povratnika, potom dece koja su pohađala školu napravljenu od azbesta, školaraca koji su kilometrima pešačili da bi pohađali nastavu... Prepoznaje se i subverzivna snaga fotografije⁸² kao misaonog medija, npr., u medijskim kampanjama nevladine organizacije EDUS koja u svom fokusu ima edukaciju dece iz autističnog spektra i njihovih roditelja. Deca su,

75 Zoran Čatić: Vodič za vitezove zaštitnike djece: kako štiti djecu od političkih i komercijalnih uticaja

76 Vanja Ibrahimbegović-Tihak: Medijska pismenost: prevencija zloupotrebe i preduslov kvalitetnog učešća djece i mladih u medijima; Prof. dr. Lejla Turčilo: Novi mediji i djeca

77 V. Ibrahimbegović-Tihak, isto

78 L. Turčilo, isto

79 Isto

80 Maja Nikolić: Mediji u funkciji zagovarača dječjih prava

81 Isto

82 Dženat Dreković: Djeca u vizuelnom medijskom prostoru

kako ističe autor, na fotografijama „predstavljena bez sažaljenja i predrasuda, onakva kakva jesu, emotivna, iskrena.., i daju posmatračima mogućnost da budu ljudi“⁸³, a što je na generalnom nivou ugroženo dominantnom selfie i like ne/kulturom.

Treća grupa tekstova adresira medijski pristup posebno osetljivim kategorijama dece. Mediji u BiH npr., prilikom izveštavanja o deci sa poteškoćama u razvoju⁸⁴, i dalje često koriste politički nekorektnu terminologiju, sklona su da decu svode na teškoću a ignorišu druge karakteristike, stavljaju ih u fokus izveštavanja samo kada je tema inkluzija, čime se zanemaruju drugi aspekti ovog složenog problema (porodični život dece, vannastavne aktivnosti, pravo na ranu intervenciju i sl.). Kada je reč o kategoriji dece u sukobu sa zakonom⁸⁵, novinari/ke često nedovoljno poznaju pravne i druge korake koji se primenjuju u BiH u krivičnom postupku, kao i elemente restorativnog modela postupanja prema maloletnicima i važnost uvažavanja njihovih prava, pa tekst ima jasno izražen edukativan karakter kada je reč o medijskom praćenju ove teme. Dalje, posebno osetljivu kategoriju čine deca u siromaštvu⁸⁶, koja su kako se navodi „jedna od medijski najvidljivijih ugroženih društvenih grupa u BiH“. No, prilikom izveštavanja novinari/ke često ostaju na nivou pojavnosti, a nesvesno i stigmatiziraju ovu kategoriju budući da živimo u društvu u kom su uzori tajkuni, estradne zvezde, bogati kriminalci. Stoga je potrebno kroz izveštavanje ovu decu osnažiti a i preispitati uvrežene društvene stereotipe o siromaštvu⁸⁷. U ovoj grupi tekstova se problematizuje i odnos i pristup medija humanitarnim akcijama i njihovoj popularizaciji⁸⁸. Novinari/ke često nesenzibilno a i neprofesionalno prilaze ovoj temi pa ne vode dovoljno računa kako se ova kategorija dece nosi sa povećanom pažnjom javnosti, ne prate dovoljno tokove novca, često eksploatišu ovakve priče za vlastitu promociju, nekontinuirano prate priču, ponovo traumatiziraju decu. Slična je situacija i kada se izveštava o deci bez roditeljskog staranja⁸⁹, kao i o deci pogođenoj katastrofama usled elementarnih nepogoda, a što je bio slučaj prilikom nedavnih poplava⁹⁰. I tzv. slavna i uspešna deca su često predmet neprofesionalnog izveštavanja⁹¹. Mediji u društvu spektakla i tržišne logike, a što se konzistentno analizira u tekstu, često stvaraju dodatan pritisak na ovu decu i ne obraćaju dovoljno pažnju na njihove probleme usled izloženosti stresu, strahu od neuspeha i odbačenosti. I na kraju, u ovoj grupi tekstova analiziran je fenomen dečijeg

83 Isto

84 Željko Bajić, A. Kotur: Djeca sa poteškoćama u razvoju u mediji

85 Prof. dr. Elmedin Muratbegović: Djeca u kriminološko-viktimološkom fokusu i mediji

86 Milkica Milojević: Djeca u siromaštvu: kako ispričati zanimljivu priču u najboljem interesu djeteta?

87 Isto

88 V. Stevanović: (Ne)humane akcije za prikupljanje pomoći za djecu

89 A. Kazazić: Djeca bez roditeljskog staranja

90 A. Panjeta: Djeca pogođena katastrofama

91 O. Tešić: Djeca: zvijezde i šampioni

suicida i suicidalnosti⁹². Uočeno je da mediji o ovom problemu izveštavaju senzacionalistički i romantičarski, umesto da deluju preventivno, npr. kontaktiranjem zdravstvenih institucija, edukacijom dece i roditelja, isticanjem alternativa samoubistvu i opisivanjem posledica neuspešnih pokušaja samoubistva koje ostaju za čitav život (različita oštećenja, paraliza...)⁹³

Zaključni sumarni osvrt

Glavne odrednice svakog teksta su prava deteta, interes deteta, odgovornost škola i drugih institucija formalnog i neformalnog obrazovanja, nadležnih institucija, civilnog društva i naravno novinara/ki i medija. Iako u BiH nedostaju različiti podaci, evidencije i statistički pokazatelji koji se odnose na primenu Konvencije o pravima deteta⁹⁴ i drugih zakonskih rešenja, mnogi od tekstova nam daju neke od njih: npr. broj zaprimljenih žalbi/tužbi pri instituciji Omdudsmena povodom kršenja prava dece, podatke o izdvajanju iz budžeta za potrebe obrazovanja, potom podatke o neetičnom izveštavanju o deci u medijima, zastupljenosti dece u medijima, stepenu izloženosti dece tzv. klasičnim i novim medijima, broju siromašne dece, potom dece bez roditeljskog staranja, dece u krivičnom postupku itd. imajući pri tom u vidu ovdašnje medijske prakse ali i poželjne standarde u navedenim segmentima.

Tekstovi su često potkrepljeni i pozitivnim primerima što ukazuje ne samo da se treba već i može bolje kada je reč o medijskom izveštavanju o deci. Utemeljenim, pitkom i senzibilnim stilom pisanja, deci se prilazi kao grupi ali i detetu kao individui sa određenim kognitivnim, emotivnim i razvojnim potencijalima i potrebama. U nekima od njih fokus je na posebnim kategorijama dece - kao što su deca sa teškoćama u razvoju, siromašna deca s ciljem dekonstrukcije različitih stereotipa o deci kao grupi. Ovi stereotipi su često u koliziji jedni s drugim, što im ne smeta da i dalje budu operativni. Jer, s jedne strane deca se pasiviziraju i objektivikuju a čemu doprinose i sami mediji izveštavanjem O deci a ne ZA i SA decom⁹⁵, a s druge strane i dalje je prisutna tzv. sintagma kako u društvu tako i u samim medijima da „na mladima svet ostaje“.

Kao jedna od prepreka kada je reč o medijima navodi se senzacionalizam, trivijalnost i neuviđanje da tzv. vidljivost treba biti potkrepljena temeljitim izveštavanjem⁹⁶ i da je takođe snaga medija i u onome što ne objavljuje⁹⁷. Novinari su stoga često u procepu kako pronaći balans između vidljivosti i zaštite dece, na šta se ukazuje i u uvodnom delu zborni-

92 Prof. dr. Nermina Mujagić: Mediji i dječija suicidalnost

93 Isto

94 N. Grahovac, isto

95 Z. Čatić, isto

96 M. Milojević, isto

97 N. Mujagić, isto

ka. U tekstovima se posebno problematizuje svojevrsan paradoks da novinari/ke često afirmativno govore o deci, a u isto vreme krše brojne kodekse etičkog izveštavanja; često dozvoljavaju da ih ponese priča; što neke bitne teme „načinju“ ali ih ne prate do kraja; više su skloni da se pozivaju na humanost a manje da vrše pritisak na nadležne, posebno kada je reč o osetljivim i ranjivim grupama dece; što promovišu humanitarne akcije a da često na razmišljaju o nekim negativnim posledicama - stigmatizaciji deteta, zloupotrebi pomoći, promociji donatora, nedostatku sistemskih rešenja, zamagljivanju suštine problema...

Stoga je više nego potrebna i tzv. medijska pismenost, ne samo novinara/ki nego i roditelja, nastavnog osoblja i naravno, dece. Iako se navodi da su današnja deca tzv. „digitalni urođenici“, tj. da ne poznaju svet pre interneta, pismenost se ne svodi samo na tehnološku osposobljenost za korišćenje medija već i na veštinu prepoznavanja kvalitetnih od ne-kvalitetnih sadržaja, zadovoljavanje potreba, poznavanje mehanizma zaštite na internetu i kontrolu vlastite izloženosti on-line medijima⁹⁸. On-line mediji su stoga u fokusu nekoliko tekstova s obzirom da deca slabo konzumiraju tzv. klasične medije, izuzev televizije. No, i klasični mediji mogu i treba da promovišu medijsku pismenost⁹⁹, te se stoga, posebno kada je reč o pravima dece u medijskom kontekstu, različiti mediji ne mogu jednostavno razdvojiti kada je reč o njihovoj ulozi u promociji prava deteta.

Vrednost zbornika je u tome što se analiziraju teme i problemi koji često nisu dovoljno istraženi, kao što je problem odnosa medija i dečije suicidalnosti, medijski pristup talentovanoj deci, izveštavanje medijima o deci pogođenoj katastrofama, a što zborniku radova daje dodatnu naučnu i društvenu aktuelnost.

Zbog svega navedenog ovaj zbornik zavređuje značajnu pažnju različitih društvenih aktera/ki, i posebno šire javnosti i društva u celini. Bh. javnost ne treba samo da dobije širu sliku o stvarnom položaju dece u bh. društvu u interakciji sa medijima, već i da se sama angažuje u zaštiti prava dece, njihovih najboljih interesa i digniteta imajući u vidu trend sveopšte medijizacije koja se u biti svodi na fascinaciju, zloupotrebu i spektakl¹⁰⁰) a od čega su deca najmanje zaštićena. Ova izuzetno vredna zbirka tekstova poziva na angažman i svojom dostupnošću. Kao što se navodi u uvodnom delu, publikacija će biti dostupna i na internetu i otvorena za komentare, a što je bitan i realan podsticaj u daljem istraživanju problema i poboljšanju situacije na principima otvorenosti, komunikativnosti i umreženosti.

98 L. Turčilo, V. Ibrahimbegović-Tihak, isto

99 L. Turčilo, isto

100 v. Dž. Drešković, isto

